

ONDERZOEK MUSEA IN DE WIJKEN
De impact op deelnemers en musea

In opdracht van:
Gemeente Rotterdam
Dienst Kunst & Cultuur

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Villa Zebra: Kunstouders	7
2. Maritiem Museum: Havenstad versus Wereldstad, een muzikale smeltkroes	15
3. Chabot Museum: Voetbal is kunst	23
4. Museum Boijmans Van Beuningen, Fotomuseum, Villa Zebra: Jeugdvakantieland	31
5. Museum Rotterdam: Op locatie	35
6. De impact van Musea in de wijken op de deelnemende musea	39
Conclusies	48
Bijlage: bestudeerde bronnen en geïnterviewde personen	52

Inleiding

In 2001 ging onder het bewind van staatssecretaris Van der Ploeg het landelijke Actieplan Cultuurbereik van start. In dit Actieplan probeerden dertig grotere gemeenten, de provincies en het Ministerie van OCW in gezamenlijke plannen 'meer mensen in contact te brengen met cultuur in al haar uitingsvormen. Van podiumkunsten en cultureel erfgoed tot beeldende kunst en letteren', aldus de officiële beschrijving van de doelstelling. Nadat de Rotterdamse commissie Kunstzaken en het college hadden ingestemd met het Rotterdamse concept met twaalf programmaonderdelen, is een groot aantal organisaties in Rotterdam uitgenodigd om daar uitwerking aan te geven. Per onderdeel werd een instelling aangewezen die als trekker fungeerde. Een van de onderdelen was Musea in de wijken. Onder die noemer werden de Rotterdamse musea die vanuit de gemeente gefinancierd werden uitgenodigd om wijkgerichte projecten te ontwikkelen: eerst met het Historisch Museum Rotterdam als trekker en vervolgens van 2004 tot 2008 met Villa Zebra. Een begeleidingscommissie van directeuren van kunstinstanties adviseerde de Dienst Kunst en Cultuur over de plannen. In 2004 veranderde deze commissie van samenstelling met mensen uit het veld die ook werkbezoeken aflegden. Na 2008 was er geen begeleidingscommissie meer actief en beoordeelde de Dienst Kunst en Cultuur zelf de ingediende plannen, onder andere op basis van advies van de voortrekkers van de programmaonderdelen.

Er is in de periode 2001-2008 veel geëxperimenteerd met nieuwe methodes om een breder publiek te bereiken met kunst en cultuur. Het Actieplan is daarbij belangrijk geweest als inhoudelijke en financiële aanjager. In 2008 werd het landelijke Actieprogramma afgesloten. Rotterdam besloot echter door te gaan en kwam met de notitie *Meer Rotterdammers doen mee(r) aan cultuur – het Rotterdamse Programma Cultuurbereik 2009-2012*. Dit programma bestond voornamelijk uit succesvolle programmaonderdelen uit de voorgaande actieprogramma's en zodoende kreeg ook Musea in de wijken een vervolg, met opnieuw Museum Rotterdam als trekker en beheerder van het geld. Om onderbenutting van het budget voor Musea in de wijken tegen te gaan is toen ook een programmacoördinator aangesteld die ondersteuning bood bij het ontwikkelen en uitvoeren van de plannen. In de werkgroep wisselden de musea onderling en met de cultuurscouts ervaringen uit en de plannen voor nieuwe projecten werden aan collegiale toetsing onderworpen. Per jaar was in deze periode €75.000,- beschikbaar voor dit onderdeel, uit het totale budget van €1.410.000. De criteria voor de projecten zijn door de werkgroep scherper omschreven en er kwam meer aandacht voor coherentie en heldere doelstellingen. Het accent lag niet langer op het bereiken van publiek voor het aanbod binnen het museum, maar op actieve participatie in de wijk. Het uitgangspunt om vernieuwend te zijn werd verlaten, omdat het methodiekontwikkeling en het voortborduren op eerdere ervaringen in de weg stond.

Gedurende de periode 2005-2008 heeft Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen in opdracht van de Dienst Kunst en Cultuur verschillende kwalitatieve onderzoeken uitgevoerd naar verschillende onderdelen van het Programma Cultuurbereik. In de periode 2009-2012 is weinig onderzoek meer uitgevoerd, maar hebben de deelnemende instellingen wel zelf alle projecten na afloop geëvalueerd op proces en resultaat. 2012 is het laatste jaar van het Programma Cultuurbereik en dus ook van Musea in de wijken. Er werden in 2012 binnen Musea in de wijken vier individuele en twee gezamenlijke projecten uitgevoerd door Villa Zebra, Chabot Museum, Maritiem Museum en Museum Rotterdam (individueel), door Nederlands Fotomuseum, Museum Boijmans Van Beuningen & Villa Zebra (gezamenlijk) en door op twee na alle musea (gezamenlijk). De Dienst Kunst en Cultuur van de gemeente Rotterdam heeft in het laatste jaar Anna Elffers en Marieke Stein de opdracht gegeven om een kwalitatief onderzoek uit te voeren naar de effecten van de projecten binnen Musea in de wijken. Het hoofdoel van dit onderzoek is:

Inzicht krijgen in de impact van de projecten op de deelnemers/wijkbewoners

Daarnaast dient het onderzoek nog drie nevendoelen:

- Inzicht krijgen in de impact van de projecten op de musea zelf
- Inzicht krijgen in enkele succesfactoren en valkuilen in het wijkgericht werken
- De musea betrekken bij het in kaart brengen van de effecten van hun werk

De Dienst Kunst en Cultuur heeft drie projecten geselecteerd die uitgebreid onder de loep zijn genomen. Daarnaast werden twee projecten ondersteund bij het zelf, met behulp van stagiaires, onderzoeken van de impact. Het gemeenschappelijk project van alle musea, dat een afsluiting

vormde van vier jaar musea in de wijken (De Museumstraat), werd vanwege het afwijkende karakter ervan in het onderzoek buiten beschouwing gelaten.

De drie projecten die uitgebreid zijn onderzocht, zijn:

1. Villa Zebra - Kunstouders
2. Maritiem Museum - Havenstad versus Wereldstad, een muzikale smeltkroes
3. Chabot Museum - Voetbal is kunst

Hieronder worden deze drie projecten kort geschetst en wordt aangegeven hoe het onderzoek is aangepakt:

1. Villa Zebra - Kunstouders

Doel project: Om de culturele ontwikkeling van kinderen te stimuleren en te begrijpen is het een voorwaarde dat ouders hun eigen culturele competenties ontdekken. Daar is het project Kunstouders voor bedacht. Villa Zebra wil hiermee de banden in de wijken versterken en het belang van cultuur zichtbaar maken voor ouders en kinderen.

Opzet project: In drie wijken wordt een introductiebijeenkomst georganiseerd waar ouders zich kunnen opgeven voor een serie van vijf workshops. In deze workshops is het de bedoeling dat ze ideeën opdoen voor kunst-educatieve activiteiten met kinderen, kunst gaan zien als inspiratie voor deze activiteiten, leren werken met een boek, anders gaan kijken naar de werkelijkheid door zelf iets te maken, leren het perspectief van anderen ook te waarderen, gemotiveerd bezig zijn met en kijken naar de beeldende ontwikkeling van hun kind en van kinderen in het algemeen, ontdekken wat ze allemaal zelf kunnen, eigen talent ontdekken en zelfvertrouwen vergroten.

Opzet onderzoek: In twee van de drie wijken (Feijenoord en Bloemhof) zijn enquêtes gehouden onder zo veel mogelijk deelnemende ouders. Deze enquêtes brachten in kaart wie er precies is bereikt en wat men van het project vond, en gaven een eerste indicatie van de impact van het project op de deelnemers. Daarnaast zijn per wijk zes moeders uitgebreid geïnterviewd om zo de impact nog beter in kaart te kunnen brengen. Tot slot zijn drie ouderconsulenten geïnterviewd die belangrijk waren als brug tussen de deelnemers en Villa Zebra. Deze interviews gaven met name inzicht in de succesfactoren en valkuilen van het project.

2. Maritiem Museum - Havenstad versus Wereldstad, een muzikale smeltkroes

Doel project: Het museum wil jonge Rotterdammers op muzikale wijze kennis laten maken met het maritieme verleden van hun stad en oude Rotterdammers in contact brengen met de nieuwe generatie. Daarbij is het Maritiem Museum intermediair, maar ook verzamelaar van oude verhalen en liederen. Het museum legt het maritiem-muzikale erfgoed van verschillende generaties vast.

Opzet project: Een aantal ontmoetingen tussen oudere en jonge Rotterdammers tijdens drie door het Euro+Songfestival gecoachte workshops leidt tot een maritiem concert uit alle werelddelen en in diverse muziekstijlen. Hiervoor worden cross-over-arrangementen geschreven om een brug te slaan tussen de verschillende generaties en culturen.

Opzet onderzoek: Er is een groepsdiscussie gehouden met zeven van de tien oudere deelnemers aan het project om de impact van hun deelname te onderzoeken en zicht te krijgen op succes- en faalfactoren. Vier van de vijf jongere deelnemers zijn individueel of als duo geïnterviewd met hetzelfde doel. Een interview met de workshopleider vulde deze resultaten nog aan. Tijdens de twee maritieme concerten zijn er daarnaast korte publieksinterviews gehouden met luisteraars: 40 op de Wereldhavendagen en 23 tijdens de Zuiderparkspelen. Hierbij is de impact op en waardering door het publiek in kaart gebracht.

3. Chabot Museum - Voetbal is kunst

Doel project: Aanleiding is het beeld van Henk Chabot dat in het Feijenoordstadion staat, genaamd de Voetballer. De doelgroep van het project zijn jongeren in Rotterdam-Zuid (specifiek uit de deelgemeenten Feijenoord en IJsselmonde), met verschillende achtergronden. Het Chabot Museum onderzoekt samen met Conny Janssen danst in dit project op welke manier het bezig zijn met kunst en beweging kan bijdragen aan voor de jongeren belangrijke vaardigheden en waarden. Het is de bedoeling dat de jongeren: zich bewust worden van (het belang en betekenis van) de

eigen omgeving, hun horizon verbreden (kennis maken met beeldende kunst, architectuur, sport, beweging en dans), in contact komen met nieuwe mensen en instellingen en (inter)actief bezig zijn met een project.

Opzet project: Er is een filmpje gemaakt over het beeld van Chabot dat in de hal van de Kuip staat. Met dat filmpje zijn jongeren in de leeftijd van 12 tot 20 jaar uit de wijk Feijenoord bezocht: leerlingen van de internationale schakelklas (3 klassen) en het VMBO (1 klas) van de Wienslag, en deelnemers aan het programma De Nieuwe Kans. De leerlingen van de Wienslag kregen bovendien ook een rondleiding door de Kuip, waarbij ze het beeld in het echt zagen. Van de Nieuwe Kans bezochten vier deelnemers het Chabot Museum als introductie. Elke groep kreeg vervolgens twee kunst-educatieve workshops op de eigen locatie naar aanleiding van het filmpje over het beeld. Een klas van de Wienslag bezocht, op eigen initiatief, naderhand nog het Chabot Museum. Vervolgens zijn bij beide instellingen jongeren geworven om deel te nemen aan workshops met Conny Janssen. Er deden uiteindelijk twee jongeren van de Nieuwe Kans en 16 van de Wienslag mee. Conny Janssen maakte met hen in 4 bijeenkomsten een korte choreografie gebaseerd op het beeld. Een gastrol was daarin ook weggelegd voor Soufiane Touzani, beroemd Rotterdams straatvoetballer en balkunstenaar. De choreografie werd uitgevoerd voor ouders en bekenden in de studio van Conny Janssen. Danst en zal wellicht later nogmaals in de Kuip worden opgevoerd.

Opzet onderzoek: Er zijn korte interviews uitgevoerd met zes leerlingen van de Wienslag en twee van de Nieuwe Kans, die alleen deelnamen aan het beeldende kunstgedeelte van het project, om de impact van dit gedeelte en de succes- en faalfactoren in kaart te brengen. Daarnaast zijn groepsinterviews gehouden met twaalf leerlingen van de Wienslag en twee van de Nieuwe Kans om het dansgedeelte van het project en de impact daarvan op de deelnemers goed te kunnen evalueren. Ook zijn de twee meest betrokken docenten van de Wienslag en de kunstcoördinator en adjunct-directeur van de Nieuwe Kans geïnterviewd over het totale project. Tot slot zijn ook interviews gehouden met de beeldende kunstdocent die de workshops gaf en met Conny Janssen.

De volgende twee projecten zijn ondersteund bij het zelf, met hulp van een stagiaire, uitvoeren van onderzoek:

4. Villa Zebra, Nederlands Fotomuseum & Museum Boijmans Van Beuningen - Jeugdvakantieland
5. Museum Rotterdam - Op locatie

4. Villa Zebra, Nederlands Fotomuseum & Museum Boijmans Van Beuningen - Jeugdvakantieland

Doel project: Villa Zebra, het Nederlands Fotomuseum en Museum Boijmans Van Beuningen organiseren dit jaar voor de derde keer het Museumplein tijdens het grote evenement Jeugdvakantieland in Ahoy. Dit evenement is met name bedoeld voor kinderen en ouders uit Rotterdam die niet op vakantie gaan, vaak uit sociaal zwakkere milieus. Dit publiek wordt door de musea op de eigen locaties niet gemakkelijk bereikt. De deelname aan Jeugdvakantieland maakt het voor de musea mogelijk deze groep wel te bereiken. Het ultieme doel is daarbij om deze doelgroep te laten ervaren dat het omgaan met kunst leuk en spannend is. Daarbij willen de partners met het Museumplein heel duidelijk een contrast vormen met de andere activiteiten op Jeugdvakantieland, die vaak meer op spektakel en vermaak zijn gericht. Het zou daarnaast mooi zijn als het lukt om de bezoekers via de aanwezigheid op Jeugdvakantieland te laten kennismaken met de drie musea.

Opzet project: Het Museumplein bestond uit verschillende onderdelen. Er was een groot staand memoriespel met per museum typerende afbeeldingen en op de achterkant de logo's van de musea. Hiermee kon het publiek kennismaken met de drie musea. Kinderen die het workshopprogramma op het plein wilden volgen, werden uitgenodigd om te beginnen met het bekijken van een kort filmpje. Daarin werd uitgelegd hoe kunstenaars in hun werk iets laten zien over zichzelf en hoe je in de workshop in een kubus ook verschillende kanten van jezelf kon laten zien. Onder begeleiding van medewerkers van de musea konden kinderen vervolgens aan de slag. Ze kregen hiervoor een werkblad met opdruk van de kubus, die ze zelf konden knippen, vouwen en inrichten. Er stonden ook vragen en tips op die ouders konden gebruiken bij het begeleiden van hun kind. Om hen heen was toepasselijke kunst uit de drie musea te zien in de vorm van afbeeldingen geprint op grote banners die de wanden van het Museumplein vormden. Elk onderdeel is ontwikkeld en uitgevoerd door de drie musea samen.

Opzet onderzoek: Een stagiaire van de Erasmus Universiteit heeft een vragenlijst opgesteld die ze gedurende het evenement afnam bij 73 kinderen en 5 ouders die het Museumplein bezochten om zo in kaart te brengen: wie er precies bereikt werden, of het lukte om hen te enthousiasmeren voor kunst en of het duidelijk was welke musea het Museumplein organiseren. Ook heeft zij geobserveerd wat er gebeurde op het Museumplein. Haar observaties zijn aangevuld met observaties van Marieke Stein en de betrokken museummedewerkers.

5. Museum Rotterdam - Op locatie

Doel project: Tijdens de afsluiting van tien keer Panorama Rotterdam¹ zijn in de zomer van 2011 tien fotografieworkshops georganiseerd in de tien wijken waar dit project heeft plaatsgevonden. Een groep van steeds circa 15 geïnteresseerde deelnemers met verschillende achtergronden (zeker niet allemaal museumliefhebbers) maar met een gedeelde liefde voor fotograferen heeft op een middag een tocht ondernomen door de wijk en dit in foto's gedocumenteerd. Museum Rotterdam bereidde deze workshops voor en heeft haar kennis van de geschiedenis van de wijken ingebracht. Museum Rotterdam wil dit een vervolg geven in 2012 door opnieuw op verschillende plekken in Rotterdam workshops/arrangementen aan te bieden. In oktober 2012 wordt gestart in Pendrecht. Het doel van het project is om mensen anders te laten kijken naar een buurt via de geschiedenis, zodat ze zich kunnen verbazen. Dit kan de verbinding met de stad versterken en het verhaal van de stad kan zo beter begrepen worden. De workshops op locatie zijn zowel gericht op bewoners van de betreffende wijk als op bewoners van andere wijken. Ze zijn gekoppeld aan de thema's van een tentoonstelling die ontwikkeld wordt over '1000 jaar Rotterdam'.

Opzet project: Museum Rotterdam neemt mensen mee de wijk in om zelf te ontdekken wat er ooit was en wat er veranderd is. Dat gebeurt in de vorm van een fotografieworkshop onder leiding van een professionele fotograaf en een stadshistoricus van het museum die alles weet van de achtergronden van de wijk. Het project start met een pilot van twee workshops in Pendrecht rond het thema 'goed wonen'. De workshops zijn 'voor iedereen met een digitale camera' die interesse heeft in het onderwerp. Zowel de stadshistoricus als de fotograaf stimuleren de deelnemers om te letten op details die iets prijsgeven over de geschiedenis en de huidige situatie van de wijk. De foto's worden na afloop besproken op hun fotografische en verhalende kwaliteit en in de historische context geplaatst. Museum Rotterdam overweegt deze foto's uiteindelijk een plek te geven in de nieuwe tentoonstelling 1000 jaar Rotterdam.

Opzet onderzoek: Een alumna van de Erasmus Universiteit heeft interviews uitgevoerd met drie deelnemers aan het project in 2011 en vijf deelnemers aan het project in oktober 2012 om zo een eerste antwoord op de volgende vragen te krijgen:

- Hebben de workshops bij de deelnemers iets losgemaakt en zo ja, wat dan?
- Hebben zij meer begrip gekregen voor het verhaal van de stad?
- Voelen ze zich meer verbonden met de stad?
- Wat heeft ervoor gezorgd dat dit doel wel of niet bereikt is?
- Wat is het beeld dat de deelnemers aan de workshop overhouden met betrekking tot de rol van een museum?

Omdat dit project nog helemaal in de beginfase zit, moeten de resultaten gezien worden als een eerste indicatie van de impact die verwacht zou kunnen worden.

Tot slot zijn interviews uitgevoerd met de directeur en meest betrokken uitvoerder van de Musea in de wijkenprojecten in de belangrijkste deelnemende musea: Villa Zebra, Museum Rotterdam, Chabot Museum, Maritiem Museum, Nederlands Fotomuseum, Nationaal Onderwijsmuseum en Museum Boijmans Van Beuningen. Het doel van deze interviews was de impact van de projecten op de musea zelf in kaart te brengen. Hierbij was een belangrijke vraag in hoeverre de musea denken door te gaan met wijkgericht werken nadat de subsidie is weggefallen.

In het onderstaande wordt per project in een hoofdstuk beschreven welke resultaten er uit het onderzoek zijn gekomen. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de impact op de musea. Het rapport wordt afgesloten met conclusies.

¹ Museum Rotterdam heeft het project Panorama van de wijk zes jaar lang in verschillende wijken uitgevoerd. Hierin stond steeds een groep van een basisschool centraal. Een fotograaf maakte foto's van de kinderen met hun favoriete object en foto's van de wijk. Dit werd samen een Panorama. In 2011 is dit project afgesloten met een overzichtstentoonstelling Panorama Rotterdam.

1. Villa Zebra: Kunstouders

1.1 Onderzoekscontext, -vraag en -methode

Villa Zebra sluit haar jarenlange participatie in het project Musea in de wijken af met een tweede deel van het in 2011 voor het eerst uitgevoerde project Kunstouders. Dit project werd ontwikkeld als vervolg op projecten die in achterstandswijken werden uitgevoerd met kinderen. Daarbij merkten de medewerkers van Villa Zebra dat de betrokkenheid van ouders vaak minimaal was. Bij een afsluitende presentatie was het niet ongebruikelijk dat er een of zelfs nul ouders kwamen kijken. Het stond duidelijk ver van ouders af. Tegelijkertijd merkten de medewerkers van Villa Zebra steeds vaker dat ouders tijdens de activiteiten met kinderen zelf ook helemaal opgingen in de activiteiten en met hart en ziel creatief aan de slag gingen. Deze twee ervaringen brachten Villa Zebra ertoe een project te ontwikkelen dat ouders in achterstandswijken als doelgroep heeft: Kunstouders. Kunstouders wordt aangeboden via de ouderconsulenten op scholen in verschillende wijken. Op school wordt een eerste kennismakingsbijeenkomst georganiseerd en vervolgens kunnen de ouders zich inschrijven voor 5 workshopochtenden bij Villa Zebra of een wijkgebouw in de buurt van de school. Op de laatste dag volgt 's middags een presentatie van wat de ouders gemaakt hebben. Villa Zebra wil door ook de ouders te betrekken het effect van haar werk vergroten. Als ouders het plezier, maar ook de betekenis van creatief bezig zijn inzien, verwacht Villa Zebra dat dit een groot effect zal hebben op hun kinderen. Hopelijk gaan de ouders het creatieve werk van hun kinderen hierdoor meer waarderen en wellicht zelfs ook eens zelf met hen aan de slag. De ultieme hoop is dat ze uiteindelijk zelfs met hun kinderen naar Villa Zebra komen.

De hoofdvraag bij dit project is:

Hoe succesvol is het project Kunstouders in het overbrengen van de boodschap dat kunst en creativiteit plezierig en waardevol zijn? Welke betekenis heeft dit gekregen voor de deelnemende kunstouders?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is tijdens de Kunstoudersprojecten in Feijenoord en Bloemhof uitgebreid onderzoek uitgevoerd². Het onderzoek bestond uit:

1. Enquête onder 33 deelnemers aan Kunstouders in Feijenoord en Bloemhof
2. Tien interviews van 20-30 minuten met deelnemers uit Feijenoord en Bloemhof³
3. Drie interviews met ouderconsulenten uit Feijenoord en Bloemhof

In het onderstaande worden de resultaten van het onderzoek besproken.

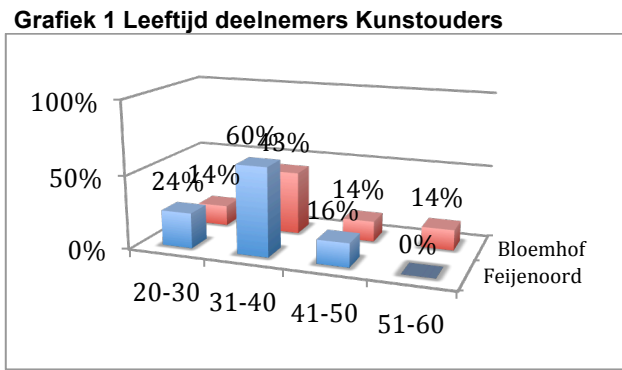
1.2 Wie doen er mee aan Kunstouders?

In Feijenoord heeft Kunstouders in 2012 meer deelnemers gehad dan in Bloemhof. In Feijenoord startten er in totaal circa 45 tot 50 deelnemers van zes verschillende basisscholen, waarvan er rond de 30 overbleven, in Bloemhof startten 13 deelnemers van drie basisscholen, waarvan er uiteindelijk 9 overbleven. In beide wijken vond Kunstouders voor de tweede keer plaats. In Feijenoord hebben 26 ouders een enquête ingevuld, in Bloemhof 7. Hiermee zijn dus de meeste tot het eind toe deelnemende ouders geënquêteerd en kan een goed beeld geschetst worden van de deelnemers. Er is gevraagd naar leeftijd, culturele achtergrond, opleidingsniveau en postcode. Alle deelnemers in Feijenoord woonden in het postcodegebied 3071, alle deelnemers in Bloemhof in 3073 en 3072. Dit zijn de postcodegebieden van de betreffende wijken. Het ging in alle gevallen om moeders.

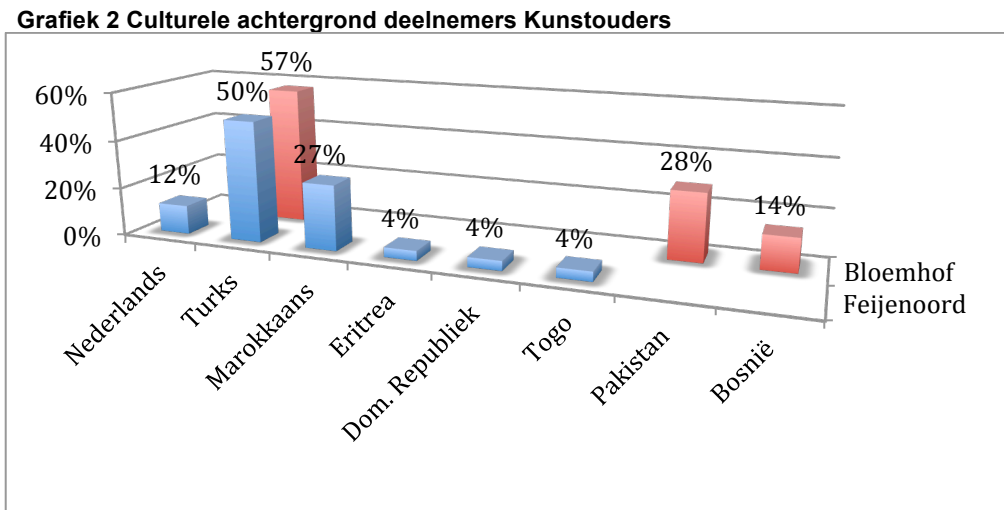
² In het najaar zal nog een derde Kunstoudersproject worden georganiseerd in Noord, maar dit kon gezien de planning niet meer worden meegenomen in het onderzoek.

³ Bij de selectie van de te interviewen moeders waren we afhankelijk van wie wilde meewerken. Dit heeft tot gevolg gehad dat het waarschijnlijk de meest enthousiaste moeders zijn geweest die we gesproken hebben. Daarnaast was een voorwaarde dat mensen die geïnterviewd werden, voldoende Nederlands spraken. Dit kan de resultaten enigszins hebben vertekend.

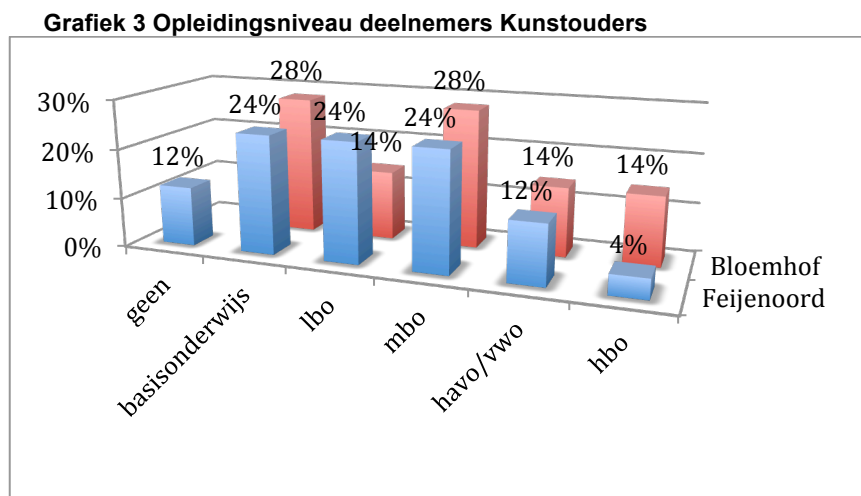
Grafiek 1 laat zien dat de meeste moeders tussen de 31 en 40 zijn, maar dat er ook twintigers, veertigers en zelfs een vijftiger, een oma, deelnamen.

In grafiek 2 is te zien dat deelnemers met een Turkse achtergrond in de meerderheid waren, maar dat ook moeders uit andere landen van herkomst deelnamen aan kunstouders. Opvallend is dat er geen deelnemers met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond waren, terwijl deze groepen in de betreffende wijken wel goed vertegenwoordigd zijn.

Het opleidingsniveau van de deelnemers loopt erg uiteen, maar kan als overwegend laag tot middelbaar worden gekenschetst.

Uit de interviews met de ouderconsulenten blijkt dat de deelnemende moeders een redelijke dwarsdoorsnede vormen van de populatie van de scholen waar zij werkzaam zijn. In Feijenoord deden per school rond de 7 moeders mee, in Bloemhof per school circa 4. Het gaat in verschillende gevallen om enthousiaste moeders, die altijd van de partij zijn als er iets wordt georganiseerd, maar dat geldt zeker niet voor de meerderheid. Volgens een van de ouderconsulenten in Feijenoord was dat een jaar eerder wel het geval, maar zijn dit jaar via de enthousiaste moeders ook meer 'twijfelende' moeders mee gaan doen.

Wel blijkt uit de enquête dat de meeste moeders al ervaring hebben met creatief bezig zijn of zelf dingen maken: alleen in de groep in Feijenoord zei 20% nog nooit iets zelf gemaakt te hebben, ook niet met de kinderen. Het lijkt er dus op dat het bij de moeders die meedoen wel gaat om een groep die al enigszins vertrouwd is met handwerk. Dit wordt bevestigd in de interviews, waar we meerdere vrouwen troffen die zeiden vaker zelf dingen te maken of al als kind te horen te hebben gekregen dat ze zo creatief zijn.

Alle moeders zeggen ook als kind op school wel creatief bezig te zijn geweest. Bij wat ze nu als volwassene zelf maken gaat het meestal om het zelf naaien van kleren, waarvoor een enkeling ook op naaicursus heeft gezeten, of het decoreren van het huis: een poef bekleden of een vaas decoreren. Sommigen maken ook schilderijen of collages. Met de kinderen wordt door sommige moeders ook wel eens wat gemaakt, maar dit staat bij de meesten minder op de voorgrond. Degenen die zelf heel actief zijn in het maken van dingen, doen dat vaak ook actief met hun kinderen. Zij beschrijven vaak ook huizen waarin veel creatief werk staat uitgesteld en kunnen vaak foto's laten zien van wat zij of hun kinderen gemaakt hebben. Voor hen had dit duidelijk al waarde voor ze aan Kunstouders meededen. Zo zegt een van hen: "Iets zelf maken is veel mooier dan iets kopen. Mijn zoon is veel blijer met een zelfgemaakte taart dan met een uit de winkel." Met naar kunst of mooie dingen kijken zijn de meeste geïnterviewde ouders niet vertrouwd. Wel halen zij soms inspiratie uit boeken of van internet, maar het gaat dan meestal om instructies of modellen. Een moeder die veel creatief bezig is met haar kinderen, zegt ook inspiratie te halen uit programma's als de Teletubbies, waarin met kinderen dingen worden gemaakt.

1.3 Wat brengt het project Kunstouders de deelnemende moeders?

De geïnterviewde moeders zijn allemaal zeer positief over hun deelname aan Kunstouders. Opvallend is dat in beide groepen dan ook verschillende moeders zitten die al voor de tweede keer aan Kunstouders deelnemen. Die hoge waardering heeft te maken met:

- het plezier dat ze ervaren tijdens het creatief bezig zijn in de workshops
- het gevoel even lekker het huis uit te zijn en de stress van alledag achter zich te kunnen laten
- het leren van iets nieuws
- het ontdekken en laten zien van de eigen creativiteit
- het trots zijn op wat ze gemaakt hebben
- het contact hebben en uitwisselen met andere vrouwen

Deze aspecten komen steeds terug in de interviews wanneer de moeders vertellen over hun ervaringen tijdens Kunstouders. In het onderstaande wordt dit weergegeven door enkele citaten:

"Met wat ik hier maak wordt mijn hoofd beter. En de nieuwe dingen die je maakt zijn ook mooi. Ik word blij als mijn kinderen zeggen: mama is de beste moeder van de wereld. Als je de kans krijgt, moet je leren. Dat is niet altijd een boek lezen, dit is ook leren. (...) Ik leer dat veel dingen die de meeste mensen weggooien nog gebruikt kunnen worden. Ik ben lang bezig hier en oefen ook de Nederlandse taal. Dat is voor mij ook belangrijk. Ik ben heel weinig naar school gegaan en ben meestal ook thuis. Ik heb hier contact met anderen. Ik praat niet altijd zelf, maar ik vind het ook leuk om naar de anderen te luisteren."

(Pakistaanse moeder uit Bloemhof)

"Je bent even weg, tijd voor jezelf, je hebt contact met de andere ouders, je doet iets wat je zelf graag doet. Als mijn vriend aan boord is en mijn kind op school is, zit ik toch alleen thuis."

(Nederlandse moeder uit Feijenoord)

"Alles was goed. De vrouwen zijn ook lief, ze helpen en ze praten. Elke donderdag verheug ik me erop, ik mag weer daarheen! Voor mij was het een kans om iets van mijzelf en van mijn creativiteit te laten zien. En met andere mensen ideeën op te doen. Om ook te zien wat ouders voor zichzelf doen. Wat in mij zit komt naar buiten en anderen kunnen het ook zien. En vorig jaar was de

tentoonstelling en toen kwam de directeur van onze school en ook andere ouders en toen was ik echt trots. En mijn kinderen ook."
(Bosnische moeder uit Bloemhof)

"Het is hier fijn, je krijgt ook een lekker bakje koffie en thee. De sfeer is belangrijk, ik zie ook andere vrouwen hier een beetje openbloeien. Sommige vrouwen ken ik heel goed en voorheen praatten ze niet zo heel veel. Of ze dachten dat ze niet veel kunnen maken maar zodra ze hier zijn dan zie ik toch echt heel veel positieve dingen. Dat komt door het contact en doordat ze ook ideeën uitwisselen."
(Turkse moeder uit Feijenoord)

"Ik doe dit voor mijzelf. Ja echt voor mijzelf. Ik vind het leuk, met die mensen samen iets doen en denken. En ik kan van die anderen iets leren en het thuis nog een keer proberen."
(Turkse moeder uit Bloemhof)

"Het is beter dan thuis. Het is gezellig. Er zijn spullen. Ze komen met ideeën, helpen je. Ik deed dit thuis ook, maar ik was veel vergeten. Ik wilde graag weer wat leren."
(Turkse oma uit Bloemhof)

"Je bent bezig met andere dingen dan je kind en het huishouden en je werk. En ik heb ontdekt dat ik het creatieve best leuk vind."
(Nederlandse moeder uit Feijenoord)

"Ik vind het nu al jammer dat het straks weer afgelopen is. Vijf weken is te kort. Hier valt de stress van je af, je hoeft aan weinig te denken, kunt even ademhalen. Leuk om nieuwe mensen te leren kennen, die vaak nog beter zijn in dingen maken dan ik. (...) Ik heb weer zo veel ideeën gekregen, ik leer heel graag nieuwe dingen."
(Turkse moeder uit Bloemhof)

"Wat mij aanspreekt is dat het met meerdere ouders is. Je kunt ideeën uitwisselen. Ik heb toch ook wel ideeën gekregen om dingen te maken. Als je dat allemaal zelf moet verzinnen.... Het heeft mijn blik verruimd. (...) Het heeft het vuurtje echt weer aangewakkerd om zowel zelf als met de kinderen weer vaker creatief bezig te zijn."
(Nederlandse moeder die ooit op de kunstacademie zat uit Feijenoord)

"Ik heb het aan een moeder gemerkt. We waren er samen heen gegaan en binnen een week was ze ermee bezig, had ze iets gemaakt met haar kinderen. Ze zei: ik wist niet dat ik het kon."
(Ouderconsulente over een van de deelnemers in Feijenoord)

Tijdens de workshops is ook duidelijk te zien hoe goed deze aanslaan bij de deelnemers. Er wordt zeer serieus gewerkt aan de kunstwerken en de deelnemers gaan vaak nog een stuk langer door dan eigenlijk gepland is. Ook hebben sommige moeders thuis al veel voorwerk gedaan en wordt er serieus nagepraat over wat ze gemaakt hebben. Een van de ouderconsulenten geeft ook aan dat ze sommige moeders echt 'om heeft zien gaan': "Dit jaar hebben er ook een paar moeders meegedaan die in het begin heel veel commentaar hadden: dat het te kinderachtig was, dat ze de tijd beter konden besteden aan schoonmaken. Gek genoeg zijn zij toch blijven komen. Sommige zijn waarschijnlijk gewoon heel onzeker."

Er is een deelnemer die spontaan aangeeft door de workshops meer waardering voor kunst te hebben gekregen: "Bij kunst dacht ik aan iets aan de muur, aan gekke dingen. Ik denk daar nu anders over. Als je nadenkt, dan snap je het beter. Dat komt door deze cursus. Ik kijk anders. Wanneer op tv een kunstenaar stukjes krant ergens op gaat plakken, dan vond ik dat gek. Nu denk ik: dit is goed. Dat komt door hier." Een andere moeder geeft aan dat ze Kunst wel een groot woord vindt voor waar ze mee bezig zijn geweest: "Maar kunst dat is zo... ja... ik vind kunst ook hartstikke leuk want wat mijn zoontje en ik dan samen maken is dan ook eigenlijk kunst maar wij noemen het standaard knutselen terwijl het toch eigenlijk ook kunst is." In de andere interviews is het woord kunst niet genoemd.

1.4 Wat zijn belangrijke succes- en faalfactoren van het project?

De ouderconsulent is voor het overgrote deel van de ouders de toegangspoort geweest tot Kunstouders. Een moeder gaf zichzelf op, nadat zij er via school schriftelijke informatie over had gekregen. Zij is dan ook de enige moeder van deze school en wijkt af van de rest van de deelnemers omdat zij een echte creatieveling is, die een tijdje op de kunstacademie heeft gezeten en die ook wel eens met haar kinderen naar een museum gaat. Een enkele moeder zegt via een vriendin of andere moeder op de hoogte te zijn gebracht. De ouderconsulent heeft in alle andere gevallen een beslissende rol gespeeld bij het werven van de deelnemers. Zij werden warm gemaakt tijdens een kennismakingsworkshop die Villa Zebra gaf in de ouderkamer op school, waar de meesten regelmatig komen, en gaven zich vervolgens op voor de vijf workshops in Villa Zebra (Feijenoord) of de Kleine Villa (Bloemhof). Volgens de ouderconsulenten viel de belangstelling zeker niet tegen: het werd gezien als een 'leuke' activiteit, waar veel andere activiteiten die worden aangeboden vooral gericht zijn op voorlichting over nuttige of leerzame onderwerpen.

Ook nadat de moeders zich hadden aangemeld bleek de ouderconsulent nog voortdurend bezig te zijn met het motiveren van de deelnemers om ook echt te gaan iedere week. In Feijenoord gingen veel ouderconsulenten elke keer mee naar de workshop en organiseerden ze ook de wandeling of autotocht erheen. Dit bleek zeer belangrijk, want toen een van hen een keer niet kon, kwamen ook de deelnemers meteen niet naar Villa Zebra. In het interview geeft deze ouderconsulent aan dat ze echt heeft geprobeerd hen zelf te laten gaan: "Maar ze zeiden: als jij niet gaat, gaan wij ook niet." Deze stimulans van een vertrouwde tussenpersoon is dus heel belangrijk, zeker omdat het project niet op school maar op een 'vreemde locatie' plaatsvindt. Een van de ouderconsulenten vervult dan ook echt een voorbeeldfunctie, zegt ze: "Je kan het ook niet maken om wel van hen te vragen dat ze er altijd zijn en dan zelf niet te komen." In Bloemhof gingen de ouderconsulenten niet zelf mee en hier waren dan ook veel minder deelnemers. Zowel in Feijenoord als in Bloemhof zegt slechts een derde van de ouders geen enkele bijeenkomst te hebben gemist. Ook begonnen de bijeenkomsten vaak later dan gepland.

De geïnterviewde ouderconsulenten geven aan dat het een structureel probleem is bij de ouders met wie zij werken, dat ze heel vaak zo maar niet komen. Twee van de drie noemen dit dan ook als een punt dat ze minder succesvol vonden aan het project. Ze vonden het jammer dat er niet zo veel deelnemers waren of dat deelnemers regelmatig niet kwamen. Een van hen geeft wel aan dat dit iets is waar ze zich misschien maar bij neer moet leggen: "Het is iets wat buiten ons staat. Je kunt proberen er in kleine stapjes verbetering in aan te brengen. Deze moeders zijn niet bekend met het idee om iets af te maken. Als ze de huisarts bellen en die wil een afspraak op hetzelfde tijdstip dan zeggen ze niet: ik kan dan niet. Het is ook een stukje opvoeding." Deze ouderconsulente geeft aan dat het een zoektocht is naar de juiste balans: een project als Kunstouders geeft de deelnemers echt iets, maar vraagt ook iets van ze. Sommige moeders vinden het moeilijk om dat elke keer weer op te brengen. Haar collega bevestigt dat: "Ze moeten een drempel over, maar als ze er eenmaal zijn is het eigenlijk heel makkelijk om het goed te doen bij deze ouders. Ze zijn snel tevreden."

Toch zijn er wel degelijk factoren aan te wijzen die zorgen voor de grote waardering die de deelnemers hebben voor Kunstouders. De rol van Ester, die de workshops vanuit Villa Zebra organiseert en begeleidt, is er daar een van. Zowel de geïnterviewde deelnemers zelf als de ouderconsulenten prijzen haar werkwijze. Zo zegt een van de ouderconsulenten over haar omgang met een groepje wat sceptischer ouders: "Ester is heel scheutig met complimenten en dat hielp blijikbaar." Ook verschillende deelnemers benadrukken dit: "Wanneer ik hier kom en met de anderen praat en ik krijg ideeën en de juf geeft complimenten dan kan ik weer sterk zijn." Ook kan Ester volgens een andere ouderconsulent heel tactisch standjes geven: "Ester is heel goed: zij is aardig en positief. Ze is niet hard. Als ze iets niet leuk vindt, zegt ze dat op een prettige manier. Een beetje voorzichtig. Dat is goed." Ook vinden veel deelnemers en ouderconsulenten dat het project heel goed is georganiseerd: "Maar alles stond echt al klaar en dat vond ik wel super, dat alles echt al geregeld was." Een ouderconsulente geeft aan dat de workshops goed voorbereid zijn en goed aansluiten op het niveau van de moeders: "Ze heeft een opbouw gemaakt waarin ze steeds zelfstandiger moesten werken. Eerst was het: dit gaan we doen, de tweede keer konden ze kiezen uit twee opties etc. Het is heel goed om van hen te vragen om zelf iets te bedenken. Ester begeleidde dat heel goed door te vragen: heb je al iets bedacht? Wat ga je voor materialen meenemen? Etc. Dat deed ze heel goed door er de tijd voor te nemen." Zij roemt ook de flexibiliteit: "Ze vragen of je materiaal meeneemt, maar hebben ook materiaal daar. Dat hebben ze ook zo goed ingeschat. Als iemand het vergeet kunnen ze toch aan de slag, maar ze worden wel aangesproken op eigen verantwoordelijkheid."

Dat het project niet plaatsvindt op school maar in Villa Zebra of de Kleine Villa wordt door de ouderconsulenten zowel als voordeel als als nadeel gezien. Ze vinden het belangrijk dat de ouders in contact komen met andere locaties dan de school, maar het belemmert voor sommige ouders wel de deelname aan het project. Op school is vertrouwder, makkelijker en, in het geval van strenge families, beter te verantwoorden en de ouderconsulenten denken dat de opkomst dan ook hoger zou zijn. Met name Villa Zebra zelf wordt echter ook 'een superlocatie' genoemd door een van de ouderconsulenten, al klaagt een ander weer over het betaald parkeren aldaar. De deelnemers hebben de locatie als een gegeven beschouwd en maken hier weinig opmerkingen over. Het gaat hen duidelijk om de activiteit.

Dat het project over kunst gaat, maakt volgens de ouderconsulenten wel dat het een andersoortig project is dan andere projecten die ze aanbieden. Die gaan doorgaans over opvoeding of gezondheid en zijn wat meer op voorlichting gericht. Kunstouders wordt door de ouderconsulenten gezien als leuker en meer ervaringsgericht: "Het is wel anders, want ze kunnen nu zelf merken hoe leuk het is. Voorlichtingsbijeenkomsten zijn toch meestal praatjes die weinig veranderen: de eigen opvattingen blijven vaak staan, wat zo iemand ook zegt. Hierbij ervaar je het echt" en "Het is een mooie combinatie van met hoofd en handen bezig zijn en het is ontspannend en plezierig. Je kunt je gedachten even uit je hoofd zetten en met iets positiefs bezig zijn." Toch ziet een andere ouderconsulent, die een wat breder palet van projecten aanbiedt, iets dergelijks ook wel terug bij andere projecten die niet over kunst gaan: "De onverwachte gedrevenheid die er in de moeders naar boven komt, vind ik heel positief. Ze willen vaak niet meer ophouden. Met koken hebben ze dat ook, en met fietsles. Het moment dat ze kunnen fietsen is zo geweldig. En nu zie ik echt dat ze naar de stad fietsen. Het zijn activiteiten die ze niet gewend zijn en dat is leuk." Zij geeft overigens ook aan dat kunst toch iets verder van de moeders afstaat dan koken bijvoorbeeld: "Koken is bijvoorbeeld meer hun ding. Dat kun je het hele jaar aanbieden en het blijft druk. Dat lukt niet met kunst. Dat vinden ze een keertje leuk, maar het wordt toch als overbodiger gezien. Daar kun je geen jaar mee vullen."

Dat het gratis is, is een succesfactor waarover de ouderconsulenten van mening verschillen. Allemaal verwachten ze dat het vragen van een eigen bijdrage ertoe zal leiden dat minder ouders zich opgeven. Twee van de drie ouderconsulenten pleiten er daarom voor dat het gratis blijft. Een ouderconsulent vindt dat echter een verkeerd signaal afgeven: "Ik houd er niet van als alles altijd maar gratis is. De moeders zullen klagen, zeker, maar ze moeten ook leren om een eigen bijdrage in te leggen. Bij koken moeten ze elke keer 1 euro inleggen, bij yoga en zumba 0,50. Ze beseffen soms niet wat dat in het echt kost. Dat besef wil ik ze wel bijbrengen."

1.5 Hoe succesvol zal het project op de langere termijn zijn?

Voor de ouderconsulenten en voor Villa Zebra zelf is het heel belangrijk dat de ouders door de workshops beter in staat zijn hun kinderen te stimuleren en helpen met creatief bezig zijn. Zowel Villa Zebra als de ouderconsulenten merken dat wat kinderen op school hebben gemaakt vaak niet erg gewaardeerd wordt door de ouders: "Op een gegeven moment merkte ik dat de kinderen hun werkjes zelf al op het schoolplein in de prullenbak gooiden", aldus een ouderconsulent. Toch lijkt die negatieve houding bij de meeste deelnemende ouders niet aanwezig. Veel van hen zeggen ook voor ze meededen aan Kunstouders al met hun kinderen creatief bezig te zijn geweest en de werkjes van de kinderen te bewaren. Maar Kunstouders zorgt er ook bij hen duidelijk wel voor dat ze hier nog meer toe gestimuleerd worden. Zo is er een moeder die het moeilijk vond haar zoontje zo ver te krijgen om iets zelf te maken:

"Mijn zoontje is nogal wild en heeft geen interesse, hij vindt er weinig aan. Als hij iets heeft gemaakt op school is het nooit af. Ik probeer het wel een beetje te stimuleren en sinds ik aan Kunstouders meedoe, doe ik meer pogingen met mijn zoontje. Ik heb paasmandjes zitten maken met hem. Hij vond het zowaar leuk. Hij vindt het wel lastig om geduld op te brengen."
(Nederlandse moeder uit Feijenoord)

Het idee dat het belangrijk is om kinderen te stimuleren wordt opvallend genoeg alleen door Nederlandse deelneemsters genoemd. De andere moeders zijn hier duidelijk minder mee bezig. Toch zijn de meeste moeders wel vast van plan ook nadat Kunstouders afgelopen is dingen te gaan maken met hun kinderen. Slechts een respondent van de enquête denkt niet dat ze er nog veel mee zal gaan doen. Het boek 'Kijk, een Gibra' dat ze hebben gekregen draagt daar duidelijk aan bij:

"Er staan wel dingen in het boek die ik zeker thuis nog gaan doen. Voor mezelf en met mijn kind. Hij heeft ook al gekeken wat hij in het boek wil doen."
(Turkse moeder uit Bloemhof)

Toch geven sommige moeders wel aan dat het soms moeilijk is om dit in je leven in te passen:

"Dat is een beetje moeilijk omdat: dan moet je tijd maken en dat is moeilijk met kinderen. Als je dit programma doet dan zeg je: ik heb een afspraak, en dan ga je. Thuis zeg je o.k., vandaag heb ik geen tijd, morgen doe ik het."
(Pakistaanse moeder uit Bloemhof)

De stap om ook zelf naar Villa Zebra te gaan lijkt voor veel ouders erg groot. Voor de ouders in Bloemhof geldt dat ze nog altijd niet goed weten wat Villa Zebra is, omdat de workshop plaatsvond in de Kleine Villa in Bloemhof. Veel van hen denken nu dat dit Villa Zebra is. Voor de ouders in Feijenoord is dankzij de workshops nu bekend waar Villa Zebra is en wat er te doen is:

"Ik wist hiervoor niet wat Villa Zebra was. Ik vroeg me altijd af met dat mooie dier op het dak wat hierin zat. Ik keek naar binnen en het werd niet duidelijk wat het is. Ik was wel nieuwsgierig. Dat hielp ook om mee te gaan doen, dat ik dan naar binnen kon. Ja nu ik weet wat hierin zit ga ik vaker hiernaartoe met mijn zoontje. Hij kan dan ook dingen maken met andere kinderen."
(Nederlandse moeder uit Feijenoord)

Of dit voornemen ook echt in de praktijk zal worden gebracht, zal de tijd moeten leren. Een ouderconsulente is daar hoopvol over: "De moeders werden aangespoord om eens rond te kijken, ook in de tentoonstelling, zodat ze nog eens terug kunnen komen met de kinderen. Ik weet dat een aantal dat ook echt gedaan heeft."

1.6 Conclusies

Hoe succesvol is het project Kunstouders in het overbrengen van de boodschap dat kunst en creativiteit plezierig en waardevol zijn? Welke betekenis heeft dit gekregen voor de deelnemende kunstouders?

Uit het onderzoek kunnen we concluderen dat voor de meeste deelnemers het zelf maken van dingen al als plezierig en waardevol werd gezien voordat zij meededen aan Kunstouders. Het ging daarbij echter bij de meesten om het naaien van kleren of decoreren van het huis. Er waren zeker moeders die ook al wel eens creatief bezig waren met de kinderen. Dit zijn voor het merendeel de moeders die het makkelijkst te werven zijn en die bijvoorbeeld ook mee hebben gedaan terwijl zij de enige waren van de hele school. Deze moeders worden gekenmerkt door een bepaalde leergierigheid en gedrevenheid. Zij willen eruit halen wat erin zit, naast hun rol als moeder.

Sommige van hen werken bijvoorbeeld ook als overblijfsel of volgen een opleiding. Het is een soort voorhoede, waarvan ook een goed effect op de kinderen kan worden verwacht. Een van hen zegt bijvoorbeeld: "Ik krijg ook complimenten van de juf op school dat mijn kinderen zo goed zelf dingen kunnen maken." Kunstouders valt bij deze groep zeer in de smaak en ook hier halen ze eruit wat erin zit. Het is de groep die vaak het boek 'Kijk een Gibra' ook al echt heeft doorgenomen en er al iets uit gekozen heeft of zelfs al iets heeft gemaakt met de kinderen.

Daarnaast is er een groep moeders die meer verrast wordt door het project en door hun eigen plezier in het creatief bezig zijn. De waarde die het project vooral heeft voor deze groep is dat ze even lekker weg zijn uit huis, iets leuks kunnen doen, hun hoofd leeg kunnen maken. Zelf iets creatiefs maken blijkt daarvoor een heel goede methode en dit wordt zeker als plezierig gezien. In sommige van deze vrouwen is echt iets losgemaakt: zij zijn fanatieker aan de slag gegaan dan ze misschien zelf hadden gedacht. Of dit ook resulteert in meer creatief bezig zijn met de kinderen en/of meer waarde die wordt gegeven aan knutselen, creativiteit of zelfs kunst is lastig te bepalen. Op het moment van de workshop is de wil daartoe er zeker, maar het zou goed kunnen dat dit ook weer snel wegzakt na afloop van het project.

Wat ook gebleken is, is dat deze groep enorm veel stimulans nodig heeft om te blijven komen. Er is erg veel inspanning en tegemoetkoming nodig om hen zo ver te krijgen. Hier ligt een dilemma voor Villa Zebra en de ouderconsulenten. Wanneer zij het bereik willen vergroten, zullen zij het nog makkelijker moeten maken voor de moeders. Dat betekent alles gratis blijven aanbieden en wellicht de activiteiten op school gaan aanbieden. Aan de andere kant verdwijnt daarmee ook een deel van

de waarde van het project, die erin zit dat de moeders kennis maken met een andere locatie, eigen verantwoordelijkheid nemen en leren dat dit soort activiteiten geld kost. Wanneer ervoor gekozen wordt om die waarde te behouden, zal dat waarschijnlijk betekenen dat met name de voorhoede en via hen een aantal andere moeders bereikt zal worden. De kern van ouders die weinig waardering heeft voor dingen zelf maken en creativiteit en niets onderneemt met hun kinderen, zal dan niet bereikt worden. Met de voorhoede die nu bereikt wordt, worden echter wel grote stappen gezet, die zonder Kunstouders zeker niet hadden plaatsgevonden. Alle deelnemende scholen willen bovendien graag door met het project, wat de kans op het bereiken van meer ouders dan alleen de voorhoede groter maakt. Bij die scholen die al langer meedoen is namelijk duidelijk te zien dat mond-tot-mond-reclame haar werk goed doet: minder fanatieke moeders laten zich dan overtuigen door moeders die eerder al meededen.

2. Maritiem Museum: Havenstad versus Wereldstad, een muzikale smeltkroes

2.1 Onderzoekscontext, -vraag en -methode

Het Maritiem Museum heeft een paar jaar niet meegedaan aan musea in de wijken. Er leefde het idee dat het heel veel werk was voor het bereiken van een marginale doelgroep. Dat idee komt voort uit het eerste Museum in de wijkenproject dat het museum bij een tentoonstelling over het thema 'Varen naar Mekka' organiseerde. Dat was een enorme inspanning voor vrij weinig resultaat, met name in kwantitatieve zin. Het museum heeft het liefst dat mensen naar het museum toe komen. Indien gekozen moet worden tussen de wijk in gaan of mensen naar het museum halen, kiezen ze eerder voor het laatste. Toch is sinds het vorige wijkproject, Yin en Jan, het beeld van wijkgericht werken bijgesteld. Dat project was voor het museum een groot succes. Het was een project dat heel pragmatisch aan een tentoonstelling over China was gekoppeld en deze expositie verrijkte. Het project heeft veel mensen bereikt, een verbintenis gelegd tussen het museum en een gemeenschap (de Chinese) en ook veel positieve publiciteit gegenereerd voor het museum. Iedereen in het museum had er een goed gevoel over; een groot contrast met het Mekka-project, dat met name de vraag oproep in het museum: waar zijn we mee bezig? Het paste duidelijk beter binnen het beleid van het museum.

Dit is de reden dat er een nieuw wijkproject is geïnitieerd. Dit project is niet gekoppeld aan een tentoonstelling. Er waren wel projecten bedacht die deze koppeling maakten, maar die vielen uiteindelijk af. Dat betekent, volgens de betrokken medewerker, dat wijkgericht werken in het Maritiem Museum als zelfstandige activiteit wordt geaccepteerd. Dat een muzikaal project met het thema Havenstad versus Wereldstad de meeste bijval kreeg, heeft vooral te maken met de actualiteit van het gegeven dat de haven uit de stad lijkt te verdwijnen en de verhalen over Rotterdam als echte havenstad verloren gaan. Jonge generaties ervaren Rotterdam niet meer als havenstad, terwijl Rotterdam nog wel altijd graag een havenstad wil zijn. Iets doen met dat gegeven past heel goed bij de missie van het museum. Daarbij hielp het dat er extra budget was vanuit het Actieplan Cultuurbereik. Het museum vindt inmiddels dat niet alles wat het doet gekoppeld hoeft te zijn aan een lopende tentoonstelling. Ook het optekenen van verhalen kan een nuttige activiteit zijn, al doet het museum er misschien pas over een hele tijd iets mee.

Het project was als volgt opgebouwd:

- Via bestaande organisaties werden jongere en oudere deelnemers voor het project geworven
- Vervolgens vonden drie sessies plaats met de arrangeur van het Euro+ Songfestival: een met de jongere deelnemers, een met de oudere en een met beiden, waarin een optreden met liedjes over de haven- en wereldstad werden voorbereid.
- Tijdens deze drie sessies werden ook een groepsgesprek en interviews gehouden met de jongere en oudere deelnemers over de betekenis van de haven voor hen. Vervolgens zijn de individuele interviews met alle deelnemers gefilmd.
- Er werd 2 keer gezamenlijk opgetreden: 1 keer tijdens de Wereldhavendagen en 1 keer tijdens de Zuiderparkspelen.

Het museum kijkt bij dit project zowel naar de kernactiviteit met een direct effect op de actieve deelnemers als naar het meer indirecte effect van het project op een bredere groep mensen daaromheen. Over het effect in de kern maakte men zich voorafgaand aan het project weinig zorgen. Men dacht dat het goed zou lukken om de deelnemers te laten nadenken over de rol van de haven in Rotterdam en betekenisvolle interactie te laten ontstaan tussen de jongere en oudere deelnemers. Beide effecten werden gezien als tekenen van succes. Ook was het belangrijk dat het zou lukken om mooie verhalen op te tekenen en een geslaagd optreden te geven. Het museum is nadrukkelijk ook erg geïnteresseerd in het indirectere effect op iets grotere schaal. Over de kans van slagen hierbij heerst meer twijfel. Dat zit hem dan met name in de toeschouwers bij het optreden, maar bijvoorbeeld ook in de publiciteit die het project genereert. Het museum hoopt dat mensen die indirect in aanraking komen met het project geraakt worden door het verhaal van de haven en daarnaast dat ze zien wat voor soort museum het Maritiem Museum is.

De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

In hoeverre slaagt het wijkproject van het Maritiem Museum erin om de deelnemers aan het project, maar ook de toeschouwers bij het optreden dat hieruit voortkomt, te raken en zo te laten nadenken over de rol en geschiedenis van de haven in de stad Rotterdam?

Daarnaast is het interessant om te bekijken of dit mensen ook enthousiasmeert om het Maritiem Museum te willen bezoeken, al is dit niet het hoofddoel.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zijn de volgende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd:

- Een groepsgesprek met zeven oudere deelnemers aan het project na afloop van het gehele project
- Een duo-interview en twee e-mailinterviews met jongere deelnemers aan het project na afloop van het gehele project
- Interview met de workshopdocent/arrangeur
- Blikseminterviews met toeschouwers tijdens de optredens op de Wereldhavendagen (40) en de Zuiderparkspelen (23)

2.2 Het directe effect op de deelnemers

Er hebben tien oudere en vijf jongere mensen actief meegedaan aan het project. De meeste, maar niet alle, oudere deelnemers werden geworven via samenwerkingspartner Euro+ Songfestival. Twee deelnemers reageerden op een oproep van het Maritiem Museum. Euro+ Songfestival organiseert al jaren zangwedstrijden voor 50-plussers, en sinds 2009 ook voor jongeren en ouderen samen, en heeft daardoor een flinke database opgebouwd van amateurzangers. De jongeren werden geworven via de cultuurscout en de SKVR. Oorspronkelijk was het de bedoeling om alleen met mensen uit Charlois te werken. Charlois bestaat 550 jaar in 2012 en dit maakte het mogelijk om een koppeling te maken met de viering van dit jubileum. Echter, omdat het niet lukte voldoende deelnemers uit Charlois te vinden, is dat uiteindelijk verbreed tot Rotterdam en omstreken. Voor de meeste deelnemers was de motivatie om mee te doen daarom vooral gerelateerd aan zang en muziek en minder aan Rotterdam als Havenstad of Wereldstad. Zij zijn amateurzangers en grijpen de mogelijkheid aan om te kunnen optreden en zingen: "Ik krijg vaker mailtjes van Conny (van Euro+). De ene keer heb ik tijd, de andere keer niet. Maar het is altijd leuk en gezellig." Vier oudere deelnemers zijn van Antilliaanse afkomst en een van hen geeft het hele groepje regelmatig op voor projecten: "We hebben meegezongen toen Desmond Tutu hier was en Bill Clinton. Wij vinden het belangrijk, zingen is een laagdrempelige manier om elkaar beter te leren kennen." De dames die door haar worden opgegeven klagen daar op lacherige toon een beetje over: "Jij schrijft ons in zonder te vragen! Ze vraagt het nooit. Ik heb haar laatst gezegd: nu is het afgelopen." De workshopleider had daar overigens een beetje last van: "Het was dan steeds een verrassing of ze nou wel of niet kwamen of welk liedje ze zouden gaan doen." Voor alle jongere deelnemers was de motivatie om mee te doen aan het project ook zingen en optreden. Allemaal houden ze van zingen (of rappen) en willen ze daar verder mee. Het project gaf hen de kans om onder begeleiding van professionele muzikanten op te treden en zo ervaring op te doen en zichzelf te laten zien. Een enkele oudere deelnemer deed juist wel mee vanwege het thema en minder vanwege de muziek. Dit geldt voor een deelneemster aan het groepsgesprek, die geboren en getogen is in Charlois: "Ik las erover in de Havenloods. Ik speel een beetje piano en een beetje blokfluit en ik wilde dit wel proberen. Ik schrijf ook liedjes en gedichten. Dat het te maken had met Charlois 550 jaar vond ik erg aantrekkelijk." Voor de meeste andere deelnemers was dit dus niet de hoofdmotivatie om mee te doen, maar het thema Havenstad versus Wereldstad speelde wel een rol in hun besluit om ja te zeggen. Zo zegt een van de oudere Nederlandse deelneemsters in het groepsgesprek: "Het maritiem gebeuren zit verweven in het bloed van mijn vaders kant. Dat thema sprak me heel erg aan" en een van de oudere Antilliaanse deelneemsters: "Ik vond het ook mooi dat ik in het Nederlands mocht zingen, een Rotterdams liedje, ik hou van de haven, we komen van een eiland, we hebben heel veel schepen meegemaakt" en een van de jonge rappers: "Het gaat over Rotterdam. Ik wil alles voor mijn stad doen." Toch is de groep deelnemers die in eerste instantie meedeed vanwege het zingen en optreden niet alleen maar enthousiast over het thema Havenstad versus Wereldstad, omdat het hen ook beperkte in hun keuze voor een liedje om te zingen tijdens het optreden. Zij vonden het moeilijk een goed liedje te vinden en geven ook aan dat hen niet duidelijk was aan welke eisen ze precies moesten voldoen. Moest het over Rotterdam gaan? Of over de haven in het algemeen? Bij de oudere deelnemers leefde vooral ook wat frustratie over het feit dat in de liedjes die de jongere deelnemers uiteindelijk ten gehore brachten die link met de haven vaak ver te zoeken was: "Toen was ik echt een beetje boos. Dan had ik ook een ander liedje willen zingen." Toch vond niet iedereen dat een groot probleem. Verschillende deelnemers geven aan dat het leuk was om iets over dit thema te zingen, maar dat het vooral jammer was dat er niet meer tijd was om een goede selectie te maken en het betreffende nummer goed in te studeren. Dat laatste lijkt dan ook de belangrijkste reden dat

het de jongeren is toegestaan om liedjes te kiezen die niet heel veel met het thema van doen hadden. Het bleek gedurende het project namelijk het moeilijkste om de jongeren, en met name de twee rappers, het volledige programma te laten uitvoeren. Zij lieten het vaak afweten of waren niet goed voorbereid. De rappers zeggen daar zelf over: "Bij de tweede repetitie hoorden we dat we een tekst over Rotterdam moesten hebben, toen waren we te laat. We hadden het niet op tijd klaar voor de band, met noten enzo." De workshopleider zegt hierover: "Het is echt lastig met hen te werken. Veel rappers zijn zo onprofessioneel. Ik heb dan zoiets van: dag! Het kost mij te veel energie. Het Maritiem Museum wilde het graag dus ik heb het goed gevonden."

Toch is uiteindelijk iedereen die geïnterviewd is blij geweest met het eindresultaat. Met name de professionaliteit en kundigheid van de workshopleider wordt geroemd: "Met Paul erbij komt het altijd goed." Ook de deelnemster die vooral meedeed vanwege het thema was daarover heel tevreden: "Ik kan natuurlijk niet zingen, maar ik vind eigenlijk dat ik het dankzij Paul best wel aardig heb neergezet." Ook het optreden met een echte band met professionele musici vinden de deelnemers een erg goede ervaring. Dit lijkt voor de jongeren nog belangrijker dan voor de ouderen: voor de rappers was het zelfs de belangrijkste motivatie om mee te doen en de jongere zangeres zegt daarover: "Dit maakte alles gewoon geweldig. Als het niet zo'n goede band was geweest dan had ik mezelf teruggetrokken." Voor hen is 'exposure' en ervaring opdoen duidelijk zeer belangrijk. De ouderen is het toch voor een deel ook om de gezelligheid te doen. Onder verschillende van hen is een goede band ontstaan, zo was te zien en te horen tijdens het groeps gesprek: "We zingen, we zijn lekker bij elkaar, met Nelly, Franny, ik zie ze allemaal graag en dat is geweldig." Verschillende oudere deelnemers zeggen ook nog veel terug te denken aan de gezelligheid, saamhorigheid en positiviteit in de groep. Het creëren van dat goede gevoel is dan ook een specialiteit van Euro+, zo vertelt de workshopleider: "Mijn doelstelling is altijd hetzelfde: de deelnemers een mooie ervaring geven, onderling goed contact. Muziek bindt eigenlijk altijd wel. Samen zingen leidt bijna altijd wel tot mooi contact." Toch was het niet alleen maar rozengeur en maneschijn. Er is in de groep ook wat ergernis geweest over het gebrek aan niveau van sommige deelnemers. Een van hen viel al snel af, maar het zit de oudere deelnemers nog dwars dat hij er de eerste keer wel bij was: "Ik dacht, hoe durf jij hier te gaan staan? Dat viel mij tegen." De andere ergernis betrof een van de oudere deelnemers die het lied De Zilvervloot tijdens het optreden op de Zuiderparkspelen in de schunnige voetbalsupporterversie zong: "Volgende keer als ze zoiets organiseren moeten ze eerst kijken wie ze aannemen."

Over de vraag of er ook echt betekenisvolle interactie is ontstaan tussen de jongere en oudere deelnemers, is niet iedereen even zeker. De workshopleider geeft aan dat dit in eerdere projecten op muzikaal gebied sterker het geval was: "Ik heb in 2009 wel meer aandacht kunnen besteden aan het samenstellen van duo's van oud en jong, hier ging het toch meer groepsgewijs." Er is bij een deel van de oudere deelnemers duidelijk wat jaloezie op de jongeren. Zij kregen het idee dat die meer tijd kregen om te repeteren en meer liedjes mochten zingen. Dit speelt duidelijk meer bij de deelnemers die vooral voor het zingen en optreden kwamen, dan bij degenen die het thema Havenstad/Wereldstad belangrijker vonden. De eerder genoemde deelnemster die via de Havenloods op de hoogte kwam van het project refereert als enige aan gesprekken die ze met de jongeren heeft gehad: "Een van hen kwam uit Charlois, net als ik, en de ander van Katendrecht. Het was leuk om het daar met ze over te hebben." Opvallend genoeg wordt tijdens het groeps gesprek door niemand gesproken over de gesprekken die er tijdens de bijeenkomsten op initiatief van het museum gevoerd zijn over de betekenis van de Havenstad Rotterdam voor de verschillende deelnemers. Een enkeling noemt wel de film waarvoor ze geïnterviewd zijn en zegt benieuwd te zijn naar het resultaat daarvan, maar dit wordt duidelijk vooral gezien als een mooi aandenken aan het project. Voor de twee rappers bleek het feit dat de ouderen hun muziek leken te waarderen al erg betekenisvol: "Het leukste aan het project vond ik dat het jong en oud was, alles bij elkaar. Ik had niet gedacht dat ze zouden swingen op onze muziek."

Toch heeft het project de deelnemers wel degelijk aan het denken gezet over het thema. Dat gebeurde volgens hen echter vooral door het zingen van en luisteren naar de geselecteerde liedjes. Dit gevoel wordt zowel door de oudere als door de jongere deelnemers omschreven, al zijn de ouderen wat scheutiger met anekdotes. Een paar citaten:

"Je zingt een liedje over Rotterdam en terwijl je het zingt, voel je het."

"Ik was laatst op de SS Rotterdam en toen kwam die tekst van dat liedje in me op en het kwam zo binnen. Ik zag het gewoon voor me, waarom het zo geschreven was."

"Je weet ook wat Rotterdam voor je betekent omdat je erover na moet denken."

"Ik kan het niet in woorden uitdrukken maar je voelt het gewoon. Als ze iets verkeerd over Rotterdam zeggen, word ik gelijk boos."

"Door het project zie ik Rotterdam met andere ogen."

"Mijn vader heeft zijn opleiding op de buffel gehad en later op de Karel Doorman. Door het project ben ik weer in de boeken van mijn vader gedoken."

Bij de jongeren is er duidelijk ook meer kennis en respect voor het verleden ontstaan, zo blijkt uit de volgende citaten:

"Aan die teksten van de ouderen hoor je dat zij ervan weten, meer dan wij. Ik hoorde een paar nieuwe dingen die ik niet wist. Dat er bij Blaak vroeger water was, dat hoorde ik in die tekst van die vrouw."

"Hun ervaring over de stad heeft mij de stad meer laten waarderen en ik heb ook een beeld kunnen krijgen van hoe ze toen leefden in dezelfde stad waar ik nu zorgeloos rondloop. Er waren andere tijden die veel moeilijker waren en dat besef ik nu."

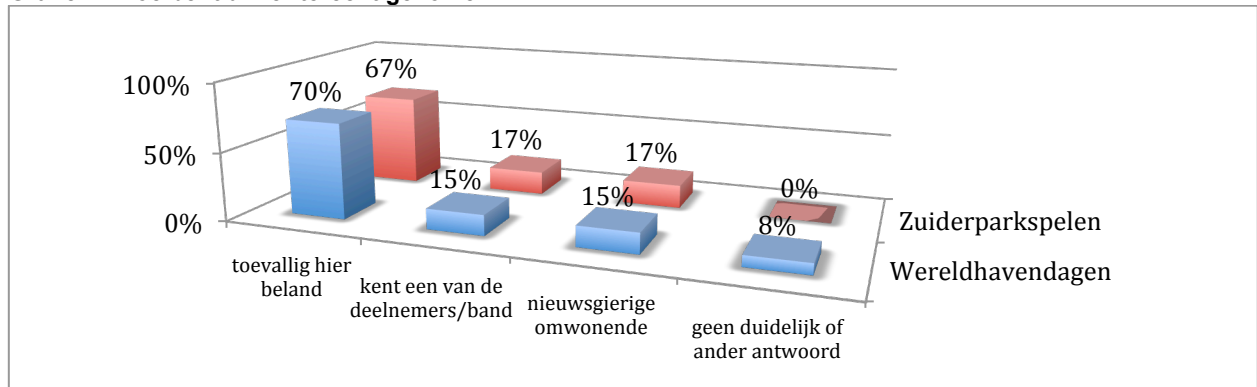
De geïnterviewde ouderen zijn daarnaast ook zeer te spreken over het bezoek aan het Maritiem Museum, inclusief het depot, dat zij tijdens de afsluitende bijeenkomst hebben mogen brengen: "Wie heeft dat nou? Dat was echt een verrassing, daar doe je het voor." Een van de deelnemers aan het groepsgesprek vraagt zelfs hoopvol of ze na afloop opnieuw het depot in mogen. Dat het Maritiem Museum organisator was van het project heeft de deelnemers wel verrast, maar ze hebben dit al snel gewoon aangenomen zonder er nog veel over na te denken. Als er naar gevraagd wordt, kunnen ze wel een link verzinnen tussen de liedjes en het thema van het museum, maar heel logisch vinden ze het nog steeds niet: "Het ligt toch wel ver uit elkaar." De meeste oudere deelnemers waren al wel eens in het museum geweest, voor twee van de Antilliaanse deelneemsters gold dat niet. Zij zijn zeer verrast: "Je komt wel erlangs en dan zie je het Maritiem Museum maar je weet niet wat erbinnen zit. En al die jaren dat ik hier woon heb ik het nooit geweten." Bij de jongeren, die het de laatste bijeenkomst ook lieten afweten, is dit effect er niet geweest. De organisator en de verzorging vanuit het museum worden ook geprezen: "Hoe hij ons ontvangen heeft en alles klaarstond, zo aardig, het is zo'n lieverd." Dit wordt bevestigd door de workshopleider die zegt dat het project vooral dankzij de coördinator van het museum zo goed is verlopen: "Hij is gewoon een heel goede communicator, ook naar de deelnemers toe."

2.3 Het indirecte effect op de toeschouwers

Op de Wereldhavendagen werd op de zondagmiddag twee keer opgetreden in de openlucht op het pleintje naast het Maritiem Museum, vlak voor Museumship de Buffel en naast het terras van het Museumcafé. Het was die dag zeer warm weer, waardoor veel mensen een plekje in de schaduw kozen om te luisteren en niet vol in de zon voor het podium gingen staan of zitten. Tijdens de Zuiderparkspelen werd een maal opgetreden, met in het midden een pauze, in een overdekte tent. Dit optreden vond plaats aan het eind van de dag vlak voor het einde van het evenement. Het was lekker weer, maar niet heet. De Zuiderparkspelen hadden het thema Riddertijd en om de tent heen waren veel activiteiten die hierop gericht waren. De Zuiderparkspelen stonden daarnaast in het teken van het 550-jarig bestaan van Charlois. Beide keren werden de optredens aan elkaar gepraat door cultuurscout Arno Brouwer. Tijdens de Zuiderparkspelen werd ook een speechje gehouden door de voorzitter van deelgemeente Charlois. Tijdens beide optredens zat een clubje fans, vrienden en familie rondom het podium samen met de zangers die even niet aan de beurt waren. De rest van het publiek bleef doorgaans een of meerdere nummers staan of zitten kijken en ging dan weer door. Tijdens de optredens die zijn gegeven op de Wereldhavendagen en de Zuiderparkspelen hebben we toeschouwers die niet voor het podium zaten te kijken kort ondervraagd om zo te achterhalen wat zij precies meekregen van het thema van het optreden en of zij ook aan het denken zijn gezet over Rotterdam als Havenstad of Wereldstad.

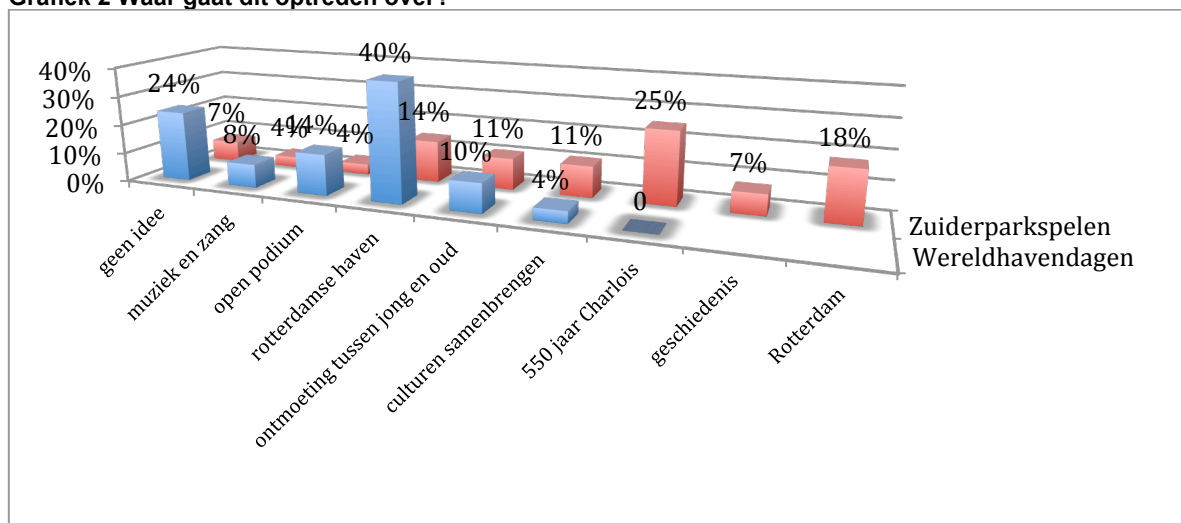
Grafiek 1 laat zien hoe de geïnterviewde toeschouwers terecht waren gekomen bij het optreden. Dit is vergelijkbaar voor de twee festivals. In het merendeel van de gevallen ging het om bezoekers van het betreffende festival, die toevallig bij het Havenstad versus Wereldstadoptreden terecht waren gekomen.

Grafiek 1 Hoe bent u hier terecht gekomen?

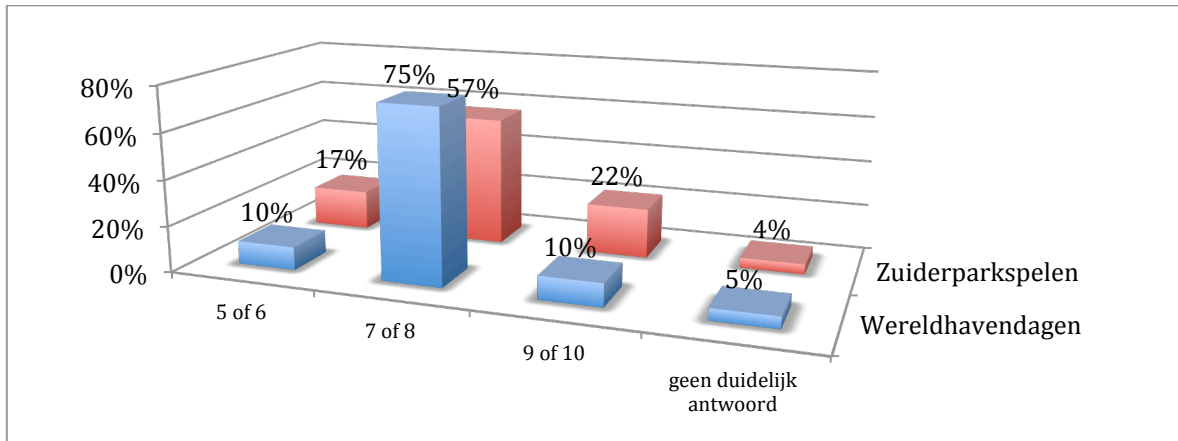
Dit gegeven verklaart waarschijnlijk waarom het lang niet voor iedereen duidelijk was waar het optreden precies over ging, zie grafiek 2. Bijna niemand zag ook het gehele optreden, waardoor de toelichting van de presentator niet altijd gehoord werd. Maar ook voor wie dat wel had gehoord werd het er soms niet duidelijker op: "Ik begrijp dat ze een dialoog willen, dat kondigde hij aan, maar ik heb de dialoog nog niet gehoord." Het valt op dat bezoekers vaak denken dat het thema van het totale festival ook van toepassing is op het optreden. De Wereldhavendagen gaan over de haven dan zal dit er ook wel over gaan. Voor veel bezoekers bleef dit thema echter ook verborgen. Zij dachten naar een open podium of muziekproject te kijken: "Het zijn denk ik mensen die zichzelf hebben opgegeven, die zo een podium krijgen voor hun talent." Het viel veel mensen daarbij op dat er veel verschillende culturen en leeftijden op het podium stonden: "Het is denk ik een verbindingproject", "Leuk om te zien hoe ze samenkomen."

Grafiek 2 Waar gaat dit optreden over?

Dit gebrek aan duidelijkheid over het thema van het optreden stoorde de meeste bezoekers echter allerminst. Het merendeel lijkt in een positieve stemming: het is mooi weer, ze zijn op een leuk evenement en staan nu gezellig naar muziek te kijken. In grafiek 3 is te zien dat het merendeel de indruk die het optreden op hen maakt dan ook een hoog rapportcijfer geeft.

Grafiek 3 Wat doet dit optreden u? (uitgedrukt in een rapportcijfer)

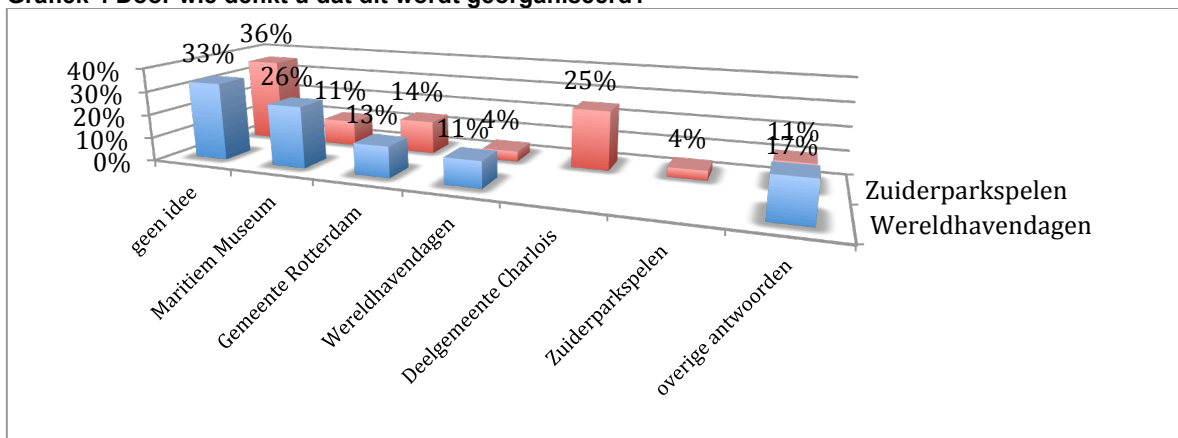
In de toelichtingen die de respondenten op dit antwoord hebben gegeven is goed te merken dat het niet zo zeer de kwaliteit van de zang is, als wel het enthousiasme van de zangers, de keuze van de muziek, het Rotterdamse en de sfeer en gezelligheid die hen een goed gevoel geven. Een paar citaten die antwoord geven op de vraag waarom het optreden indruk maakt:

- "De sfeer, de muziek, hoe de mensen reageren"
- "Leuk, lekker meezingen over Rotterdam, dat ben ik in hart en nieren"
- "De mensen doen heel erg hun best"
- "Het brengt herinneringen boven"
- "De echtheid, het is niet fake"
- "Ik vind het gewoon leuk dat je zo'n verrassing kunt tegenkomen"

Een enkele respondent vindt het gebrek aan kwaliteit van de zangers wel een probleem en geeft daarom een lager cijfer. Ook vonden sommige respondenten het optreden niet passend binnen het betreffende evenement. Zo waren er op de Wereldhavendagen toeschouwers die puur en alleen Shantikoren of zeemannsliederen wilden horen. Het eclectische programma dat ze te horen kregen, viel bij hen niet in de smaak. Op de Zuiderparkspelen was het thema Riddertijd erg dominant aanwezig en daarbij viel het maritieme optreden wat uit de toon. Dat stoorde sommige toeschouwers.

Een laatste vraag die gesteld is, is of de toeschouwers door hadden dat het hier een project van het Maritiem Museum betrof. In grafiek 4 is daarop het antwoord te zien:

Grafiek 4 Door wie denkt u dat dit wordt georganiseerd?

Dat het optreden tijdens de Wereldhavendagen naast het Maritiem Museum plaatsvond heeft duidelijk effect gehad op het aantal mensen dat dacht dat het project werd georganiseerd door het museum: een kwart tegenover slechts 11% op de Zuiderparkspelen. Bij de Zuiderparkspelen dacht een veel groter deel dat de deelgemeente Charlois het georganiseerd had. Het grootste deel van de mensen, een derde, had geen idee wie de organisator was. Wanneer vervolgens gevraagd werd of

mensen een dergelijk project verwacht hadden van het Maritiem Museum, antwoordt slechts een minderheid bevestigend (circa 19%). Wel vindt een meerderheid (50-60%) het project passend bij het museum. Omdat echter weinig mensen doorhadden dat het Maritiem Museum de organisator was, heeft het project weinig effect gehad op hun beeld van dit museum of hun wens om dit te bezoeken. Het onderzoek had daar nog wel wat effect op, omdat het de betrokkenheid van het museum onthulde. Op dat moment kwamen daarop verschillende positieve reacties, zoals:

"Het laat zien dat er meer kanten aan het museum zitten."

"Het museum treedt naar buiten."

"Het past niet bij het museum in oude zin, als dit het nieuwe Maritiem Museum is, laagdrempelig en open: dan vind ik dat heel goed."

Toch geldt ook voor veel respondenten dat ze de link niet zien:

"Een museum is natuurlijk heel wat anders"

"Musea en muziek staan los van elkaar"

"Het kan wel goed dat het Maritiem Museum dit organiseert maar het valt niet op, er hangt geen programma."

Een respondent vat treffend samen, wat waarschijnlijk velen dachten:

"Het maakt toch niet uit wie het organiseert."

2.4 Conclusies

In hoeverre slaagt het wijkproject van het Maritiem Museum erin om de deelnemers aan het project, maar ook de toeschouwers bij het optreden dat hieruit voortkomt, te raken en zo te laten nadenken over de rol en geschiedenis van de haven in de stad Rotterdam?

Met betrekking tot de actieve deelnemers -de zangers en zangeressen die deelnamen aan de workshops, geïnterviewd werden voor de film en optraden op de evenementen- kunnen we constateren dat het project erin geslaagd is dit thema bij hen over te brengen. Dat het project voor de meesten vooral ging over muziek en optreden met professionele begeleiding was enerzijds bevorderlijk voor het overbrengen van de boodschap. Hierdoor werden namelijk mensen bereikt die hier niet toch al veel mee bezig waren. Bovendien bleek het zingen over het thema duidelijk meer teweeg te brengen dan het geïnterviewd worden. Dit laatste lijkt op de meeste deelnemers weinig indruk te hebben gemaakt, terwijl het voor het museum juist wel waardevol materiaal heeft opgeleverd: "Wat ons betreft zijn het 16 tijdsdocumentjes die heel goed de transitie van Havenstad naar Wereldstad (of havenloze stad) illustreren. Deze interviews kunnen we in de toekomst benutten voor tentoonstellingen, maar ook voor social media." Ook het anderen horen zingen over het thema bleek dit effect te hebben: met name de jongeren zeggen hiervan veel geleerd te hebben.

Anderzijds lijkt de focus op muziek en optreden het realiseren van de doelstelling soms ook in de weg gezeten te hebben. Omdat de deelnemers hier zo op gericht waren -een goed optreden was voor hen het belangrijkste doel-, waren ze soms geneigd het thema overboord te willen gooien. Ze zongen liever hun eigen liedjes om zo het beste optreden te kunnen geven in plaats van een speciaal gekozen of geschreven nummer over de haven of Rotterdam. Dit was waarschijnlijk te ondervangen geweest door het project langer te laten duren. Dit hadden de meeste oudere deelnemers in ieder geval graag gewild.

Het geraakt worden door het project bleek, naast met de kwaliteit van de organisatie en muzikale begeleiding, die door iedereen als zeer goed werd benoemd, vooral ook te maken te hebben met de onderlinge interactie. Die lijkt bij de oudere deelnemers beter te hebben uitgespeeld dan bij de jongere. Bij de ouderen zijn onderling warme contacten ontstaan en wordt de gezelligheid en saamhorigheid als zeer positief benoemd. Wel waren er een paar deelnemers in de groep die hier minder deel van uitmaakten dan anderen, wat door sommigen als jammer werd gezien. De jongeren waren hier duidelijk minder op gericht en hadden er ook minder tijd voor. Het bleek al moeilijk genoeg om hen er elke keer bij te betrekken. Aan het bevorderen van meer interactie kwam de organisatie dan ook niet toe. Toch is ook bij hen het gevoel blijven hangen van een gezamenlijk project met jong en oud en wordt dit als een positief punt benoemd. Waarschijnlijk was ook dit nog beter van de grond gekomen als er meer tijd was geweest om bijvoorbeeld echt in duo's van jong en oud te werken.

Bij de toeschouwers van de optredens op de Wereldhavendagen en de Zuiderparkspelen zien we dat zij voor het grootste deel positief en enthousiast zijn over de optredens die ze hebben bijgewoond. Echter, het thema 'Havenstad versus Wereldstad' is op de meeste toeschouwers niet overgekomen. Omdat zij vaak maar een deel van het programma beluisterden en niet alle teksten van de presentator meekregen, lukte het hen niet om het doel van het project goed te bevatten. Veel mensen dachten bijvoorbeeld dat het om een open podium ging, dat bewoners van Rotterdam een kans gaf op te treden of om een project dat erop gericht was verschillende culturen en generaties met elkaar in contact te brengen. Het Rotterdamse aspect kwam vaak nog wel over, maar het maritieme veel minder. Dat lijkt ook te maken gehad te hebben met het feit dat lang niet alle liedjes een maritiem thema kenden. Overigens dachten tijdens de Wereldhavendagen wel veel meer mensen dat het optreden over de haven ging. Dat zal te maken gehad hebben met het thema van de Wereldhavendagen zelf en de locatie naast het Maritiem Museum. Tijdens de Zuiderparkspelen was het thema Riddertijd en deed ook de locatie in niets aan scheepvaart denken. Dat was meteen terug te zien in de antwoorden op de vraag waar mensen dachten dat het optreden over ging. Wel dachten hier weer meer mensen dat het optreden over Charlois 550 jaar ging en dat was in zekere zin ook de bedoeling.

Als subdoel hoopte het Maritiem Museum met het project ook te kunnen laten zien wat voor museum het is en mensen te enthousiasmeren voor museumbezoek. Met een deel van de actieve deelnemers die het museum nog niet kenden is dat prima gelukt. De rondleiding inclusief depotbezoek miste, net als in het Mekkaproject, zijn uitwerking niet. Zonder dit bezoek was het wel de vraag geweest of het Maritiem Museum voor de deelnemers meer was geworden dan de locatie waar het project plaatsvond. Om die reden zeggen ook verschillende deelnemers dat ze de rondleiding door het museum liever eerder in het traject hadden willen hebben. Voor de meeste toeschouwers tijdens de optredens is de rol van het Maritiem Museum in het project niet erg duidelijk geweest. Wanneer door de onderzoekers werd uitgelegd hoe de vork in de steel zat, reageerden velen hier wel positief op. Veel mensen vinden het goed dat het museum op deze manier naar buiten treedt. Om dit ook echt over te brengen, zal het museum echter wel veel luider en duidelijker moeten communiceren dat het initiatiefnemer is en wat het project precies heeft behelst. Overigens gaat het museum nog wel proberen dit alsnog te doen door op het eigen Youtube-kanaal alle liedjes voorafgegaan door interviewfragmenten te publiceren. Dit kan dan wellicht ook het gebrek aan media-aandacht wat compenseren. Deze viel tegen, al was het een belangrijke opsteker dat jongerenzender Funx wel een reportage heeft gemaakt.

3. Chabot Museum: Voetbal is kunst

3.1 Onderzoekscontext, -vraag en -methode

Het Chabot Museum heeft met het Musea in de wijken-project 'Voetbal is kunst' voortgebouwd op de positieve ervaringen die waren opgedaan bij het eerste wijkproject 'Chabot in de wijk' in Hillegersberg. Centraal stonden hierbij het middels workshops inspireren van bewoners, het maken van een film hierover en een eindpresentatie van het project. Deze methodiek wilde het museum ook weer toepassen in een project rondom voetbal en Feijenoord en het beeld van Henk Chabot dat in de Kuip staat: de Voetballer. Omdat dit beeld heel duidelijk gaat over beweging en het museum bij de jeugd in de wijk Feijenoord veel interesse vermoedde in voetbal, is ervoor gekozen met de doelgroep jongeren te gaan werken rondom het thema beweging in relatie tot beeldende kunst. Conny Janssen is gevraagd als partner vanwege haar ervaring met dit thema vanuit de dans. De jongeren krijgen workshops in beeldende kunst en dans en er is een eindpresentatie van de dans. Ook wordt er weer een film gemaakt van het proces en de eindpresentatie. Dit filmmateriaal zal worden samengevoegd met het introductiefilmpje over het beeld en daarmee vertelt de film 'De Voetballer' uiteindelijk het hele verhaal van het project.

De link met het museum zoekt het museum vooral in de kwaliteit van de ervaring die de jongeren krijgen. Die moet vergelijkbaar zijn met een museumbezoek. Er is voor gekozen om te werken met een groep jongeren die heel weinig buiten hun eigen wereldje van schoolplein, wijk en straat komt: leerlingen van de internationale schakelklassen en het VMBO van de Wielslag in de leeftijd van 13 tot 18, die pas net in Nederland zijn, en deelnemers van de Nieuwe Kans, een programma gericht op jongeren van 18 jaar en ouder die een nieuwe kans krijgen om hun leven op de rit te krijgen. De Nieuwe Kans-doelgroep varieert van overlastgevende en criminele jongeren tot jongeren met een mislukt hulpverleningsverleden.

De opzet van het project is als volgt:

- Er wordt een film gemaakt over het beeld van Chabot: De Voetballer, die als introductie werd vertoond aan de deelnemende leerlingen.
- Leerlingen van de Wielslag krijgen een rondleiding door de Kuip en bekeken het beeld van Chabot.
- Deelnemers van de Nieuwe Kans bezoeken het Chabot Museum.
- Leerlingen van de Wielslag en deelnemers van de Nieuwe Kans krijgen twee workshops van de museumdocent van het Chabot Museum (Peggy Verzett) op hun eigen locatie, waarin ze met behulp van een documentaire over de overeenkomsten tussen voetbal en dans actief leerden kijken naar beweging in het algemeen en het beeld De Voetballer in het bijzonder. Ze gaan vervolgens zelf aan de slag om verschillende bewegingen vast te leggen.
- Zestien leerlingen van de Wielslag en twee jongeren van de Nieuwe Kans werken op vier zaterdagen in de dansstudio van Conny Janssen in het centrum aan een choreografie samen met Conny Janssen. Soufiane Touzani is ook een maal aanwezig.
- Deze choreografie wordt samen met de film in de studio van Conny Janssen gepresenteerd, waarbij Touzani ook een kleine rol in het optreden vervulde.

Het Chabot Museum ziet het project als een succes wanneer het lukt om deze jongeren met nieuwe dingen in aanraking te brengen, hen enthousiast te maken, hen vragen te horen stellen, hen nieuwe kennis en vaardigheden te zien opdoen en hun horizon verbreed zien worden. Op die manier zoekt het museum aansluiting bij de doelgroep.

Dit is dan ook de centrale vraag van het onderzoek:

In hoeverre slaagt het project 'Voetbal is kunst' erin de deelnemende jongeren nieuwe kennis en vaardigheden te laten opdoen en hun horizon te verbreden en daarmee een verbinding te leggen tussen het Chabot Museum en deze doelgroep?

Daarbij is het ook van belang te evalueren welke rol de samenwerking met de genoemde jongereninstellingen speelt in het al of niet bereiken van de doelstellingen.

Om antwoord te geven op deze vraag zijn de volgende onderzoeksactiviteiten uitgevoerd:

1. zes individuele interviews en een duo-interview met deelnemers aan de twee kunstworkshops (6 x Wienslag, 2 x de Nieuwe Kans)
2. twee duo-interviews met de contactpersonen van de samenwerkingspartners in de wijk (1 x Wienslag, 1 x Nieuwe Kans)
3. vier groepsinterviews met 2 tot 5 deelnemers aan de dansworkshops en presentatie met Conny Janssen (3 x Wienslag, 1 x Nieuwe Kans)
4. interview met Peggy Verzett (museumdocent)
5. interview met Conny Janssen

3.2 Hoe hebben de deelnemers het project beleefd en wat heeft het hen gebracht?

De oorspronkelijke opzet was dat uit de groep van deelnemers aan de beeldende kunstworkshops een aantal geselecteerd zou worden voor de dansworkshops van Conny Janssen. Doordat de beeldende kunstworkshops voor de vakantie plaatsvonden en de dansworkshops na de vakantie, bleek dat niet haalbaar. Het verloop in de groepen op de Wienslag en de Nieuwe Kans is daarvoor te groot. Er is dus uiteindelijk opnieuw geworven voor de dansworkshops. Op vier na hebben de jongeren die daaraan mee hebben gedaan de beeldende kunstworkshops niet gevolgd. Om die reden wordt hieronder apart ingezoomd op de deelnemers aan de beeldende kunstworkshops en die aan de dansworkshops. Ook zijn niet alle deelnemers in de Kuip geweest om het beeld van Chabot te bekijken en was een bezoek aan het Chabot Museum geen vast onderdeel van het project. Een aantal deelnemers heeft dit museum echter toch bezocht.

Het beeldende kunstgedeelte: de Wienslag

In totaal hebben 52 leerlingen van de Wienslag de beeldende kunstworkshops gevolgd en het stadion bezocht. De zes leerlingen die zijn geïnterviewd over dit deel van het project waren daar allemaal enthousiast over. Het betrof hier allemaal jongens uit de internationale schakelklas (ISK): vier van 13 jaar, een van 15 en een van 16 jaar oud. Ze komen uit Bulgarije, Somalië, Polen, Kaapverdië, Liberia en Egypte en zitten maximaal 2 jaar op de Wienslag. Hun docente geeft aan dat leerlingen van de ISK eigenlijk altijd heel enthousiast zijn over kunstprojecten en dat ze ook vaak complimenten krijgt van bezochte culturele instellingen over hoe gemotiveerd en enthousiast deze leerlingen zijn. Ook nu bleek dat het geval. Ook Peggy Verzett merkte het op: "Met name de schakelklassen waren erg gemotiveerd. Heel positief en enthousiast. Ze hingen aan mijn lippen." Omdat hun Nederlands nog niet zo goed is, is het voor hen niet heel makkelijk om precies te verwoorden waar ze enthousiast over zijn. Het bezoek aan het Feijenoordstadion is voor deze jongens, die allemaal op straat of bij een club voetballen, een mooie ervaring geweest. Ze vonden het heel leuk om daar eens binnen te zijn en de rondleiding waarbij bijvoorbeeld verteld werd hoe duur de grasmat was, viel in goede aarde. Toch zijn de jongens ook heel enthousiast -sommigen misschien nog wel enthousiaster- over het beeld van Chabot dat ze hebben bekeken. Dit heeft duidelijk indruk gemaakt. Sommigen geven aan dat ze de rondleider van Feijenoord wat minder vonden, omdat er veel niet van hem mocht en hij weinig vertelde over voetbal en Feijenoord. Het beeld 'De Voetballer' wordt door alle jongens levendig beschreven ("Hij wil net gaan schieten", "Je ziet dat hij hard bezig is, zijn gezicht en zijn lichaam. Ik wil ook zo zijn, zoals dat beeld.") en de link naar de workshops van Peggy Verzett is voor hen ook heel duidelijk. Ze zijn zelf aan de slag gegaan met het thema. Tekenen is voor twee van de geïnterviewde jongens iets wat ze al erg leuk vinden. Voor de anderen geldt dit niet. Ook zij hebben de workshops echter als erg leuk ervaren, vooral ook omdat ze mochten werken met materialen die ze niet kenden (houtschool en ijzerdraad en plakband), vanwege het poseren (De leerlingen mochten voor elkaar poseren en vonden dat heel moeilijk en leuk) en het feit dat het een keer niet Nederlands leren was, een vak waar bij deze groep vanzelfsprekend heel veel aandacht naar uit gaat. Ook werd gewaardeerd dat je veel vrijheid kreeg om het te maken zoals je het zelf wilde. Een jongen vertelt dat hij in de zomervakantie een portret van zijn zus getekend heeft op dezelfde manier: "Zij vond het lelijk, maar ik was tevreden." De link met dans is in deze interviews minder naar voren gekomen. Peggy Verzett geeft zelf ook aan dat dit deel van haar workshops wat minder uit de verf is gekomen. Een jongen vertelt spontaan over de film die ze hebben bekeken over de parallellen tussen dans en beeldende kunst: "Die was leuk, maar ook raar. Leuk om te zien dat voetbal net is als ballet. Raar om mannen in maillots te zien." De andere leerlingen noemen deze film niet. Een van deze zes leerlingen is nog doorgegaan met het dansgedeelte van het project.

Het beeldende kunstgedeelte: de Nieuwe Kans

Bij de Nieuwe Kans hebben veel minder deelnemers aan het beeldende kunstdeel van het project meegedaan. Zij bezochten niet de Kuip maar het Chabot Museum als aftrap van het project. Vier deelnemers bezochten het Chabot Museum, vijf deelnemers deden mee aan de eerste beeldende kunstworkshop en acht aan de tweede. Doorgaans ging het om diegenen die op dat moment 'toevallig' aanwezig waren voor de kunstlessen. Drie deelnemers aan dit deel van het project zijn geïnterviewd. Een van hen deed alleen mee aan een van de workshops, de tweede bezocht het Chabot Museum, deed mee aan beide workshops, bezocht de dansvoorstelling en na afloop een voetbalwedstrijd in de Kuip⁴, de derde deed mee aan de beeldende kunstworkshops en het dansgedeelte met Conny Janssen, maar ging niet mee naar het Chabot Museum of de Kuip. Opnieuw zijn alle geïnterviewden jongens. Ze zijn 21, 25 en 26 jaar oud en zitten tussen de 4 en 10 maanden bij de Nieuwe Kans. Deze groep spreekt goed Nederlands en is goed in staat te reflecteren op het project, al komen de antwoorden ook bij hen niet heel makkelijk. Een van de geïnterviewden heeft slechts een workshop meegemaakt. Deze had op hem niet zo veel impact. Het is een jongen die eerder een art & designopleiding heeft gevolgd en van kinds af aan veel getekend heeft. Tijdens de kunstlessen die bij de Nieuwe Kans worden gegeven maakt hij volgens een andere deelnemer erg mooie dingen. Het is dus niet vreemd dat het maken van voetbalbeeldjes van ijzerdraad en plakband op hem niet zo'n indruk heeft gemaakt. Hij vond het vooral jammer dat ze dit niet met klei hebben gedaan (hier was eerder wel sprake van), omdat hij dat nog nooit had gedaan en graag had geprobeerd. Het werken met ijzerdraad en plakband ziet hij als iets dat hij een keer met zijn kleine broertje kan doen. Het lukte hem ook niet zo goed: "Andere jongens deden het veel beter." Opvallend is dat de film die in de workshop bekeken is over de overeenkomsten tussen voetbal en dans op hem wel veel indruk heeft gemaakt. Hij vertelt dat hij hier nooit zo over nagedacht had en die overeenkomst nu wel heeft gezien. Het beeld 'De Voetballer' van Chabot heeft deze deelnemer niet gezien en hij kent het ook niet. Op de andere deelnemer die veel meer van het programma heeft meegemaakt is de impact duidelijk veel groter geweest. Voor hem is het omgaan met kunst relatief nieuw. Op de Nieuwe Kans is hij er voor het eerst mee in aanraking gekomen. Hij spreekt vooral met enthousiasme over het bezoek aan het Chabot Museum. Dit is ten tijde van het interview al een flink aantal maanden geleden en staat hem nog steeds duidelijk voor de geest. De relatie die daar werd gelegd met voetbal, en de kleine replica van 'De Voetballer' die daar te zien was ("Lelijk, maar toch ook mooi"), maar ook de informatie die ze kregen tijdens de rondleiding vond hij erg interessant. Over de workshops vertelt deze deelnemer minder. Ook hij had liever met klei gewerkt, zegt hij, en was niet zo tevreden over het eindresultaat. Dat het museumbezoek een succes was wordt bevestigd door Peggy Verzett en de begeleider van de Nieuwe Kans. Hij zegt hierover: "Het bezoek aan het Chabot Museum werkte goed, Peggy kon er zo leuk over vertellen. De deelnemers hebben echt het oude Rotterdam gezien in de tentoonstelling van tijdgenoten van Chabot. De jongens gingen goed in het verhaal mee, ik was wel verbaasd. Echt een leermoment, het was goed. Het waren mooie schetsen, dat snappen ze want hier tekenen ze ook wel eens." Toch heeft deze enthousiastere deelnemer niet besloten om verder te gaan met het dansgedeelte van het project. Dat had te maken met de activiteit dans. Hij geeft aan best wel eens te dansen op een feestje, maar liever niet te hebben dat anderen dit zien. Wel heeft hij met plezier de dansvoorstelling bezocht en de voetbalwedstrijd die deze groep na afloop kreeg aangeboden van de Nieuwe Kans. Dat laatste was leuk, vanwege de sfeer. Het beeld van de Voetballer hebben ze toen echter niet meer bekeken. De derde deelnemer heeft wel besloten verder te gaan met het dansgedeelte van het project. Dit is niet zo'n spraakzame jongen en het is dus lastig te bepalen wat hij van de beeldende kunstworkshops vond en of deze een rol hebben gespeeld in zijn beslissing om mee te doen aan het dansgedeelte: "Ik had eigenlijk niks verwacht. Ik keek het gewoon aan, ik deed gewoon mee." Peggy Verzett herinnert zich hem echter maar al te goed: "Hij maakte een prachtige tekening en ik heb hem daarmee gecompimenteerd. Dat maakte veel indruk op hem en hij is toen zelfs ook mee gaan doen met het dansen. Geweldig!" Ook de begeleider van de Nieuwe Kans was onder de indruk van de betrokkenheid van deze 'derde generatie Feijenoordhooligan'.

Het dansgedeelte: de Wielslag

Van de Wielslag hebben zestien leerlingen tussen de 12 en 16 jaar meegedaan aan het dansgedeelte van het project. Een jongen, die volgens de betrokken docente erg getalenteerd was, haakte na een zaterdag af, omdat hij liever voetbalde op zaterdag. Van de deelnemende leerlingen is het merendeel, 12 leerlingen (zeven meisjes en vijf jongens), anderhalve week na de eindpresentatie ondervraagd in drie groepsinterviews. Op dat moment was de hele groep er nog erg vol van volgens de begeleidende docente: "Ze hebben het er nog voortdurend over en heel

⁴ Dit was een extraatje dat door de Nieuwe Kans zelf geregeld was en niet officieel deel uitmaakte van het project.

Facebook staat ermee vol. Ze voelen zich heel speciaal." In de groepsinterviews is dat enthousiasme ook te merken: zo vertellen verschillende leerlingen dat ze er familieleden en vrienden in hun geboorteland al over verteld hebben en zeggen ze het project nooit te zullen vergeten.

Alle leerlingen vertellen ook dat het begin moeilijk is geweest. De meisjes hadden zich doorgaans opgegeven omdat ze van dans houden, de jongens vanwege hun liefde voor voetbal. Voor hen werkte de participatie van Soufiane Touzani, van wie de docente die de werving deed filmpjes heeft laten zien, ook als een belangrijke trigger. Eenmaal in de eerste workshop viel het harde werken en de lange dag ze best tegen en vonden ze het moeilijk om niet te gaan kletsen: "De eerste keer was heel moeilijk omdat sommigen deden het wel, sommigen niet. Het was lang, we waren allemaal heel moe.", "Die kinderen wilden wel meedoen maar gingen er niet sportief aan werken. Ze gingen overal leunen, ze gingen niet met energie werken." Dit wordt bevestigd door Conny Janssen, die zegt de eerste keer met 20 ongeleide projectielen te hebben gewerkt en enorm te hebben moeten duwen en trekken om de leerlingen in beweging te krijgen. Opvallend genoeg ging het de tweede keer een stuk beter en zette die stijgende lijn zich voort. Janssen: "Ze werden geconcentreerder. Op een gegeven moment zie je ze dan in stilte omdraaien en klaar gaan staan. Ook het schreeuwen als iemand iets fout doet, stopte. Dat heeft me echt ontroerd." En dat zagen de leerlingen zelf ook: "Toen ze ons veel ging laten dansen, gingen we het beter doen. Daarom ging het de laatste zaterdagen eigenlijk goed. Het lukte gewoon."

Die ervaring van succes heeft duidelijk veel indruk gemaakt op de leerlingen van de Wielslag en de eindpresentatie was van die ervaring duidelijk een belangrijk onderdeel. Ze voelden de druk om te presteren en vonden het heel belangrijk dat de presentatie goed zou gaan. Dat had uiteindelijk misschien wel het grootste effect, zegt ook Conny Janssen: "Het effect was groter dan ik gedacht had, ze hebben iets bijzonders meegemaakt. Ze zijn gezien, gehoord en heel trots. Het mooiste cadeau was het moment dat ze daar stonden en trots op zichzelf waren met het publiek erbij." Maar ook het proces van de workshops heeft veel effect gesorteerd. De lessen van Conny zijn duidelijk blijven hangen. Zo zegt een van de leerlingen: "Ik heb geleerd dat je gelijk door moet gaan, ook als je een fout maakt". Dit is een les die ook door andere leerlingen genoemd wordt. Ook prijzen verschillende leerlingen de aanpak van Conny Janssen. Ze vinden haar 'heel lief', geduldig, maar toch streng en dat vinden ze positief. Dit is iets wat ze op school niet altijd zeggen te vinden: "Normaal gaan ze vaak schreeuwen en zijn ze veel tijd aan ons kwijt. Conny was heel geduldig met ons en dat werkte goed. Soms gingen we nog steeds wel kletsen, maar dan zei ze: anders redden we het niet. Als je meedoet, dan moet je ook echt meedoen en niet zo veel kletsen. In het begin lukte dat nog niet, maar uiteindelijk was iedereen serieus."

Dat die aanpak werkte wordt bevestigd door de docenten van de Wielslag, die hier best verbaasd over waren: "Ze legt de lat heel hoog. Mijn beroepsformatie is toch dat ik denk dat ik het niet van ze kan vragen en veel bezig ben met orde houden. Maar Conny krijgt ze wel zo ver. De leerlingen hebben het uiteindelijk echt opgebracht, hadden geen problemen met de discipline. Ook degenen die er normaal op school wel moeite mee hebben en denken: ik geloof het wel. Bijvoorbeeld een meisje, dat normaal redelijk meedoet, maar die echt nog een stapje verder ging. Ze wilde echt de beste zijn." Dat alle leerlingen elke zaterdag gekomen zijn en er echt voor durfden te kiezen, heeft de docenten misschien nog wel het meest verbaasd: "Collega's zeiden tegen ons: dat gaat nooit lukken." Dat dat best iets van de leerlingen heeft gevraagd, wordt bevestigd in de groeps gesprekken. Zo vertelt een jongen dat hij iedere zaterdag om 4 uur opstond om eerst nog een krantenwijk te doen en daarna nog de hele dag heeft gedanst. Een ander staat normaal op de markt om zijn vader te helpen en heeft speciaal vrij gevraagd voor de dansworkshops. Dat hij dat durfde te vragen en dat de vader het goed heeft gevonden is volgens zijn docente ook heel bijzonder.

Het dansgedeelte: de Nieuwe Kans

Van de Nieuwe Kans hebben twee deelnemers meegedaan aan het dansgedeelte van het project. Twee anderen haakten voortijdig af: een vanwege een blessure, een ander omdat hij te veel geconfronteerd werd met een verleden van pesten. De twee doorzetters zijn beiden geïnterviewd. Beiden geven aan niet echt veel verwachtingen gehad te hebben van het project en gedacht te hebben: waarom niet? Voor een van tweeën was de link met voetbal wel een belangrijke trigger om mee te doen. Ook deze oudere jongens zijn enthousiast over het traject met Conny Janssen. Ze werden wel verrast door het grote aantal jongere kinderen dat meedeed. Dit schrok hen wel even af, maar heeft uiteindelijk toch goed uitgekapt. De jongere kinderen keken tegen hen op en dat vonden ze toch ook wel erg leuk. Ook de begeleider heeft dit gezien: "Er ontstond toch een band met die jongere kinderen."

Een van de twee heeft daarnaast duidelijk een sterke band met Conny Janssen opgebouwd. Dat wordt ook bevestigd door de geïnterviewde begeleider: "Hij had bij haar een streepje voor. Op een

gegeven moment stond hij haar les te geven." Bij de andere deelnemer heeft vooral ook de participatie in de film die het Chabot Museum ervan maakte indruk gemaakt: "Mij zal blijven het dansen. En de interviews voor de camera, dat vond ik wel eng. Ik doe het niet graag maar het hoort erbij. Heb er geen spijt van." Ook hierover vertelt de begeleider van de Nieuwe Kans nog wat meer: "Bij de cameraopnames ben ik heel erg onder de indruk geweest dat hij zijn verhaal deed. Dat hij het uitspreekt: ik ben bij de Nieuwe Kans en ik wil veranderen." Dat deze wat teruggetrokken jongen wel degelijk erg enthousiast was over het project blijkt ook uit het feit dat hij de begeleider op een bepaald moment opbelde met de vraag of hij hem de dag erna toch wel zou komen halen voor de workshop van Conny Janssen. Beide deelnemers zeggen geleerd te hebben dat je iets kunt bereiken dat je nog nooit eerder hebt gedaan: "Het gaat om discipline en doorzetten." Ook het gevoel dat je krijgt bij het applaus wordt door een van tweeën genoemd als heel positief.

3.3 Is er een verbinding ontstaan tussen het Chabot Museum en de deelnemers?

In de vorige paragraaf kwam al aan de orde dat niet voor alle leerlingen het traject hetzelfde is verlopen. Met name bij de deelnemers van de Nieuwe Kans is sprake van heel verschillende trajecten. De een deed aan slechts een activiteit mee, de ander aan veel meer. Bij de Wienslag deden de meeste leerlingen ofwel het hele beeldende kunstgedeelte, dat voor hen bestond uit een stadionbezoek en twee beeldende kunstworkshops door Peggy Verzett ofwel het hele dansgedeelte: de vier zaterdagen met Conny Janssen. Een klas van de Wienslag bracht na afloop van het beeldende kunstgedeelte nog een bezoek aan het Chabot Museum. Dit was op initiatief van de docente van die klas.

Het is daarom niet zo gek dat de meeste geïnterviewde leerlingen het Chabot Museum niet kunnen noemen als organisator van het project. Dit is immers niet erg nadrukkelijk naar voren gebracht en een bezoek aan het Chabot Museum maakte geen vast onderdeel uit van het traject. De inhoud stond voorop: de verbinding tussen voetbal, beeldende kunst en dans. Wanneer gevraagd wordt naar ervaring met museumbezoek in Rotterdam kunnen ze zich wel allemaal schoolexcursies naar musea herinneren, al kunnen de meesten de namen van de musea niet meer precies noemen. Het Maritiem Museum wordt vaak beschreven, maar ook het Fotomuseum, Natuurmuseum, Oorlogsmuseum en Museum Boijmans Van Beuningen komen voorbij. De meeste geïnterviewde leerlingen op de Wienslag zijn heel positief over museumbezoek en zeggen ook graag het Chabot Museum te willen bezoeken. Dit sluit aan bij de observatie van hun docente dat de schakelklasleerlingen erg open staan voor kunstprojecten. Zij zegt het ook jammer te vinden dat een bezoek aan het Chabot Museum geen vast onderdeel was van het project en ze wil dit ook voor de overige leerlingen nog proberen te plannen. Bij deze leerlingen is het overigens wel noodzakelijk dat dit in schoolverband gebeurt. Zelf zullen ze dit niet gemakkelijk ondernemen. Ook had zij graag gezien dat de kunstwerkjes die de leerlingen hebben gemaakt in het museum tentoongesteld waren. Dat had de verbinding met het museum kunnen versterken.

Ook de coördinator van de Nieuwe Kans komt tijdens het interview op het idee om het Chabot Museum nog eens te bezoeken met de deelnemers. Hij vindt het voor zijn deelnemers heel belangrijk dat zij kennis nemen van wat er in de wereld te koop is en vindt kunst en musea daar een belangrijk onderdeel van. Zelf heeft hij dit ook pas op latere leeftijd ontdekt: "Voor mijn 45ste was ik alleen een keer in Madame Tussauds geweest", en is, toen hij de smaak te pakken had, zelfs nog naar de Willem de Kooningacademie gegaan. Dat dit op de leeftijd van de deelnemers van de Nieuwe Kans, 18 jaar en ouder, nog wel degelijk aan kan slaan bewijst wat hem betreft een voorbeeld van een jongen die hij tijdens een bezoek aan Museum Boijmans Van Beuningen aanraadde om zijn vriendin hier eens mee naartoe te nemen en zo een goede beurt te maken. De betreffende jongen voerde dit plan tot zijn verbazing ook uit en was erg blij met het effect: "Dat had ze nooit van mij verwacht." Ook bij de geïnterviewde Nieuwe Kansdeelnemer die het Chabot Museum bezocht is een enigszins vergelijkbaar effect te zien. Hij vertelt dat hij later nog langs het Chabot Museum liep met vrienden en hen toen heeft uitgelegd wat dit was: "Niemand kende het." Wel geeft hij aan dat hij niet verwacht in de toekomst nog veel met dansen of kunst te doen. Desondanks waardeert hij dat hij de mogelijkheden ontdekt: "Het laat je een richting zien. Je kan dan beter beslissen of je er wat mee wilt. Omdat ik er niks van bak, wil ik die kant niet op. Voetballen zal ik wel altijd blijven doen."

Ondanks dat er dus niet echt een verbinding is ontstaan tussen de deelnemende leerlingen van de Wienslag en deelnemers van de Nieuwe Kans en het Chabot Museum, is dat wel het geval voor de docenten. Zo zegt de begeleider van de Nieuwe Kans: "We hebben nu een goede connectie met het Chabot Museum. Dat blijft. Door het enthousiasme van alle betrokkenen is er echt wat ontstaan tussen de organisaties." De docenten van de Wienslag geven aan dat het Chabot Museum voor hen tot nu toe niet voor de hand lag om te bezoeken met de leerlingen, omdat het relatief klein is en het

aanbod geen voor de hand liggende ingangen biedt voor de leerlingen. Het project dat nu werd aangeboden was zo aantrekkelijk dat het Chabot Museum wel in beeld kwam. Dat zat hem met name in het interdisciplinaire (voetbal, dans en beeldende kunst), het werken met professionals (Peggy Verzett en Conny Janssen) en dat het gratis was. Het liefst zou de docente altijd dit soort mooie projecten aanbieden binnen de school. Financieel en qua uren van de drama- en beeldende kunstdocenten is dat echter niet mogelijk. Beide instellingen zouden een herhaling dus waarschijnlijk wel zien zitten en ook Conny Janssen is daarvoor in: "Op deze manier breng je maatschappelijk veel meer te weeg dan een schoolbezoek van honderd leerlingen (...) Eigenlijk zou je het moeten kunnen herhalen."

3.4 Wat zijn belangrijke succes- en faalfactoren van het project?

Een heel duidelijke succesfactor van het project was het onderwerp: de verbinding tussen voetbal, dans en beeldende kunst. Dit sprak alle partners in het project -de Wielslag, de Nieuwe Kans, maar ook Conny Janssen- heel erg aan en zorgde ervoor dat zij wilden meedoen. Ook de deelnemers waren hierover heel enthousiast. Bijna alle geïnterviewde jongens zijn bezig met voetbal en vonden het onderwerp dus als vanzelf interessant. Bij de meeste meisjes, en een enkele jongen, fungeerde dans als ingang. Beeldende kunst was slechts voor een enkeling een trigger. De verbinding die in het project gemaakt werd tussen de drie disciplines zorgde ervoor dat de deelnemers kennis maakten met andere dan de geprefereerde disciplines. Dat dit goed werkte was het best te zien bij de jongens van de Wielslag die besloten mee te doen aan de workshops van Conny Janssen vanwege de link met voetbal -en dan met name de belofte dat ze zouden kunnen werken met Soufiane Touzani- en vervolgens enthousiaste dansers werden⁵. Maar ook de film die tijdens Peggy Verzetts workshops werd vertoond over de overeenkomsten tussen voetbal en dans triggerde verschillende deelnemers om hierover na te denken, al was het effect hier misschien minder overweldigend. Met het element beeldende kunst werd tijdens de workshops op school en tijdens het stadionbezoek een flink aantal leerlingen/deelnemers bereikt voor wie de stap naar het buitenschoolse dansproject te groot was.

Het beeld 'De Voetballer' van Chabot heeft voor sommige leerlingen wel als verbindende factor kunnen fungeren, maar voor de meesten is dit niet gelukt. Dit kwam doordat het in veel gevallen niet gelukt is de leerlingen/deelnemers het gehele traject te laten doorlopen. 'De Voetballer' heeft voor de leerlingen van de Wielslag die het beeldende kunstdeel van het project doorliepen duidelijk de meeste betekenis gehad: zij zijn ervan onder de indruk geraakt en hebben zich erdoor laten inspireren. Het bezoek aan het stadion dat zij voorafgaand aan de workshops brachten heeft daar duidelijk een grote rol in gespeeld. Dit bezoek was voor de docente van de Wielslag heel belangrijk en zij heeft er bij het Chabot Museum op aangedrongen dat dit plaats kon vinden. Dit lijkt een goede inschatting. Voor Conny Janssen en Peggy Verzett heeft het beeld duidelijk een functie gehad in het bedenken en uitvoeren van hun workshops. Janssen zegt daarover: "Het beeld is verbindend geweest. Ik heb het echt gebruikt." Alle partners en deelnemers hoopten dat de choreografie nog een keer zou worden opgevoerd in de Kuip, een manier om de verbinding met het beeld nog eens extra te leggen. Ten tijde van het schrijven van dit rapport was nog niet duidelijk wanneer dat optreden zou plaatsvinden, maar leken de voortekenen gunstig dat dit nog wel zou gebeuren

Een andere succesfactor van het project is de overeenstemming in doelstelling die de verschillende partners in het project hadden. Voor zowel het Chabot Museum en Conny Janssen als de Wielslag en de Nieuwe Kans was het belangrijk om in dit project kinderen die daar normaal niet makkelijk mee in aanraking komen, in aanraking te brengen met kunst. De partners wilden zo een wereld voor hen open laten gaan en hun horizon verbreden. Daarbij was de insteek niet cognitief: het ging niet om het leren van feiten of namen of het reflecteren op kunst. Het aan den lijve laten ervaren stond voorop, omdat iedereen ervan overtuigd was dat dit het meeste effect zou hebben bij de gekozen doelgroep. Conny Janssen omschrijft haar overwegingen als volgt: "We zijn altijd bezig mensen te betrekken bij het gezelschap. Ik ben er ontvankelijk voor om te zoeken naar de marges. We krijgen heel veel verzoeken voor projecten, ook van musea. Ik beoordeel die op hoeveel ik denk te kunnen betekenen. Dit project gaf de mogelijkheid om te bouwen aan Rotterdam, te investeren in kinderen. Als je zo veel investeert, wil je dat je ergens aan bouwt."

De aanpak van de kerndocenten in het project, Peggy Verzett en Conny Janssen, sloot daar precies op aan. Beiden werden door zowel docenten als de leerlingen zelf geprezen om hun

⁵ Het uitnodigen van Touzani was overigens een idee van de zakelijk leider van Conny Janssen danst.

aanpak, die duidelijk goed aansloeg bij juist deze leerlingen. Verzett geeft aan dat ze die aanpak heeft kunnen ontwikkelen dankzij haar ervaring met het werken op zeer veel verschillende scholen: van vrije school tot zwarte of witte school. Zij omschrijft haar aanpak als 'naar aanleiding van het werk van een kunstenaar bij het kunstige van jezelf zien te komen' en vindt dat dit met iedere kunstenaar en iedere doelgroep mogelijk is, als je je maar aanpast aan die doelgroep: "Deze jongeren moet je bijvoorbeeld veel prijzen, gymnasiasten vinden dat weer betuttelend." Ook benadrukt zij dat het een misverstand is dat kunst iets voor hoog opgeleiden is. Conny Janssen heeft in het verleden ook de pedagogische academie gevolgd, maar zegt haar aanpak vooral te danken te hebben aan het werken met dansers: "Het is mijn vak om te kijken naar mensen en ze tot het beste resultaat te brengen." Dat zij de lat heel hoog legde blijkt achteraf ook een succesfactor. Juist daardoor werden de leerlingen geïnspireerd om door te zetten en juist dat effect vonden zij zelf en hun docenten achteraf zo waardevol: "Door aan ze te duwen en trekken is het gelukt om ze iets te laten doen dat ze niet voor mogelijk hadden gehouden."

Naast de succesfactoren zijn er natuurlijk ook elementen van het project te noemen die anders of beter hadden gekund. Het was mooi geweest als alle leerlingen het gehele traject hadden kunnen doorlopen. Dat dat niet gelukt is ligt zeker niet aan het Chabot Museum, vinden de geïnterviewden. De organisatie vanuit het museum wordt juist geprezen als heel goed. Ook de docenten van de Wienslag en de Nieuwe Kans lijkt niet zo veel te verwijten. Zij krijgen op hun beurt vooral complimenten van Verzett en Janssen vanwege hun betrokkenheid en goede voorbereiding. Door het project op een ander moment in het jaar te laten plaatsvinden was het bij de Wienslag waarschijnlijk wel gelukt om meer leerlingen het hele traject te laten volgen. Bij de Nieuwe Kans is het de vraag of dat gelukt was, omdat iedere deelnemer een individueel traject volgt en lang niet altijd iedereen er op elk tijdstip is. De combinatie oudere en jongere leerlingen heeft uiteindelijk geen problemen opgeleverd, maar wanneer met aparte groepen was gewerkt, was het wellicht gelukt meer deelnemers van de Nieuwe Kans te laten meedoen. Conny Janssen denkt achteraf dat ze het liefst toch een selectie had gemaakt van 10 deelnemers met wie ze dan verder had kunnen komen: "Het waren nu wel heel veel armen en benen in een studio." Het is dan wel de vraag of bij die leerlingen van de Wienslag voor wie het helemaal niet voor de hand lag mee te doen, dan wel hetzelfde resultaat geboekt had kunnen worden.

Een discussiepunt is of de zaterdag wel de ideale dag was voor de workshops van Conny Janssen. Zowel de Wienslag als de Nieuwe Kans hadden liever gezien dat het doordeweeks was geweest, omdat er dan veel meer leerlingen/deelnemers hadden kunnen meedoen. Er was nu veel concurrentie met andere activiteiten, zoals voetbal. Ook moesten de docenten van de Wienslag hierdoor vrije tijd opofferen voor het project: zij werden hiervoor niet gecompenseerd door hun school. Aan de andere kant zorgde juist het feit dat het op zaterdag was ervoor dat de leerlingen een heel bewuste keuze hebben moeten maken om mee te doen en iedere zaterdag te verschijnen. Dit is voor deze leerlingen niet makkelijk en is juist een belangrijke prestatie voor ze geweest. De docenten op zowel de Wienslag als de Nieuwe Kans noemen dit als belangrijk leerpunt: "Ze maken dan echt een keuze ergens voor. Dat is een vaardigheid die ze later ook nog goed kunnen gebruiken." Ook de lange dagen waren eerst een struikelblok, maar droegen uiteindelijk duidelijk bij aan het succes: "Ze moeten ergens doorheen." Wel bleek dat de pauzes niet te lang moesten duren, 'want dan verlies je de concentratie'. Dat de eindpresentatie in de studio van Conny Janssen plaatsvond was eerst even een teleurstelling voor de leerlingen, maar pakte uiteindelijk wel goed uit. De docente van de Wienslag had het echter leuker gevonden als dit bijvoorbeeld in Theater Zuidplein was geweest.

3.5 Conclusies

In hoeverre slaagt het project 'Voetbal is kunst' erin de deelnemende jongeren nieuwe kennis en vaardigheden te laten opdoen en hun horizon te verbreden en daarmee een verbinding te leggen tussen het Chabot Museum en deze doelgroep?

We kunnen concluderen dat dit erg verschilt. Er hebben zeer veel verschillende jongeren meegedaan aan het project en bovendien hebben zij ook verschillende onderdelen van het project meegemaakt, waardoor de impact van het project per deelnemer verschilt. Voor bijna alle jongeren geldt wel dat hun horizon verbreed is. Iedereen is wel ergens in het traject geconfronteerd met een activiteit of locatie die hij of zij nog niet kende. Ook kunnen we constateren dat dat bij zo goed als alle jongeren goed is bevallen. Zowel de jongeren van de Wienslag als die op de Nieuwe Kans staan open voor nieuwe ervaringen. Bij de leerlingen van de Wienslag leidt dat doorgaans niet direct tot de overweging om meer te gaan doen met bijvoorbeeld beeldende kunst of dans, al zitten er

voorbeelden tussen van jongeren bij wie dat wel speelde. De effecten zitten bij hen meer in de ervaring om gezamenlijk iets te presteren, ergens echt voor te kiezen, gezien te worden en complimenten te krijgen, discipline op te brengen of gewoon creatief bezig te zijn. Ervaringen die, volgens henzelf en volgens hun docenten, nuttig kunnen zijn in de toekomst. Bij de jongeren van de Nieuwe Kans zijn diezelfde effecten te zien, maar zij zijn duidelijk ook veel meer bezig met hun toekomst, waardoor zij tijdens het project veel directer de overweging maakten of beeldende kunst, voetbal of dans voor hen in de toekomst een rol zal spelen. Ook werd dit effect door hun docent veel duidelijker nagestreefd.

Vanuit het Chabot Museum gezien is het gelukt om voor het eerst te werken met jongeren die niet zo snel in aanraking komen met het Chabot Museum via bijvoorbeeld reguliere schoolbezoeken. Vanuit de Wienslag en de Nieuwe Kans gezien is er ook een nieuwe relatie ontstaan met het Chabot Museum, een museum dat ze voorheen niet zo snel overwogen als plek om met hun leerlingen te bezoeken. De aantrekkelijkheid van het project, waarbij de toevoegingen van de Kuip, voetbal, Conny Janssen en dans duidelijk van grote waarde waren, heeft daarvoor gezorgd. Doordat het project zo veel andere partners en locaties kende is het echter door de deelnemende jongeren niet herkend als een project van het Chabot Museum. Tussen hen en het museum is dus op dit moment geen relatie ontstaan. Ook de naam Chabot is bij de meesten niet blijven hangen, ook niet als maker van het beeld. Desondanks is er bij de deelnemende jongeren en de docenten veel interesse om het Chabot Museum wel te gaan bezoeken. En bij degenen die zo'n bezoek al meegemaakt hebben lijkt het ook succesvol te zijn geweest. Het is dus zeker het aanbevelen waard om te proberen ook de andere deelnemers het museum nog te laten bezoeken om op die manier toch nog deze verbinding te kunnen leggen. Dit is het Chabot Museum dan ook van plan. Ook is er nog veel nieuwsgierigheid, met name bij de jongeren van de Nieuwe Kans, naar de film die is gemaakt van het project. Deze wordt momenteel afgemaakt en het museum is van plan hem nog op verschillende momenten te presenteren, waarbij het Chabot Museum heel duidelijk de afzender is. Hopelijk lukt het dan om hem ook aan alle deelnemers te laten zien. Het project heeft daarnaast zowel bij Conny Janssen als bij de Wienslag en de Nieuwe Kans veel losgemaakt, dat naar meer smaakte. Alleen geven zij wel aan dat het ingewikkeld is om het te herhalen, omdat het veel vraagt van alle betrokkenen. Toch is iedereen zodanig blij met het resultaat, dat de wil er is om dit, binnen wat er mogelijk is, wel na te streven. Ook het Chabot Museum zelf vindt het project voor herhaling vatbaar, maar zegt daarover ook: "Er zal goed nagedacht moeten worden hoe het te financieren."

4. Museum Boijmans Van Beuningen, Nederlands Fotomuseum, Villa Zebra: Jeugdvakantieland

4.1 Onderzoekscontext, -vraag en -methode

Villa Zebra, het Nederlands Fotomuseum en Museum Boijmans Van Beuningen organiseerden in 2012 voor de derde keer het Museumplein tijdens het grote, tiendaagse evenement Jeugdvakantieland in Ahoy. Dit evenement is bedoeld voor kinderen en ouders uit Rotterdam die niet op vakantie gaan, vaak uit sociaal zwakkere milieus. Dit publiek wordt door de musea op de eigen locaties niet gemakkelijk bereikt. De deelname aan Jeugdvakantieland maakt het voor de musea mogelijk deze groep wel te bereiken. Het ultieme doel is daarbij om deze doelgroep te laten ervaren dat het omgaan met kunst leuk en spannend is. Daarbij willen de partners met het Museumplein heel duidelijk een contrast vormen met de andere activiteiten op Jeugdvakantieland, die vaak meer op spektakel en vermaak zijn gericht. Het zou daarnaast mooi zijn als het lukt om de bezoekers via de aanwezigheid op Jeugdvakantieland te laten kennismaken met de drie musea.

De hoofdvraag van het onderzoek op het Museumplein luidt:

In hoeverre en op welke manier slagen de organisatoren van het Museumplein op Jeugdvakantieland erin om de bezoekers van het Museumplein kennis te laten maken met en te enthousiasmeren voor kunst en de drie organiserende musea?

Deelvragen daarbij zijn:

1. Wat zijn de kenmerken van de doelgroep die bereikt wordt?
2. Lukt het om de kinderen en hun ouders te enthousiasmeren voor kunst en welke factoren spelen daar een rol in?
3. Is het voor de kinderen en hun ouders duidelijk welke musea het Museumplein organiseren?

Dit deelonderzoek is uitgevoerd door Christel Meijer, studente Algemene Cultuurwetenschappen aan de Erasmus Universiteit, als onderdeel van haar stage bij het Nederlands Fotomuseum. Zij werd begeleid door Nicolette Dons (Nederlands Fotomuseum), Anna Elffers/Marieke Stein (onderzoeksteam) en Koen van Eijck (Erasmus Universiteit). Zij heeft een vragenlijst opgesteld die ze gedurende het evenement afnam bij 73 kinderen en 5 ouders die het Museumplein bezochten. Ook heeft zij geobserveerd wat er gebeurde op het Museumplein. Haar observaties zijn aangevuld met observaties van Marieke Stein en de betrokken museummedewerkers.

4.2 Wat zijn de kenmerken van de doelgroep die bereikt wordt?

Jeugdvakantieland 2012 heeft 47.500 bezoekers getrokken. Op het Museumplein kwamen in totaal circa 1000 kinderen en 600 ouders. Dat betekent dat maar circa 3% van de bezoekers het Museumplein bezocht. Dit had waarschijnlijk te maken met de slechte zichtbaarheid van het Museumplein in de hal en het feit dat er nog veel andere creatieve activiteiten werden aangeboden. De wat oudere kinderen die het Museumplein bezochten, kwamen voor een groot deel zonder ouders. Zij kwamen met de Buitenschoolse Opvang of mochten van hun ouders zelfstandig met een vriendje of vriendinnetje rondlopen. Meisjes tussen de 8 en 12 jaar werden duidelijk het meest aangetrokken door het Museumplein. In het onderzoek werden slechts 14 jongens ondervraagd. 53 van de 73 respondenten waren 8 tot en met 12 jaar. De overige respondenten waren 4 tot en met 7 jaar. Opvallend is dat nog geen kwart van de ondervraagde kinderen in Rotterdam bleek te wonen. Het overgrote deel van de kinderen woont in omliggende gemeentes, zoals Barendrecht, Spijkenisse, Krimpen aan de IJssel, Vlaardingen, Schiedam, Hoogvliet, Oud-Beijerland of Poortugaal. Een enkeling kwam zelfs van verder weg: Den Haag of Zoetermeer.

Vier van de 73 respondenten gaven aan nog nooit een museum bezocht te hebben: een luttel 5%. Acht respondenten kwamen alleen met school al eens in een museum: 11%. Het merendeel kwam echter zowel met school als met ouders (50%) of alleen met de ouders (37%) al eens in een museum. Het is dus niet zo dat deze kinderen voor het merendeel in het geheel niet bereikt worden door de Rotterdamse musea. Wanneer bekeken wordt welke Rotterdamse musea zijn bezocht door de bereikte kinderen, dan ontstaat het volgende beeld:

Maritiem Museum	30%
Museum Boijmans Van Beuningen	26%
Natuurmuseum	25%
Villa Zebra	22%
Kunsthof	15%
Onderwijsmuseum	11%
Museum Rotterdam	8%
Belasting- en Douanemuseum	4%
Nederlands Fotomuseum	2%
NAi	1%
Witte de With	1%

Van de samenwerkende musea zijn het dus met name Museum Boijmans Van Beuningen en Villa Zebra die deze doelgroep al gedeeltelijk bereiken in hun museum. Voor het Nederlands Fotomuseum geldt dit niet. Kinderen die al eens in Villa Zebra waren geweest, herkenden het Museumplein vaak als een activiteit van dit museum. Het Museumplein trekt ook veel herhaalbezoekers (37% van de respondenten in het onderzoek): zij geven aan het van vorig jaar te kennen en daarom dit jaar weer te zijn gekomen. De nieuwe bezoekers werden doorgaans aangetrokken door hoe het Museumplein eruit ziet, of doordat een medewerker hen actief uitnodigde te komen kijken. Er zijn duidelijk nauwelijks nieuwe bezoekers die het Museumplein van tevoren bewust hebben uitgekozen, bijvoorbeeld omdat ze van creatieve dingen of van musea houden.

4.3 Lukt het om de kinderen en hun ouders te enthousiasmeren voor kunst en welke factoren spelen daar een rol in?

Het aanbod op het Museumplein bestond uit een inleidend filmpje, een workshop waarbij kinderen een kubus maakten aan de hand van een werkblad en afbeeldingen van kunstwerken uit de drie musea, geprint op banners die de wanden van het Museumplein vormden. In de kubus stond het kind zelf centraal, daaromheen ‘verbeeldingen’ van “ik en mijn vrienden”, “ik en mijn familie”, “ik en mijn moment” en “ik en mijn talent”. Er stonden ook vragen op vermeld die ouders/begeleiders konden stellen aan de kinderen om hun verbeelding op gang te brengen. Daarnaast konden kinderen een driedimensionaal memoryspel spelen met afbeeldingen van kunstwerken uit de drie musea.

Het merendeel van de kinderen heeft het filmpje bekeken. Over het algemeen vonden kinderen het filmpje grappig en leuk. Wat oudere kinderen vonden het soms kinderachtig, maar wel duidelijk. De jongste kinderen snapten het filmpje ook.

Zo goed als alle kinderen vonden het leuk om de kubus te maken. Het ene kind omdat hij/zij gewoon van knutselen houdt, het andere kind omdat hij/zij er zijn/haar creativiteit in kon uitten, weer een ander kind omdat hij/zij familie en vrienden kon tekenen. Met name het zelf aan de slag kunnen gaan, werd erg gewaardeerd door de kinderen. Door het filmpje wisten bijna alle kinderen wel wat de bedoeling was en konden ze meteen aan de slag. Veel kinderen waren creatief met de verschillende thema's, al bleef het vaak bij potloden of stiften. Een enkeling maakte gebruik van andere materialen. Sommige kinderen gaven tijdens het maken van de kubus aan dat ze het leuk vonden om na te denken over de onderwerpen die aangekaart werden zoals “ik en mijn familie”, “ik en mijn moment”.

Het memoryspel werd wel af en toe gespeeld maar werd niet gezien als een belangrijk onderdeel van het aanbod. Van de geïnterviewde kinderen hebben er slechts vier het memoryspel gedaan. De kinderen vonden vrijwel allemaal de workshop het meest aantrekkelijke onderdeel van het Museumplein, omdat je daarin zelf bezig kon zijn.

De kunstwerken op de banners zijn goed opgevallen, bijna niemand zag ze over het hoofd. Op de vraag of ze de kunstwerken van de banners gebruikten als voorbeeld voor hun kubus kwamen wisselende antwoorden. Het ene kind gebruikte vooral het filmpje, het andere kind keek wel even rond ter inspiratie, weer een ander kind trok zich niks aan van de kunstwerken en maakte er

zijn/haar eigen werk van. Vooral de wat jongere kinderen deden dit laatste. Zij waren zich minder bewust van de omgeving en gingen meteen aan de slag met de potloden. De wat oudere kinderen, vanaf een jaar of 8, namen wat meer mee uit het filmpje en de kunstwerken op de banners in hun kubus. Ze gebruikten de kunstwerken echter niet als voorbeeld voor het gebruik van verschillende stijlen of technieken zoals abstract of realistisch. Ook de kubussen op tafel en bij de ingang van het Museumplein die gemaakt waren door de medewerkers van het Museumplein zorgden voor veel inspiratie bij de kinderen. Sommige kinderen wilden een bepaalde kubus precies namaken, maar dan werd er vaak wel op aangedrongen om de kubus echt over hun eigen leven te maken. De tweede week werd de medewerkers gevraagd om de kinderen meer te wijzen op de kunstwerken. Dit is niet de hele week consequent gedaan. Het effect was ook nauwelijks te zien.

Op de vraag of ze zoiets als dit nog vaker zouden willen doen, is er slechts 1 kind dat 'nee' antwoordt. Het grote merendeel zou voor dit soort activiteiten ook wel naar een museum willen gaan. Een klein groepje (8%) zegt het ook wel thuis te kunnen/willen doen. Een ander groepje (4%) zegt spontaan ook zonder dit soort activiteiten wel naar een museum te willen.

Wanneer gevraagd wordt om het Museumplein te vergelijken met de andere activiteiten op Jeugdvakantieland, dan lijkt het Museumplein er voor de kinderen niet uit te springen. Ze vinden het er niet leuker of minder leuk, maar vinden heel veel, of zelfs alles, op Jeugdvakantieland leuk. Opvallend is wel dat wanneer naar de leukste activiteit wordt gevraagd veel kinderen activiteiten noemen waarbij je zelf bezig mocht zijn, zoals ijs maken, koekjes bakken, make-up, oorbellen maken of dansen. Wellicht dat het Museumplein met name dit type actieve kinderen aantrekt. Het Museumplein wordt door slechts vijf kinderen als leukste activiteit genoemd. Wel geeft het merendeel (60%) aan dat ze het Museumplein anders vinden dan de andere activiteiten op Jeugdvakantieland. Zij lichten dit als volgt toe:

- “hier zijn andere spullen”
- “hier is meer kunst, de rest is gewoon spelen”
- “dit heeft meer met jezelf te maken”
- “meestal zijn het dingen waarvan je gelijk weet wat het is, dit is nog een beetje een verrassing”
- “hier kun je uiten wat je leuk vindt en je familie en bij de anderen maak je zomaar wat”
- “hier ziet het er leuker uit”
- “hier krijg je een opdracht bij, je leert er veel van. Bij andere dingen moet je gewoon wat tekenen”
- “iets waar je echt mee bezig moet zijn, je moet erover nadenken”
- “meer creatief, de rest is meer voor de lol”
- “bij de andere dingen maak je een voorbeeldje na”
- “het filmpje is anders, en de platen om je heen”
- “omdat het met jezelf te maken heeft en daar doe je gewoon dingen die je leuk vindt”

De geïnterviewde ouders zien dit onderscheid ook allemaal. Zij geven onder andere aan dat er beter over nagedacht is, het meer museumachtig is, van een hoger niveau en dat er van kinderen gevraagd wordt bewust na te denken over wat je maakt 'in plaats van knutsel maar wat'. De kinderen die het onderscheid niet zien, geven aan dat er ook op andere plekken op Jeugdvakantieland kan worden geknutseld.

4.4 Is het voor de kinderen en hun ouders duidelijk welke musea het Museumplein organiseren?

Bijna twee derde van de ondervraagde kinderen weet niet welke musea meedoen aan het Museumplein. Degenen die wel een naam weten te noemen, noemen het vaakst Villa Zebra. Een aantal kinderen dat al wel eens in Villa Zebra was geweest, herkende het Museumplein als een activiteit van dit museum. Kinderen die wel eens in Museum Boijmans Van Beuningen waren geweest herkenden soms kunstwerken in het filmpje of op de banners. Een paar kinderen kijken naar aanleiding van de vraag rond en vinden het antwoord op het werkblad of in de logo's op de stand. Dit geldt ook voor het handjevol ouders, dat voor het merendeel keurig de drie musea weten te noemen.

4.5 Conclusies

In hoeverre en op welke manier slagen de organisatoren van het Museumplein op Jeugdvakantieland erin om de bezoekers van het Museumplein kennis te laten maken met en te enthousiasmeren voor kunst en de drie organiserende musea?

Uit het onderzoek kunnen we concluderen dat de musea erin geslaagd zijn de kinderen een leuke, creatieve activiteit aan te bieden die hen zeker enthousiast heeft gemaakt. Een groot deel van de kinderen weet daarbij een verschil aan te geven met de overige activiteiten op Jeugdvakantieland. Dat lijkt met name samen te hangen met de inhoud van de activiteit, waarbij je over jezelf moest nadenken. Omdat de focus van het programma lag bij het verhaal van de kinderen en niet op de kunstwerken in het filmpje of op de banners, is het logisch dat dit de meeste indruk heeft gemaakt. We kunnen dan ook concluderen dat het Museumplein een groot deel van de kinderen heeft geënthousiasmeerd voor het zelf kunstzinnig bezig zijn en niet zo zeer voor het kijken naar kunst. Toch lijkt het erop dat de kunstwerken wel degelijk een nuttige bijrol hebben gespeeld. Ze zijn in ieder geval goed opgevallen en een deel van de kinderen heeft ze gebruikt als inspiratiebron. Dat op een na alle kinderen wel vaker een vergelijkbare activiteit zouden willen doen en een deel daar ook wel voor naar een museum zou willen gaan, biedt kansen. Een drempel zou daarbij gevormd kunnen worden door de onbekendheid van de organiserende musea. Slechts een minderheid van de kinderen heeft door welke musea het Museumplein organiseren. Het is echter de vraag of dit van invloed is, aangezien het toch meestal de ouders of begeleiders van school zullen zijn die beslissen over museumbezoek. Helaas zijn er te weinig ouders geïnterviewd om te kunnen concluderen of de drie musea aan hen hebben overgebracht dat zij het Museumplein organiseren. Indien het handjevol geïnterviewde ouders representatief is, lijkt het erop van wel. In voorgaande jaren is geprobeerd door middel van het uitdelen van vrijkaarten bezoek aan de organiserende musea te stimuleren. Omdat hier weinig respons op kwam, is men hiermee gestopt. Toch lijkt het wel de moeite waard om hier opnieuw aandacht aan te besteden.

5. Museum Rotterdam: Op locatie

5.1 Onderzoekscontext, -vraag en -methode

Tijdens de afsluiting van het project Panorama Rotterdam⁶ heeft Museum Rotterdam in de zomer van 2011 tien fotografiewerkshops georganiseerd in de tien wijken waar dit project heeft plaatsgevonden. Een groep van steeds circa 15 geïnteresseerde deelnemers met verschillende achtergronden (zeker niet allemaal museumliefhebbers) maar met een gedeelde liefde voor fotograferen heeft op een middag een tocht ondernomen door de wijk en dit in foto's gedocumenteerd. Zij betaalden hiervoor €5. Museum Rotterdam bereidde deze workshops voor en heeft haar kennis van de geschiedenis van de wijken ingebracht. Er waren zes of zeven deelnemers zo enthousiast dat ze aan alle workshops hebben deelgenomen. De vaste kern werd aangevuld met losse andere deelnemers. In het museum werden hun foto's uiteindelijk ook tentoongesteld en daar zijn de meeste deelnemers ook naar komen kijken. Ze kregen ook vrijkaartjes, maar er is geen zicht op of ze nog terug zijn gekeerd.

Museum Rotterdam geeft dit een vervolg vanaf 2012 door opnieuw op verschillende plekken in Rotterdam fotografiewerkshops aan te bieden. De plekken zijn gekoppeld aan de nieuwe tentoonstelling 1000 jaar Rotterdam in het museum. Er wordt gestart in Pendrecht. In september is eerst een pilotworkshop gehouden waarvoor een kritisch publiek van collega's werd uitgenodigd. Op 27 oktober heeft de eerste echte versie plaatsgehad in Pendrecht met zes deelnemers. In november wordt deze workshop nog een of twee keer herhaald. Inmiddels hebben zich daar al twintig deelnemers voor opgegeven. Een stagiaire en een externe educator hebben voor deze workshop inhoudelijk onderzoek gedaan. De workshop staat onder leiding van Jacques Börger van Museum Rotterdam en fotografe Emmelie Mijs. De deelnemers worden behalve via de mailinglijst van Museum Rotterdam via via geworven, bijvoorbeeld via de buurtsoap in Pendrecht of andere partnerorganisaties in de wijk.

Het doel van het project is om mensen via de geschiedenis hun buurt anders te laten zien, hen zich te laten verbazen en zo hun verbinding met de stad te versterken en het verhaal van de stad beter te laten begrijpen. Dit is dus ook wat er in het onderzoek gemeten is:

- Hebben de workshops bij de deelnemers iets losgemaakt en wat dan?
- Hebben zij meer begrip gekregen voor het verhaal van de stad?
- Voelen ze zich meer verbonden met de stad?
- Wat heeft ervoor gezorgd dat dit doel wel of niet bereikt is?

Daarnaast is het interessant om de rol van Museum Rotterdam als uitvoerder van het project te evalueren. Hieruit kwamen nog de volgende vragen voort:

- Hoe zijn de deelnemers in contact gekomen met het project?
- Wat is het beeld dat de deelnemers eraan overhouden met betrekking tot de rol van een museum?

Dit deelonderzoek is uitgevoerd door Kim de Vries, alumna Algemene Cultuurwetenschappen van de Erasmus Universiteit. Zij werd begeleid door Anna Elffers en Jacques Börger (Museum Rotterdam). Vanwege de deadline van het onderzoeksrapport begin november was het uiteindelijk alleen mogelijk de deelnemers van de workshop op 27 oktober te interviewen. Van de zes deelnemers is het gelukt er vijf bereid te vinden tot een interview. Dit is aangevuld met nog eens drie interviews met deelnemers aan de Panorama Rotterdam-workshops in de zomer van 2011. In totaal zijn er dus acht deelnemers geïnterviewd. Daarnaast heeft Marieke Stein de eerste workshop in Pendrecht geobserveerd.

⁶ Museum Rotterdam heeft het project Panorama van de wijk zes jaar lang in verschillende wijken uitgevoerd. Groep 7 van een basisschool stond hierin steeds centraal. Een fotograaf maakte foto's van de kinderen met hun favoriete object en foto's van de wijk. Dit werd samen een Panorama. In 2011 is dit project afgesloten met een overzichtstentoonstelling Panorama Rotterdam.

5.2 Wat hebben de workshops losgemaakt bij de deelnemers?

Workshop Pendrecht

De zes deelnemers aan de workshop op 27 oktober in Pendrecht zijn allemaal amateurfotograaf. Drie van hen namen eerder deel aan een of meerdere workshops in het kader van Panorama Rotterdam. Vijf van de zes deelnemers wonen in Rotterdam. Een van hen woont in Zuidlaren, maar komt oorspronkelijk uit Pendrecht, waar haar moeder ook nog altijd woont. Zij nam ook al eerder deel aan een workshop van Museum Rotterdam. Degenen die al eerder deelnamen kregen een mail van Museum Rotterdam over de nieuwe workshop en gaven zich vervolgens op. De anderen kwamen als volgt op de hoogte: via de website van Museum Rotterdam, via de weblog van Mario, de dag-burgemeester van Pendrecht en via een kennis die mails van Museum Rotterdam ontvangt. Voor alle deelnemers geldt dat ze een band met Rotterdam hebben. Twee van de vijf geïnterviewde deelnemers hadden nog geen echte band met Pendrecht, al waren zij er wel eens geweest. Een deelneemster woont er nu en twee deelnemers zijn er geboren.

Alle geïnterviewden zeggen dankzij de workshop een nieuwe kijk op deze wijk of op wijken in het algemeen gekregen te hebben. Zo was iemand erg onder de indruk van de diepgang van de informatie en de vele indrukken die hij heeft opgedaan. Iemand anders geeft aan dat ze op een andere manier ging fotograferen dan normaal, omdat de nadruk nu niet lag op de techniek maar op het verhaal achter de foto. Voor sommigen bracht de workshop herinneringen van vroeger naar boven en zij leerden veel over de geschiedenis wat ze nog niet wisten. De wijkbewoonster ontdekte ook veel nieuwe dingen die ze nog niet eerder had gezien in haar eigen wijk. Enkele deelnemers hadden van tevoren nog geen echte indruk van Pendrecht en deden tijdens de workshops met name observaties als: het is een rustige en armoedige wijk of er staat veel nieuwbouw. De meeste deelnemers zeggen zich door de workshop niet meer betrokken te zijn gaan voelen bij de stad Rotterdam, omdat ze al erg betrokken waren. Ook is hun nieuwsgierigheid naar het Verhaal van de Stad niet groter geworden, omdat die al heel groot was. Wel zegt de wijkbewoonster dat zij meer betrokken is geraakt bij haar eigen wijk dankzij de workshop. En een van de deelnemers die Pendrecht nog nauwelijks kende zegt wel nieuwsgieriger geworden te zijn om via de verhalen van de wijken langzamerhand het verhaal van de stad te leren kennen.

De vijf geïnterviewde deelnemers aan de workshop in Pendrecht zijn daar allemaal goed over te spreken. Iemand roemt de toegankelijkheid van de workshop. Iemand vond het leuk om de activiteit die hij normaal alleen uitvoert -het fotograferen van de stad- eens in een groepje uit te voeren en zo van de andere deelnemers te leren. Ook zegt bijna iedereen wel iets over de organisatie die men goed, kundig, enthousiast, professioneel, prettig, prima en vriendelijk vond. Twee deelnemers vonden het jammer dat ze niet de hele wijk konden zien en een van hen vond de workshop daarom ook te kort. Een deelnemer vond het heel jammer dat er maar zo weinig deelnemers waren 'terwijl het zo leuk en leerzaam was'. De prijs van €7,50 wordt door alle deelnemers als prima of zelfs erg goedkoop gezien. Andere workshops zijn vaak duurder, zo wordt opgemerkt. Bijna iedereen geeft aan graag nog eens aan een dergelijke workshop mee te doen en te hopen dat Museum Rotterdam ermee doorgaat.

Workshops Panorama Rotterdam

De drie deelnemers die zijn geïnterviewd over de door hen bezochte workshops in de zomer van 2011 waren net als de deelnemers in Pendrecht al erg betrokken bij de stad en haar verhaal. Een van hen werkt bij de gemeente Rotterdam en wilde graag meer leren over de stad. Zij deed mee aan zes workshops. De tweede deelnemer woont in Hoogvliet en deed daar mee aan de workshop. Hij besloot mee te doen omdat hij amateurfotograaf is en een stadswandeling door Hoogvliet heeft ontwikkeld en graag meer wilde leren over het verhaal van zijn wijk. De derde deelneemster woont op de Kop van Zuid en deed daar en in Overschie mee aan de workshops. Zij deed mee uit pure nieuwsgierigheid naar de opzet van de workshops en de verhalen van de wijken.

De effecten die de deelname op deze drie deelnemers heeft gehad, verschillen nogal. Een van de deelnemers zegt nieuwsgieriger te zijn geworden naar het verhaal van de stad: naar het verleden, het heden en de toekomst. Ook voelde ze zich na afloop van de workshops nog meer verbonden met de stad dan ze zich al voelde. Dit kwam door de verrassende nieuwe ontdekkingen die ze heeft gedaan, bijvoorbeeld in het Oude Noorden. De tweede deelneemster rapporteert enerzijds hetzelfde effect als de meeste deelnemers aan de workshop in Pendrecht: zij heeft haar eigen buurt anders leren zien en vond het leuk en interessant, maar ze voelt zich niet nieuwsgieriger of meer betrokken, want dat was ze al. In de andere workshop heeft ze een wijk leren kennen die ze nog niet kende. Hier is ze wel nieuwsgierig naar geworden en ze is daarom later nog een paar keer

teruggedaan. De derde deelnemer rapporteert een heel ander gevoel dan alle andere deelnemers. Het betreft hier de deelnemer uit Hoogvliet. Hij was voorafgaand al zeer betrokken bij zijn eigen wijk en bij het verhaal van de stad en zegt door de workshop niet meer betrokken te zijn geraakt. Wel zegt hij dat hij door de workshops zich afgeslotener is gaan voelen van de stad Rotterdam. Hij vond het Museum Rotterdam erg gericht op het centrum van de stad en voelde een soort hooghartigheid ten opzichte van Zuid, waar ook Hoogvliet ligt. Hij vond dat het Museum Rotterdam vooral zelf aan het woord was en dat juist niet het verhaal van Hoogvliet en haar bewoners over het voetlicht kwam.

Deze laatste deelnemer is dan ook kritisch over de workshop, al vond hij die ook heel gezellig, heeft hij genoten van de ontmoeting met anderen en heeft hij zeker nieuwe ideeën op gedaan. De rol van het Museum Rotterdam als organisator van de workshop vond hij te sturend. Er werd volgens hem te veel vanuit het Museum Rotterdam geredeneerd terwijl hij vindt dat er vanuit de wijk en haar bewoners geredeneerd zou moeten worden. Hij raadt het museum dan ook aan bij volgende workshops, waar hij overigens graag aan meedoet, contact te zoeken met de historische verenigingen in de wijk. De andere twee deelnemers hebben deze kritiek niet geuit. Een van hen is alleen maar positief. De ander heeft wel wat kritiekpuntjes, maar die waren meer van organisatorische aard. Zo vond zij het onhandig dat het begin- en eindpunt van de workshop niet overeenkwamen. Zij heeft haar kritiekpunten echter al eerder gedeeld met het museum en dat is heel goed opgepakt. Daar is ze dan ook enthousiast over. Alle drie de deelnemers vonden overigens de prijs van €5 erg of zelfs te goedkoop.

5.3 Welk beeld heeft men van Museum Rotterdam gekregen?

Workshop Pendrecht

Voor vier van de vijf geïnterviewde deelnemers geldt dat het beeld dat zij hadden van Museum Rotterdam veranderd is dankzij de workshops. Twee deelnemers gaven aan geen beeld te hebben gehad van het museum, omdat ze er nooit geweest waren. Na de workshop heeft een van hen nog steeds niet echt een beeld, maar heeft ze wel nog meer zin om het eens te bezoeken. De ander zegt het heel positief te vinden dat het museum workshops organiseert. Daar zou ze graag nog eens aan mee doen. Een deelnemster zegt dat ze een vrij ouderwets beeld had van het museum, dat met name dankzij de jonge medewerkers van het museum nu aangepast is. Een andere deelnemer zegt een positief beeld van het museum te hebben gehad, maar hij was er niet van op de hoogte dat het museum ook dingen onderneemt buiten de museummuren: "Daardoor gaat het museum meer leven." Dat vindt hij zeer positief, waardoor zijn beeld nu nog positiever is dan het al was. De deelnemer van wie het beeld niet veranderd is, zegt dat hij vooral een nostalgisch beeld had van het museum. Dit vindt hij goed bij het museum en het Schielandhuis passen en hij vindt dat de workshops hierop ook goed aansluiten. Door de workshop voelt hij zich wel meer betrokken bij het museum. Alle geïnterviewde deelnemers zeggen graag gebruik te willen maken van de uitgereikte vrijkaarten om het museum te gaan bezoeken.

Workshops Panorama Rotterdam

De drie deelnemers die zijn geïnterviewd hadden voorafgaand aan hun deelname verschillende beelden van Museum Rotterdam. Een van hen had een positief beeld en dat is na deelname niet veranderd. De workshops pasten in het positieve beeld en zij hoopt dat het museum hiermee doorgaat. De tweede had niet echt een beeld van het museum. Zij kende wel het Schielandhuis, maar wist niet precies hoe de relatie tussen die locatie en Museum Rotterdam lag. Naar aanleiding van de workshops heeft zij het museum bezocht en ze heeft er nu een beter en positiever beeld van. De derde deelnemer had een statisch beeld van het museum. Hij vond de tentoonstelling Panorama Rotterdam, die hij heeft bezocht, ook nog steeds erg statisch. Toch heeft hij na een aantal nieuwe bezoeken en dankzij de workshop nu wel een levendiger beeld van het museum gekregen. Alle drie de deelnemers hebben na de workshops het museum dus nog bezocht. Twee van hen zonder de vrijkaarten. Die hadden ze aan iemand anders gegeven omdat zij al een Rotterdampas hadden.

5.4 Conclusies

We kunnen op basis van de acht interviews concluderen dat de meeste deelnemers een nieuwe kijk hebben gekregen op de wijk waarin de workshop plaatsvond. De meesten vonden de workshop daarom leuk en interessant. Wat opvalt is dat de workshops lang niet alleen door bewoners van de

betreffende wijk zijn gevolgd. Een groot deel van de deelnemers blijkt, naast een fotografiehobby, een algemene interesse te hebben in de stad Rotterdam. Zij vonden het erg aantrekkelijk om verschillende wijken -en juist ook wijken die ze nog niet goed kenden- te leren kennen door middel van de workshop. In deze opzet slagen de workshops dus heel goed. Je zou dit 'meer begrip van het Verhaal van de Stad' kunnen noemen, wat een van de doelstellingen was van het project. Echter, de meeste deelnemers hebben niet meer verbondenheid gekregen met de stad en ook niet meer nieuwsgierigheid naar het Verhaal van de Stad -beiden ook als doelstelling geformuleerd- omdat hun verbondenheid en nieuwsgierigheid al zeer hoog waren. De manier waarop de werving van deelnemers is aangepakt, lijkt zelfselectie van deelnemers die al veel interesse hebben in het onderwerp in de hand te werken. Dit zorgt ervoor dat de genoemde doelstellingen moeilijk te bereiken zijn.

Dit was waarschijnlijk veel beter gelukt bij een andere doelgroep die het museum wel voor ogen lijkt te hebben gehad, maar die voorsnog niet erg goed bereikt is: de 'gewone' bewoners van de wijk waar de workshop plaatsvond, die niet zo vaak nadenken over het Verhaal van de Stad of daar een speciale betrokkenheid bij hebben. Een geïnterviewde bewoner van de wijk waarin hij de workshop volgde, die overigens wel al een zeer grote betrokkenheid had bij zijn wijk, verwoordde wellicht het perspectief van deze doelgroep. Hij vond dat het museum te veel zijn eigen verhaal probeerde te vertellen in plaats van dat de bewoners van de wijk hun eigen verhaal konden vertellen. Tijdens de workshop in Pendrecht viel ook op dat de huidige en voormalige bewoners van Pendrecht weinig ruimte kregen om hun eigen verhaal te vertellen. Dat laatste is wel een doelstelling die door Museum Rotterdam bij het wijkgericht werken wordt nagestreefd. In de eerste testversie van de workshop werd ook door medewerkers van het museum benadrukt dat hier meer ruimte voor moest komen. Ook die doelstelling is echter een stuk makkelijker te bereiken wanneer er meer 'gewone' bewoners van de betreffende wijk meedoen aan de workshops. Wellicht dat dit in de komende workshops beter uit de verf komt. Museum Rotterdam hoopt dat door mond-tot-mond-reclame meer en meer bewoners interesse krijgen om mee te doen.

Museum Rotterdam heeft bij de deelnemers aan de workshops een positiever, levendiger en moderner imago gekregen, zowel bij degenen die het museum al kenden als bij degenen die het nog niet kenden. Het museum slaagt er ook goed in de deelnemers die er nog niet geweest waren te verleiden tot een bezoek aan het museum. Het tonen van de door hen gemaakte foto's is daarbij een belangrijke trigger. Of de vrijkaarten voor deze doelgroep nodig zijn is de vraag, want de meeste deelnemers lijken een Rotterdampas te hebben of anderszins wel makkelijk de drempel van een museum over te komen. Ook de zeer lage prijzen voor de workshops (€5 of €7,50) zijn voor de nu bereikte doelgroep niet nodig. Dat kan natuurlijk anders zijn wanneer actief gezocht gaat worden naar andere doelgroepen.

6. De impact van Musea in de wijken op de deelnemende musea

6.1 Onderzoekscontext, -vraag en -methode

Het programma Musea in de wijken heeft drie maal vier jaar gelopen: 2001-2004, 2005-2008 en 2009-2012. Oorspronkelijk werden de vier gemeentelijke musea (Wereldmuseum, Museum Boijmans Van Beuningen, Maritiem Museum en Museum Rotterdam) en de Kunsthal uitgenodigd om een programma te ontwikkelen 'dat bruggen slaat naar de deelgemeenten'. De gemeente Rotterdam constateerde namelijk dat 'nog altijd de drempel van veel kunstinstellingen voor de bevolking te hoog is, terwijl voorzieningen in de wijken wel worden bezocht' en zegt 'het belangrijk te vinden dat de drempel wordt verlaagd' en 'een mogelijkheid daarvoor is een kennismaking met kunst en cultuur aan te bieden in voorzieningen in de wijken'.⁷ Hans Walgenbach, directeur van Museum Rotterdam, fungeerde in eerste instantie als trekker van het programma. Dit museum was ook het meest actief. Museum Boijmans Van Beuningen en Wereldmuseum deden ook mee aan een aantal projecten in de eerste periode.

In de tweede periode werd ook Villa Zebra, dat eerst niet mee mocht doen, actief. Het nam in 2005 het trekkerschap over van Museum Rotterdam, dat in die periode het nieuwe programma 'Cultureel erfgoed in de wijken' ontwikkelde. In deze periode, die in 2007 werd geëvalueerd door Letty Ranshuysen in het rapport 'Kunstinstellingen de wijken in', waren eigenlijk alleen Museum Rotterdam en Villa Zebra structureel actief. Het Wereldmuseum haakte geheel af. Tegen het einde van deze periode besloten ook het Maritiem Museum en Museum Boijmans Van Beuningen (opnieuw) een project te gaan uitvoeren. Op dat moment werd een projectleider aangesteld die ook andere musea ging benaderen om mee te doen. Dit leidde tot nieuwe activiteiten in het Nederlands Fotomuseum, het Chabot Museum en het Onderwijsmuseum. Ook bleven het Maritiem Museum en Museum Boijmans Van Beuningen actief, naast de altijd actieve deelnemers: Museum Rotterdam en Villa Zebra. In deze periode ontstond ook een actieve werkgroep die gezamenlijk plannen maakte en evaluaties deed. De Kunsthal was een aantal keer aanwezig bij de bijeenkomsten van de werkgroep, maar werd geen echte participant en heeft geen aanvragen ingediend. Het Belasting en Douane Museum schoof ook nog even aan maar door tijdelijke sluiting is het nooit van een project gekomen. In deze periode verschoof de invalshoek, op aandringen van de Dienst Kunst en Cultuur, meer en meer van presentaties in de wijken naar actieve participatie van wijkbewoners in museumprojecten.

Een belangrijke vraag van het voorliggende onderzoek is welke impact het programma Musea in de wijken uiteindelijk gehad heeft op de deelnemende musea. Het doel van dit soort beleidsprogramma's is bovendien dat ze tijdelijk iets stimuleren dat op termijn een volwaardig onderdeel van het beleid van culturele instellingen wordt. De vraag is dus ook in hoeverre de musea erin geslaagd zijn de werkwijzen die ze hebben ontwikkeld binnen Musea in de wijken te verankeren in de organisatie en of ze met vergelijkbare activiteiten zullen doorgaan na 2012.

Om een goed antwoord te kunnen geven op deze vraag zijn in mei-juli 2012 duo-interviews gehouden met de directeur (of indien dat niet mogelijk was: een plaatsvervanger) en de belangrijkste uitvoerder van de wijkprojecten in zeven musea. Het betrof:

- Chabot Museum: Jisca Bijlsma (directeur), Clint van der Hartt (educator)
- Maritiem Museum: Frits Loomeijer (directeur), Robert van Herk (educator)
- Museum Boijmans Van Beuningen: Catrien Schreuder (hoofd educatie en publieksbegeleiding ad interim), Fieke Dieleman (activiteiten en evenementen)
- Museum Rotterdam: Paul van de Laar (directeur collecties), Jacques Börger (hoofd communicatie en educatie)
- Nederlands Fotomuseum: Ruud Visschedijk (directeur), Nicolette Dons (educator)
- Onderwijsmuseum: Tijs van Ruiten (directeur), Petra Reijnhoudt (coördinator presentatie, educatie en evenementen)
- Villa Zebra: Fred Wartna (directeur), Ester Huijnen (educator)

In het onderstaande worden de resultaten van dit onderzoeksgedeelte gepresenteerd.

⁷ Actieplan Cultuurbereik 2001-2004, Gemeente Rotterdam

6.2 Op welke manier waren de verschillende musea betrokken bij Musea in de wijken?

Museum Rotterdam is de meest trouwe deelnemer aan het Musea in de wijken-programma, al weten de geïnterviewden van dit museum niet meer zeker of het programma er ook op instigatie van hen is gekomen: "De hele sector kwam eind jaren '90 in beweging. Er was wel contact tussen Hans Walgenbach en Olga Smit⁸, dus mogelijk heeft dat wel invloed gehad." Dit museum heeft vanaf het begin af aan projecten ontwikkeld en had de eerste vier jaar als trekker de taak ook andere musea te motiveren en het programma aan te jagen. Ook vóór 2001 was Museum Rotterdam al actief op dit gebied, bijvoorbeeld met een project in het Oude Noorden. In eerste instantie waren de projecten er steeds op gericht om op een vaste locatie in de wijk iets te laten zien. Zo waren er presentaties in de Konmar op de Kop van Zuid, de vuilverbranding van de Roteb, het Sint Clara ziekenhuis en in het Oostelijk zwembad. Omdat het museum merkte dat de gemiddelde Rotterdammer het Schielandshuis (de hoofdlocatie van het museum) niet snel bezocht, leek dat de manier om hen kennis te laten maken met wat het museum doet. Latere projecten, zoals Panorama van de wijk en Roffa 5314⁹, richtten zich steeds meer op het participatief verzamelen en presenteren van hedendaags cultureel erfgoed in de Rotterdamse wijken. Dit was oorspronkelijk ondergebracht in een apart programma: Cultureel erfgoed in de wijken, maar werd gaandeweg onderdeel van Musea in de wijken.

Villa Zebra is de tweede trouwe deelnemer, maar dit museum trad later toe tot de deelnemersgroep, omdat het oorspronkelijk niet tot de genodigden behoorde. Fred Wartna, directeur van Villa Zebra, werkte eerder bij het Wereldmuseum en had daar al laten zien dat hij een museum niet als tempel maar als actieve organisatie zag. Bij Villa Zebra zag hij in de verhuizing van het Museumpark naar de Kop van Zuid aanleiding om daar nog veel meer op in te zetten en de wijken in Zuid als doelgebied te bestempelen. Hiertoe initieerde hij het project 'de Omweg'. Villa Zebra vond dat het hiermee al deed waar andere musea nu subsidie voor kregen via Musea in de wijken en kreeg de gemeente Rotterdam uiteindelijk zo ver om ook te mogen meedoen. Dat had veel te maken met de inactiviteit van het merendeel van de genodigde musea. Villa Zebra ontloopte zich vervolgens tot trekker van de tweede periode van Musea in de wijken en initieerde de aanstelling van Marieke Stein als projectleider, omdat het merkte dat de taken van het trekkerschap veel tijd en aandacht vroegen die het museum niet altijd kon bieden.

Dat die ingreep een goede was, laat het deelnemersveld anno 2012 zien. Sinds de evaluatie uit 2007 van Letty Ranshuysen, toen eigenlijk alleen Museum Rotterdam en Villa Zebra structureel actief en succesvol waren, zijn veel meer musea actief geworden. Museum Rotterdam en Villa Zebra zijn nog altijd het meest actief en inmiddels ook het meest ervaren: de wijkprojecten zijn in deze musea niet meer weg te denken. Maar inmiddels is een grotere groep musea actief binnen de werkgroep en bezig met eigen projecten. De structuur die de projectleider biedt door op gezette tijden bijeenkomsten te beleggen, de cultuurscouts bij de werkgroep te betrekken, de projecten te volgen en evalueren en adviezen te geven over de invulling ervan, heeft duidelijk een positief effect gehad. Verschillende musea die later aanhaakten geven dan ook aan dat ze mee zijn gaan doen 'omdat Marieke ons benaderde'.

Dat geldt bijvoorbeeld voor het Nederlands Fotomuseum, hoewel hier naast Marieke Stein ook Fred Wartna als trekker een stimulerende rol heeft gespeeld door te opperen iets met het thema migratie te gaan doen. Het Fotomuseum zag, net als Villa Zebra, in de verhuizing naar de Kop van Zuid een goede aanleiding om iets met de wijken te gaan doen: "We vonden: als we op Zuid zitten, moeten we ook iets met Zuid doen, simpelweg omdat je hier een achterland hebt van meer dan 200.000 mensen. Zonder dat we precies wisten hoe dat moest en hoe we dat zouden aanpakken. Samen met Marieke hebben we dat verder uitgewerkt." Bij dit museum kwam het participatief verzamelen, dat bij Museum Rotterdam al vaker was toegepast, centraal te staan in het project De Verhalentafel¹⁰. Het museum vond het heel prettig dat het mogelijk was een nieuwe methode te

⁸ Bij de Dienst Kunst en Cultuur verantwoordelijk voor het Actieplan Cultuurbereik

⁹ In het project Roffa 5314 deed Museum Rotterdam onderzoek naar jongerencultuur in Rotterdam Zuid. 5314 is de zonecode van het openbaar vervoer in dit gebied. Het '5314 gevoel' komt voor onder jongeren van vele nationaliteiten en met verschillende levensstijlen. Voor het project werden jongeren geïnterviewd, fotoshoots gedaan, bezocht het museum feesten en activiteiten in de wijken van Zuid en verzamelden ze opvallende kledingoutfits van jongeren.

¹⁰ Het Fotomuseum heeft gesprekken gevoerd met groepen ouderen over hun persoonlijke migratiegeschiedenis aan de hand van hun eigen foto's. Uiteindelijk zijn vijf mensen geselecteerd van wie de verhalen en de foto's verwerkt zijn in korte filmpjes die sindsdien in het kenniscentrum van het Fotomuseum te zien zijn. Voor een feestelijke première zijn alle ouderen van de bezochte groepen meegenomen naar het museum. Later zijn deze verhalen en foto's verwerkt in De Verhalentafel, een meubel dat rondreisde langs LCC's en bibliotheken met als eindbestemming een locatie van Laurens.

onderzoeken onder begeleiding van en in samenwerking met andere musea: "Daardoor was het makkelijker om in te stappen."

Ook het Chabot Museum en het Onderwijsmuseum werden op deze manier tot deelnemer. Marieke belde hen, er ontstond een gesprek en plannen die er al lagen konden worden uitgewerkt tot Musea in de wijken-projecten. Beiden vonden zichzelf aanvankelijk te klein om deel te nemen: "Ik dacht: we moeten ons concentreren op mensen naar ons museum halen en kunnen niet ook nog de wijken in", zegt de directeur van het Chabot Museum daarover. "Later viel bij mij pas het kwartje: wat we doen met de familie Tol en de gemeenschap eromheen¹¹ is ook Musea in de wijken. We waren daar al mee bezig, maar het leek onbelangrijk." Ook het Onderwijsmuseum had een project voorliggen dat eigenlijk perfect paste: "Dat ging over beroepsonderwijs en dat wilden we ook met behulp van mensen en verhalen van nu toelichten. We hadden al wat contacten gelegd. Marieke heeft ons toen geholpen om een plan te schrijven. Ze heeft ons een hoop werk uit handen genomen."

Bij het Maritiem Museum en Museum Boijmans Van Beuningen, twee van de oorspronkelijk genodigden, is steeds heel pragmatisch omgegaan met het programma Musea in de wijken. Voor beiden gold dat wijkgericht werken niet als een kerntaak wordt gezien, maar als een methode om bepaalde doelstellingen te kunnen realiseren. Dat verklaart waarom zij gedurende de 12 jaar van het programma niet altijd even actief zijn geweest. Zo zegt het hoofd educatie van Museum Boijmans Van Beuningen: "Het is een van de manieren om de collectie te ontsluiten voor iedereen, een methodiek om mensen te betrekken en de verbreding op te zoeken. Het werd gezien als iets bijzonders erbij." Het programma Musea in de wijken gaf Museum Boijmans Van Beuningen de kans een aantal bijzondere projecten uit te voeren, die anders wellicht niet mogelijk waren geweest, maar die niet speciaal verzonnen zijn voor Musea in de wijken. Daarnaast was het museum samen met andere musea betrokken bij de ontwikkeling van het Museumplein op Jeugdvakantieland. De directeur van het Maritiem Museum geeft aan: "We hebben nooit een koers gekozen om de wijk echt in te gaan, maar je kijkt altijd wat voor kansen er zijn. Toen we voor de Mekkatentoonstelling een plan hadden om de doelgroep Islamitische Rotterdammers te bereiken, dacht ik: er is een zakje met geld en daar kunnen we nu iets mee." Voor beide musea gold overigens dat zij de laatste paar jaar wel actiever zijn geworden. Daar speelden de meer gestructureerde werkwijze en de werkgroep wel een rol in. Museum Boijmans Van Beuningen: "Dat in de werkgroep steeds werd gevraagd: hebben jullie al nieuwe plannen?, stimuleerde wel om extra over het onderwerp na te denken." Ook de aanstelling van Robert van Herk als educator bij het Maritiem Museum heeft duidelijk een actievere opstelling van het Maritiem Museum tot gevolg gehad. Bij beide musea was inmiddels na een minder goed gelukt project¹² ook een succesproject¹³ gerealiseerd. Ook dat zorgde voor een actievere opstelling van deze musea.

¹¹ Chabot woonde en werkte aan de Rotte (nabij Hillegersberg). Een groot deel van de collectie van Chabot is in bezit van de familie Tol, een bekende slaggersfamilie uit Hillegersberg. In het project werden Chabots werk en leven vanuit de wijk Hillegersberg belicht. Deelnemers waren bestaande groepen van welzijnsorganisatie Thermiek, kunstenaarsgroepen en een mandolineorkest. Zij volgden workshops aan de hand van thema's zoals natuur, mens, oorlog, stad en museum. Dit resulteerde in een aantal tekeningen, schilderijen en gedichten. De workshops werden gefilmd en gemonteerd in de bestaande documentaire *Land van Chabot*, die in het Chabot Museum te zien was. Het project sloot af met een presentatiebijeenkomst voor alle deelnemers, een mini-expositie op verschillende locaties in Hillegersberg en een filmpremière van *Land van Chabot* in Lantaren/Venster.

¹² Museum Boijmans Van Beuningen, Dropstuff: een mobiel paviljoen en een groot publiek beeldscherm waarop mediakunst en artistieke games waren te zien. Museum Boijmans Van Beuningen programmeerde de inhoud en organiseerde workshops. Dropstuff stond op Zuidplein en in Delfshaven. Iedere voorbijganger werd geconfronteerd en uitgenodigd te reageren op de spelletjes en kon onder andere via sms berichten op het scherm toevoegen.

Maritiem Museum, Mekka: sloot aan bij de tentoonstelling *Varen naar Mekka – de reis van je leven*. Een van de onderdelen was een bezoek van 150 Rotterdamse/Marokkaanse vrouwen die per boot naar het museum kwamen voor een rondleiding voor en achter de schermen door de directeur.

¹³ Museum Boijmans Van Beuningen: Modeproject in het kader van de tentoonstelling The Art of Fashion op initiatief van Stichting Pal Maas in opdracht van Vestia. 25 Rotterdamse jongeren hebben 8 weken lang, 3x per week onder begeleiding van negen jonge ontwerpers in een atelier in de Afrikaanderwijk gewerkt aan een eigen modecollectie die tot slot in de Maassilo is gepresenteerd aan publiek.

Maritiem Museum, Yin en Jan: Tijdens de viering van Chinees Nieuwjaar 2011 in Wijkpark Oude Westen portretteerde en enquêteerde het Maritiem Museum 80 Chinese en Nederlandse bezoekers. De resultaten werden verwerkt in portretten met citaten in de China-tentoonstelling Yin en Jan in het museum. Ook werden ze gebruikt op de Facebookpagina van het museum en voor het uitzetten van een qr-wandeling vanaf het museum naar de Chinese wijken Katendrecht en het Oude Westen waar een kleine tentoonstelling te zien was.

6.3 Wat heeft Musea in de wijken te weeg gebracht binnen de musea?

Deelname aan het programma Musea in de wijken heeft voor alle betrokken musea iets opgeleverd. Haakten ten tijde van Letty Ranshuysens evaluatie in 2007 nog verschillende musea af, omdat zij de gewenste doorstroming van publiek uit de wijken naar de musea in het centrum niet tot stand zagen komen, inmiddels zien verschillende musea andere doelstellingen wel gerealiseerd middels projecten in de wijken. Daarbij vond duidelijk een verschuiving plaats van het simpelweg presenteren van kwalitatief hoogstaande content buiten het museum naar het samen met wijkbewoners -en dan meestal nog een specifieke doelgroep daarbinnen- ontwikkelen en uitvoeren van projecten. Hoewel die projecten nog altijd vaak resulteerden in een presentatie, zien de musea het succes heel duidelijk in de kwaliteit van het contact tussen de musea en de mensen in de wijken. Wanneer gevraagd wordt naar de redenen waarom het museum een project als een succes zag, wordt vaak gerefereerd aan het enthousiasme van de deelnemers, de verhalen en emoties die los kwamen en de interesse in het museum bij de deelnemers. Het project Museumstraat, dat net had plaatsgevonden ten tijde van de interviews, werd daarbij vaak aangehaald. In dit project, waarbij musea in de huiskamers van Rotterdammers mini-tentoonstellingen maakten samen met de bewoners, ontstonden duidelijk diepgaande en bevredigende contacten die echt om de inhoud draaiden. Bijlsma van het Chabot Museum zegt daarover: "Je kon echt uitleggen wat je doet. Dat heel persoonlijke is het sleutelbegrip." Ook in andere projecten werden de gesprekken met bewoners over het thema van het project vaak als het meest waardevol bestempeld. Toch verschilt het wel heel erg per museum welke rol dit contact met bewoners heeft binnen het museumbeleid. Bij het ene museum is het een leuk projectje erbij, terwijl het bij het andere onderdeel is geworden van de centrale missie.

Dat laatste is, zoals in de vorige paragraaf al bleek, het geval bij Villa Zebra. Hier maakt het werken buiten de deur inmiddels zeker de helft van de activiteiten uit en is Ester Huijnen uitsluitend voor externe projecten aangesteld. Omdat laagdrempeligheid, naast creativiteit en kwaliteit, een kernwaarde is van Villa Zebra, is deze werkwijze inmiddels helemaal ingeburgerd: "We werken op deze manier met heel Rotterdam." Wartna en Huijnen denken dat dat zonder het Actieplan waarschijnlijk ook wel gebeurd was, maar dat het wel als een katalysator heeft gewerkt: "We hebben er een eigen markt voor ontwikkeld en kunnen onze visie daarop nu ook beter verwoorden." Het succes zit hem volgens Wartna en Huijnen in het leggen van verbindingen met verschillende groepen, organisaties en ook financiers. Uit die contacten komt vervolgens weer van alles voort, waardoor het een werkwijze is die steeds door blijft gaan.

Ook Museum Rotterdam heeft in de afgelopen periode een enorme omslag gemaakt en spreekt in dat kader van 'een paradigmashift, waarbij onze functie in de stad opnieuw wordt gedefinieerd'. Dankzij het Actieplan zegt het museum te hebben kunnen experimenteren met deze aanpak en heeft het er veel kennis over kunnen opdoen. Overigens steunden ook Stichting DOEN, de Mondriaanstichting en Pact op Zuid het museum bij deze projecten, vaak met grotere bedragen dan het Actieprogramma. De ervaring van Museum Rotterdam met de nieuwe, participatieve manier van werken buiten de deur is inmiddels in de internationale museumwereld breed bekend. Zo zegt hoofd collecties Paul van de Laar: "Ik word nu bijvoorbeeld door de Mondriaanstichting gevraagd te adviseren en houdt er presentaties over in binnen- en buitenland." Binnen het museum wil iedereen graag door met deze aanpak: "We willen door met twee pijlers: het verhaal van de stad in het museum en participatief buiten het museum. Dat laatste zou zich zonder de projecten in de wijken niet ontwikkeld hebben."

Toch worstelt het museum nog wel erg met het zichtbaar maken van het succes dat het zelf wel voelt: "Je merkt aan de reacties van de mensen dat hier een functie voor ons ligt. We bouwen aan een verhaal van de stad waar mensen zich in herkennen en mee verbonden voelen", "Het succes zit hem niet in bezoekersaantallen, maar in effect dat het heeft in een wijk. Bijvoorbeeld in het Oude Noorden ontstond zo'n interesse dat er ook een museumwoning is gekomen en de visboer is heel actief geworden in de wijk. Er is dus wel iets gebeurd, maar je kunt dat moeilijk hard maken." Het museum vindt dat het op de onderdelen collectie en educatie goed scoort -'want de collectie is een goede afspiegeling van het hedendaagse erfgoed in de stad en educatie zorgt voor bereik van groepen die vanzelf niet naar het museum komen'-, maar dat het onderdeel communicatie minder goed uit de verf komt: "Het lukt ons nog niet goed publiek te bereiken dat representatief is voor de stad." Ook binnen de wijkprojecten is dat het geval. De onderdelen collectie en educatie worden als een succes gezien, maar de presentaties worden vaak minder goed bezocht. Dit heeft tot gevolg dat het succes doorgaans slechts in kleine kring beleefd wordt. Inmiddels heeft het museum een

gedeeltelijk negatief advies gekregen van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, waarin het met name wordt afgerekend op de te lage bezoekersaantallen en het gebrek aan verbinding tussen wat er in het museum en in de wijken gebeurt. In die zin is het succes dus niet voor iedereen evident.

Bij de twee kleinere musea die in de afgelopen periode hun eerste ervaringen opdeden met wijkgericht werken, het Chabot Museum en het Onderwijsmuseum, is van een paradigmaverschuiving geen sprake, maar heeft deelname aan Musea in de wijken er wel voor gezorgd dat een nieuwe werkwijze is geïntroduceerd: "Waarschijnlijk waren we anders meer de klassieke educatiekant op gegaan", zegt het Chabot Museum daarover. Beide musea benadrukken hoe fijn het was dat ze samen met andere musea mochten experimenteren met deze werkwijzen, waardoor ze er echt van konden proeven en konden ervaren hoe het werkte. En bij beide musea was die ervaring overwegend positief. Jisca Bijlsma van het Chabot Museum zegt: "Het goede aan Musea in de wijken is dat je gaandeweg kon ontdekken wat je wilde gaan doen. Bij andere fondsen moet je altijd al kant en klare plannen inleveren en het toeschrijven naar hun criteria. Dit was veel opener. Je kon experimenteren en dan evalueren. Dat is heel waardevol (...) Als je het principe even doorvoeld hebt, zie je legio mogelijkheden. Door de ervaringen die je met elkaar hebt, voel je dat de potentie heel groot is." Voor beide musea zit het succes met name in het netwerk dat door de projecten ontstaan is en de kwaliteit van de persoonlijke contacten. Het Onderwijsmuseum zegt daarover: "Het succes zit hem in het directe contact met mensen. Dat houdt je bij de kern van wat je als museum doet. Je raakt dan niet losgezongen." Beide musea vinden het wel lastig om dat netwerk blijvende waarde te geven. Het Chabot Museum: "In Hillegersberg is er geen vervolgtraject gekomen, ook al was daar wel enthousiasme voor. Maar dan moesten we iets in rekening gaan brengen aan de deelnemers en dat werd heel moeilijk." Daar loopt het Onderwijsmuseum ook tegenaan: "Je legt snel contacten maar het gaat ook wel weer snel verloren. En het grote nadeel is dat je er geen cent mee verdient." Dit museum geeft dan ook aan dat dit soort projecten echt dienen voor het verzamelen van verhalen en herinneringen: "Extra bezoekers is bijvangst, geen hoofddoelstelling."

Bij het Maritiem Museum en Museum Boijmans Van Beuningen wordt de waarde van de projecten ook gezocht in het netwerk en de contacten die ontstaan, maar wordt wel streng gekeken naar de relatie met andere museumdoelstellingen. Bij het Maritiem Museum gaat het dan met name om bereik en zichtbaarheid. Van het eerste wijkproject rondom de Mekkatentoonstelling heeft het museum naar eigen zeggen veel geleerd. Hier vond het museum dat veel te veel tijd en geld is besteed aan het bereiken van een relatief klein groepje Islamitische vrouwen, hoe waardevol het bezoek van deze vrouwen ook was: "Het was veel te idealistisch." Het project rondom de tentoonstelling Yin en Jan wordt door het museum als veel succesvoller gezien, omdat de geïnvesteerde tijd veel meer opbracht: "De verhalen die we hebben verzameld hebben een jaar lang deel uitgemaakt van de tentoonstelling en we hebben er veel meer publiciteit mee gegenereerd. De investering heeft dan veel meer rendement." Ook het opgebouwde netwerk was groter en waardevoller voor het museum. Echter: "Musea in de wijken heeft ons museum niet veranderd."

Bij Museum Boijmans Van Beuningen is een ontwikkeling gaande waarbij dialoog met het publiek steeds belangrijker wordt. Het museum wil niet meer alleen 'zenden', maar ook 'ontvangen' en ontwikkelt daartoe allerlei initiatieven: online, door middel van wedstrijden en via allerhande samenwerkingen: "Zonder Musea in de wijken was dat ook wel gebeurd, maar het heeft de visie wel aangescherpt. Het samenwerken is echt verankerd." Het criterium voor succes is hierbij met name de mate waarin de dialoog tussen museum en buitenwereld ontstaat naast een heldere link tussen die twee plekken. Het modeproject met Pal Maas is daar een goed voorbeeld van: "Zo'n project duurt langer, waardoor een echte dialoog kon ontstaan tussen de deelnemende jongeren en het museum." Bij beide musea zijn dit soort projecten dus een van de mogelijkheden om een doelstelling te bereiken en wordt de relatie tussen museum en buitenwereld nauwgezet in de gaten gehouden: "Wat we in de wijk doen, moet ook in het museum wat opleveren", aldus Robert van Herk van het Maritiem Museum.

Bij het Nederlands Fotomuseum is men ook nog altijd enthousiast over de verhalen die loskwamen en de relaties die werden gelegd tijdens het uitgevoerde wijkproject: "Daar hebben we hele mooie resultaten uit gehaald". Maar het museum was er daarna ook wel weer klaar mee: "Je kunt eindeloos doorgaan, maar je weet eigenlijk ook niet of het iets oplevert voor de mensen voor wie je het doet." De directeur van dit museum ziet onvoldoende links met het museumbeleid en twijfelt eraan of het geld van het Actieplan bij hen goed besteed was: "Nicolette stond binnen het museum wel heel erg alleen met die projecten. Ik denk dat er in Rotterdam instellingen zijn die er beter in zijn

dan wij en er beter voor geëquipeerd zijn." Er is hier dan ook duidelijk geen sprake van inbedding van een nieuwe werkwijze die dankzij Musea in de wijken is ontwikkeld.

Dat de doelstellingen die musea met wijkprojecten nastreven verschillen, is ook te zien aan de verschillende evaluaties van de gezamenlijke projecten. Zo wordt de aanwezigheid op Jeugdvakantieland door het ene museum veel positiever geëvalueerd dan door het andere. Waar Villa Zebra en Museum Boijmans Van Beuningen als samenwerkende musea tevreden zijn met het stimuleren van de creativiteit van kinderen, haakte het Chabot Museum af 'omdat weinig mensen weten dat het Chabotmuseum daar was': "Het is voor ons een grote besteding en daarom hebben we dit jaar gekozen voor andere projecten." Het Fotomuseum doet nog wel mee, omdat het relatief makkelijk is om er aan mee te doen, maar zegt ook te twijfelen aan het bereik van de doelstellingen: "Het staat redelijk ver van ons beleid af. Het is vervangbaar door bijvoorbeeld het Cultuurtraject. Dat is diepgaander en minder vrijblijvend." Wel eenduidig enthousiast is men over de samenwerking en 'collegiale toetsing' in de Musea in de wijken-werkgroep. Alle musea zeggen het als prettig en stimulerend ervaren te hebben om zich gezamenlijk hiervoor in te zetten. Museum Boijmans Van Beuningen: "Je praat over de projecten en over wat wel en niet werkt. Daar leer je veel van." Chabot: "Daardoor ga je bijna automatisch door." De musea zouden deze uitwisseling graag doorzetten na de subsidieperiode, maar weten nog niet goed hoe ze dit precies vorm zouden kunnen geven.

6.4 Hoe ziet de toekomst van het wijkgericht werken eruit?

Alle musea geven aan dat ze te maken hebben met een nieuwe politieke werkelijkheid', waarbij het nieuwe toverwoord niet meer participatie, diversiteit of 'de wijken in' is, maar cultureel ondernemerschap, topkunst en versterking van de binnenstad. Het is de vraag in hoeverre de manier van werken die bij de musea tot ontwikkeling is gekomen dankzij Musea in de wijken daardoor bedreigd wordt. In eerste instantie lijkt deze verschuiving een zeker einde voor dit soort museumwerk te betekenen, maar bij nadere beschouwing lijken er wel degelijk kansen te liggen om ook binnen deze nieuwe 'werkelijkheid' een plaats te vinden voor wijkprojecten, al zullen die dan waarschijnlijk een andere naam krijgen. Zo schrijft de RRKC in haar visiedocument DNA van de Stad: "De combinatie van streven naar topkunst en volksverheffing (kunstspreading) gaat in de geschiedenis van de stad dan ook heel wel samen." Ook benadrukt de RRKC keer op keer dat cultureel ondernemerschap breder moet worden opgevat dan alleen financieel. Arnoud Odding heeft het in zijn recent verschenen boekje 'Het Disruptieve Museum' over het netwerkmuseum als het model voor de toekomst: "En de centrale vraag voor een netwerkmuseum is: voor wie kan ik welke toegevoegde waarde hebben? Ofwel: voor wie kan ik relevant zijn?" Odding geeft daarbij aan dat 'een van de randvoorwaarden is dat niet alleen gekeken wordt naar wat het museum voor de samenleving kan betekenen, maar ook wat die samenleving bereid is bij te dragen aan het museum'. Hij maakt hier een heel duidelijke link tussen samenwerking buiten de museummuren en cultureel ondernemerschap.

Op dit moment is al goed te zien dat de verschillende geïnterviewde musea hier ook weer heel verschillend mee omgaan. Het ene museum maakt een makkelijke koppeling tussen cultureel ondernemerschap en werken buiten de deur, het andere ziet geen andere uitweg dan te stoppen met de wijkprojecten. Dat laatste geldt heel definitief voor het Nederlands Fotomuseum. Dit is het enige museum dat in het interview duidelijk aangaf te zullen stoppen als de subsidie stopt. Het museum heeft in haar cultuurplan ingezet op verregaande samenwerking met de SKVR en wil de budgetten en uren van de afdeling educatie daarin stoppen, omdat het een veel duidelijker rendement heeft: "We doen dan waar we goed in zijn en hebben meer grip op de output." Het Maritiem Museum denkt dat er waarschijnlijk wel iets zal beklijven van het wijkgericht werken via educator Robert van Herk: "Bij volgende projecten denk ik wel automatisch: wat kan ik daar ter plekke doen? Ik ben wel bang dat dat persoonsafhankelijk is. Als ik ooit weg zou gaan, zit dat toch wel heel erg in mij." Overigens is dit museum zich wel degelijk als een netwerkmuseum gaan gedragen, maar zoekt het dat netwerk niet per se in de wijken: "Als zich een onderwerp aandient zoeken we automatisch naar verbindingen. (...) Maar de focus ligt nu op het maritieme bedrijfsleven. Dat gaat om geld, simpel."

Die focus op inhoud is ook terug te vinden bij verschillende andere musea. Zij geven ook aan op basis van de inhoud op zoek te gaan naar logische partners en denken dat die werkwijze ook zonder het Musea in de wijken-potje voortgezet kan worden. Villa Zebra werkt al langer zo en zegt de vraag naar externe projecten soms niet aan te kunnen. Het werkt volgens een model van partners zoeken en gezamenlijk op zoek gaan naar geld. Wartna zegt daarover: "Als andere musea

zeggen dat ze moeten stoppen omdat het Actieplan stopt is dat flauwekul. Dan doen ze niet hun best om hun contacten in de wijken te benutten." Voor Villa Zebra is de vraag met name wat de ideale verhouding is van binnen en buiten de deur werken: "We zouden makkelijk een uitzendbureau kunnen worden. Maar we willen graag de link tussen binnen en buiten helder houden en onze missie goed in het oog houden." Het Chabot Museum zegt de ontwikkelde werkwijze verder te willen ontwikkelen: "We zijn een spoor aan het trekken waar we mee door kunnen. We willen graag grotere projecten van hetzelfde type met grotere groepen." Het museum hoopt daarvoor andere financiers te vinden en denkt dat er ook veel met gesloten beurzen kan: "Partners vinden, combineren van programma's inclusief het zakelijke aspect." Publieksverbreding is daarbij het einddoel.

Ook het Onderwijsmuseum en Museum Boijmans Van Beuningen zien mogelijkheden voor een vervolg op de Musea in de wijken-projecten, waarbij beiden ook eerder geneigd zijn thema- of doelgroepgericht buiten de deur te werken dan met bepaalde wijken als invalshoek. Museum Boijmans Van Beuningen zegt daarover: "We bepalen niet geografisch waar we gaan werken in de stad, maar de inhoud is leidend", "Het gaat om doelgroepen en plekken waar je een verbinding mee hebt, wijken kunnen daar een vehikel in zijn" en "We zoeken naar langdurige samenwerking, pas dan wordt het de moeite waard." Dat de subsidie stopt vindt Museum Boijmans Van Beuningen jammer, want: "Het zal moeilijker worden zonder de subsidie van de gemeente, maar er zijn ook andere mogelijkheden. Als we nu zouden stoppen zouden we weer meer in onszelf gekeerd raken. Je moet juist in deze tijd opener zijn."

Omdat het Onderwijsmuseum naar Dordrecht verhuist, heeft het niet meer te maken met de gemeente Rotterdam, maar dat betekent niet dat het wil stoppen met wijkgericht werken: "Het gaat erom om op verschillende plekken actief te zijn en met verschillende soorten mensen in contact te komen. Zo willen we draagvlak creëren voor het museum. Over een half jaar moet iedereen in Dordrecht weten dat we daar zitten. Er is daar subsidie voor samenwerking, daar hopen we aanspraak op te kunnen maken. Verder proberen we met goedkopere krachten en vrijwilligers veel te doen van wat we nu met betaalde krachten hebben gedaan."

Museum Rotterdam wil niets liever dan door met de ontwikkelde werkwijze, maar ziet zich geconfronteerd met een enorme subsidiekorting. Inmiddels is bekend geworden dat het om die reden de huur van het Schielandshuis heeft opgezegd en als 'museum op locatie' verder gaat. In dit museum lijkt de link tussen cultureel ondernemerschap en wijkgericht werken echter veel minder makkelijk tot stand te komen dan in andere musea. Het museum vindt dat het afgerekend wordt op de verkeerde criteria: "We moeten naar nieuwe modellen om onze performance te meten. Wij zitten aan de kant van de believers, maar we worden nu afgerekend door de calculators. Wij halen onze sponsors en financiers binnen op basis van die ideële instelling, niet op basis van kaartverkoop. We willen betekenis geven op basis van kennis van erfgoed en kennis en betrokkenheid van bewoners en proberen het verleden naar het heden een nieuwe functie te geven. We oogsten nog niet, we zaaien. Uiteindelijk willen we dat Museum Rotterdam het museum is van alle Rotterdammers. Dat zit niet in een gebouwtje maar dat kan overal zijn. Nu bereiken we nog geen grote aantallen, maar op den duur willen we dat wel natuurlijk. Er moeten tentoonstellingen uit voortkomen." Museum Rotterdam vraagt, kortom, tijd om dit verder te ontwikkelen. Daartoe heeft het wel subsidies nodig en het is de vraag of het die in de komende jaren voldoende kan verwerven.

Om die reden verzucht Museum Rotterdam dat het beleid inconsistent en wispelturig is. Ook andere musea zeggen er last van te hebben dat er steeds weer andere prioriteiten zijn. Het Maritiem Museum vindt dan ook dat 'de overheid echt terug moet treden en zich er minder mee moet bemoeien'. Andere musea zeggen blij te zijn dat ze in de toekomst niet meer aan de richtlijnen van Musea in de wijken gehouden zullen worden. Zo vindt Villa Zebra scholen ideale partners in de wijken. Die waren voorheen uitgesloten. Ook het Onderwijsmuseum zegt: "Het is wel fijn dat we onder het juk uit zijn van: het moet in wijken met een sociaal-economische achterstand en het mag niet met scholen." Museum Boijmans Van Beuningen voegt daar nog aan toe: "De wijk in is geen handige invalshoek. Wij willen graag de mensen ook naar het museum halen om iets van de collectie te laten zien."

Toch is er ook veel waardering voor de stimulerende rol die de gemeente Rotterdam heeft gehad binnen het Actieplan Cultuurbereik. Zo vindt het Chabot Museum het 'heel positief dat de gemeente heeft gestimuleerd dat musea dit samen oppakten': "De gemeente moet verbindend en stimulerend zijn en niet bepalend. Je moet je er nu meer dan ooit van bewust zijn dat je elkaar nodig hebt." Ook Museum Boijmans Van Beuningen benadrukt het belang van samenwerking: "Het zou nog meer gericht mogen zijn op duurzame samenwerking." Villa Zebra ziet toch ook wel een regisserende rol voor de gemeente weggelegd, 'want er worden veel te veel projecten op de wijken losgelaten'.

Daarnaast pleit het ervoor dat er meer gedacht wordt vanuit ideeën dan vanuit instituten: "Ideeën moeten worden beloond en kennis die er al is benut."

6.5 Conclusies

Welke impact heeft het programma Musea in de wijken uiteindelijk gehad heeft op de deelnemende musea?

We kunnen concluderen dat dat heel erg verschilt per museum, al zit er een duidelijke overeenkomst in het plezier dat de musea erin hadden om uit hun ivoren toren te komen en diepgaand contact te leggen met mensen. Het Actieplan Cultuurbereik heeft duidelijk een rol gespeeld in het agenderen van dit onderwerp binnen de musea. De musea hebben elkaar wederzijds geïnspireerd, er zijn methodes ontwikkeld en er is veel kennis uitgewisseld over wat wel en niet werkt op het gebied van wijkgericht werken. Waar alle musea tegenaan lopen is dat het vaak niet lukt om meer dan een kleine groep mensen te laten meegenieten van de prachtige projecten. En dat wordt een groter probleem, nu cultureel ondernemerschap steeds belangrijker wordt voor musea. Er is duidelijk behoefte aan een manier om de ontwikkelde werkwijze te combineren met ondernemerschap, het verwerven van eigen inkomsten en een groter bereik. Het is niet gek dat de impact van het programma bij het ene museum groter is dan bij het andere. De musea hadden immers verschillende uitgangspunten bij de start van het traject, behandelen verschillende onderwerpen, hebben verschillende doelgroepen en doelstellingen en zijn heel verschillend in grootte en budget. Ook kunnen de veranderingen in de musea niet los gezien worden van meer algemene ontwikkelingen in de museumwereld, zoals die bijvoorbeeld beschreven worden in Arnoud Oddings 'Het Disruptieve Museum' en Nina Simon's 'The Participatory Museum'. Het gaat daarbij om een omslag van het museum als autoriteit die het publiek deelgenoot maakt van wat het te bieden heeft (waarheid en kwaliteit), naar een museum dat veel meer in samenspraak of in dialoog met publiek betekenis geeft aan wat het presenteert (waarde en betekenis).

Opvallend is het grote effect dat het programma gehad heeft binnen de kleinere musea die recenter zijn gaan meedoen: het Chabot Museum en het Onderwijsmuseum. In deze musea is echt sprake van een nieuwe werkwijze die een soort kwartje heeft doen vallen, zoals het Chabot Museum het uitdrukte. In deze musea, die met weinig personeel en veel vrijwilligers werken, is de introductie van deze nieuwe werkwijze relatief eenvoudig geweest. Dit zal te maken hebben met het feit dat de lijnen in deze musea al relatief kort zijn -'bezoekers kunnen mij achter mijn bureau zien zitten', zo geeft educator Van der Hart van het Chabot Museum aan, waardoor contacten met wijkbewoners relatief makkelijk te maken zijn. Ook hoeft er geen hele museumorganisatie op de schop om een project tot stand te brengen en is er in deze musea relatief weinig tijd voor het volgen van nieuwe ontwikkelingen, waardoor de input van Marieke Stein en de andere musea in vruchtbare aarde viel.

In de meeste grotere musea, zoals het Museum Boijmans Van Beuningen, Nederlands Fotomuseum en Maritiem Museum, heeft het programma Musea in de wijken een veel minder grote impact gehad en is het moeizamer verlopen, al hebben de laatste twee musea uiteindelijk wel degelijk nieuwe werkwijzen uitgetoet. In deze musea ontstaat veel sneller de discussie over de aansluiting op algemene doelstellingen en de verhouding tussen kosten en baten. Het gaat immers om grotere musea met grotere budgetten, waar bezoekcijfers en eigen inkomsten een grotere rol spelen. Niet voor niets waren deze musea niet altijd even happig op deelname. Toch zijn ook zij blij dat zij deelgenomen hebben en heeft het programma een stimulerende werking gehad, al was het maar om experimenten en bijzondere projecten te kunnen uitvoeren. Tot een aardverschuiving heeft het niet geleid en het valt nog te bezien wat er in deze musea precies beklijft.

Museum Rotterdam en Villa Zebra zijn elk een categorie apart. Dit zijn de musea bij wie de wijkgerichte benadering het beste is aangeslagen en die er echt voor kiezen om dit onderdeel te maken van de centrale missie. Bij Museum Rotterdam lijkt het programma Musea in de wijken daarin een grote rol gehad te hebben. Door de projecten die dankzij dit programma tot stand zijn gekomen is het museum op het spoor gekomen van het participatief verzamelen, een benadering waarmee het museum binnen de internationale museumwereld veel succes boekt en waarover het zelf ook zo enthousiast is, dat het ervoor kiest deze, ondanks de subsidiekortingen, tot speerpunt te blijven maken. Bij Villa Zebra is de rol van het programma Musea in de wijken veel beperkter geweest, al heeft het er zeker voor gezorgd dat de ingeslagen weg optimaal kon worden gevolgd.

Juist bij deze twee musea is het de vraag in hoeverre de gekozen werkwijze, ook in tijden van terugtrekkende overheden en een grotere nadruk op cultureel ondernemerschap, overeind kan blijven, zeer urgent. Bij Museum Rotterdam is die vraag nog niet zo makkelijk te beantwoorden nu er flink gesneden gaat worden in de subsidie van de gemeente, bij Villa Zebra lijkt dit veel minder problematisch. Het verschil lijkt hem te zitten in grootte en financieringsstructuur. Van Museum Rotterdam wordt als voormalig gemeentelijk museum en belangrijkste presentator van het verhaal van Rotterdam verwacht dat het grote aantallen bezoekers trekt, terwijl Villa Zebra een kleinere organisatie is, die ook met minder grote bezoekersaantallen tevreden kan zijn. Bovendien is Villa Zebra van oudsher minder afhankelijk van subsidies en slaagt het er goed in andere partijen, zoals welzijnsinstellingen, scholen en woningbouwverenigingen, te mobiliseren om de projecten te financieren. Die partijen financieren die projecten niet vanwege de hoge bezoekcijfers, maar vanwege andere verwachte effecten, zoals horizonverbreding of maatschappelijke participatie van bepaalde doelgroepen, en nemen vaak ook zelf deel aan de ontwikkelde projecten. Als het project een succes is, komt er vaak automatisch een vervolg.

Ook Museum Rotterdam heeft veel externe financiers weten te mobiliseren voor het wijkgericht werken en is in die zin niet afhankelijk van het Actieplan Cultuurbereik, maar het gaat dan vaker om publieke of private fondsen, die zelf geen deelnemer zijn. Bij deze fondsen is het uitgangspunt doorgaans dat het om een tijdelijke impuls gaat om iets te ontwikkelen. Een succesvol project krijgt niet automatisch opnieuw financiering. Het museum zal de komende jaren, wanneer het, zoals het er nu uit ziet, volledig 'op locatie' gaat opereren, op zoek moeten naar een manier om de continuïteit van de activiteiten te kunnen waarborgen. Daarbij kunnen de ervaringen die zijn opgedaan tijdens twaalf jaar experimenteren binnen het programma Musea in de wijken zeer waardevol zijn.

Conclusies

Hieronder volgen de belangrijkste conclusies uit het kwalitatieve onderzoek naar de impact op de deelnemers en de musea van het programma Musea in de wijken, dat 12 jaar lang gelopen heeft als onderdeel van drie opvolgende programma's Cultuurbereik. De hoofdconclusie is steeds vetgedrukt. Eronder volgt een korte uitweiding. Tot slot wordt aan iedere hoofdconclusie een aanbeveling gekoppeld. Deze is schuin gedrukt.

Het aangaan van een betekenisvolle relatie met Rotterdammers die normaal niet snel in aanraking komen met kunst of erfgoed was een belangrijk doel dat doorgaans ook goed werd bereikt

De geëvalueerde projecten laten zien dat de meeste projecten in de periode 2009-2012 gericht zijn geweest op het in contact brengen van Rotterdammers met kunst en erfgoed die daar normaal niet snel mee in aanraking komen. Hen te betrekken, te enthousiasmeren, te raken, hun horizon te verbreden of ergens op een andere manier naar laten kijken of over na laten denken, waren hierbij belangrijke doelstellingen, die mooi aansloten op de centrale missies van de musea. Het onderzoek laat zien dat de musea meestal goed slagen in deze missie: de deelnemers worden echt geënthousiasmeerd en hebben een hoge waardering voor de projecten. Ook de betrokken medewerkers bij de musea (overwegend educatoren) zijn erg blij met de kwaliteit van dit intensieve en persoonlijke contact en worden erdoor geraakt. Waar een regulier of groepsbezoek aan het museum vaak weinig mogelijkheden geeft voor intensief contact met het bereikte publiek, gaven de wijkprojecten die mogelijkheid wel. Bovendien gaven de projecten de musea ook de kans te leren van de deelnemers en iets te doen met hun verhalen. Die dialoog wordt door veel musea als belangrijk gezien, omdat zij op die manier in contact blijven met de samenleving, niet 'losgezongen' raken en de verbreding op kunnen zoeken. Daarbij bleek de wijk overigens steeds minder vaak een handig uitgangspunt. De musea kiezen er steeds vaker voor om te werken met doelgroepen en plekken die een logisch, inhoudelijk verband hebben met waar het museum op dat moment mee bezig is, bijvoorbeeld in aansluiting op een tentoonstelling. Op die manier lijkt de genoemde dialoog het best tot stand te kunnen worden gebracht.

Bij het zoeken naar een definitie van het werk dat de musea binnen Musea in de wijken hebben uitgevoerd, zou 'het aangaan van een betekenisvolle relaties met Rotterdammers die normaal niet snel in aanraking komen met kunst of erfgoed' een goed uitgangspunt kunnen zijn. Op die manier kunnen musea de door hen gewenste dialoog met de samenleving vormgeven. Daarbij kan de term wijkproject wellicht het beste losgelaten worden, omdat de uitgevoerde projecten lang niet altijd meer een wijk als uitgangspunt hebben.

Mensen die doorgaans niet in contact komen met kunst en cultuur zijn vaak een heel dankbare doelgroep, al is het wel moeilijk om hen te (blijven) bereiken

In de verschillende projecten is te zien dat het een misverstand is dat bijvoorbeeld alleen hoog opgeleiden geïnteresseerd zouden zijn in kunst en erfgoed. De musea blijken goed in staat programma's te ontwikkelen die kunst en erfgoed toegankelijk en interessant maken voor wie geen reguliere museumbezoeker is. Daarbij blijkt de inzet van gepassioneerde, gespecialiseerde krachten met goede communicatieve vaardigheden zeer belangrijk. In bijna alle geëvalueerde projecten speelt zo iemand een cruciale rol. Wel blijkt het steeds een uitdaging om de deelnemers een volledig traject te laten doorlopen. Het gaat vaak om groepen die veel aan hun hoofd hebben en het daarom moeilijk vinden een keuze te maken om ergens aan mee te doen en dat ook door te zetten. Daar hebben ze vaak hulp bij nodig, van intermediairs als vriendinnen, de ouderconsulent of docenten. En dit betekent dat het werven en behouden van deelnemers veel tijd en energie kost. Wanneer ze eenmaal aanwezig zijn, zijn ze vaak zeer te spreken over wat ze hebben gedaan. Een belangrijke reden daarvoor is bijvoorbeeld dat ze de zorgen van alledag in een kunstproject even achter zich kunnen laten, dat ze ervaren dat discipline en doorzetten kan leiden tot succes, dat het prettig is om samen met anderen iets te maken of beleven of dat ze iets nieuws leren kennen.

Musea kunnen zich met hun projecten goed richten op doelgroepen die niet gewend zijn musea te bezoeken of met cultuur bezig te zijn, omdat deze doelgroepen vaak juist erg enthousiast zijn over het gebodene. Daarbij kunnen verschillende effecten worden verwacht die vaak veel verder gaan dan de inhoudelijke kant van project, zoals: het vergeten van de zorgen van alledag, het samen bezig zijn, het zelf iets bereiken of kennis maken met iets nieuws. Er moet dan wel veel aandacht, tijd en energie besteed worden aan het (blijven) bereiken van deze groep.

Het creëren van een effect dat verder reikt dan een klein groepje deelnemers is een lastig punt voor de meeste musea

Dat de intensieve projecten doorgaans slechts kunnen worden uitgevoerd met een beperkt aantal deelnemers, heeft tot gevolg dat het effect op dat moment beperkt blijft tot een kleine groep. Aan de ene kant zien de musea hoe waardevol het is wat met deze kleine groep tot stand wordt gebracht. Aan de andere kant vinden verschillende musea dat de kosten-baten-analyse scheef uitvalt als alleen deze groep ervan profiteert. Ook hebben ze het idee dat financiers, zoals de gemeente, met name geïnteresseerd zijn in grote aantallen. Veel musea proberen het effect op de kleine groep daarom te vermenigvuldigen door in te zetten op een soort multiplier-effect. Dit speelt bijvoorbeeld een rol bij de Kunstouders van Villa Zebra. De moeders vormen hier een doorgeefluik naar de kinderen, waardoor het bereik veel groter wordt. Ook het werken met kinderen en jongeren zelf wordt vaak gezien als een investering die zich later zal uitbetalen, omdat deze doelgroep nog een heel leven voor zich heeft. Een andere manier om het effect te vergroten is door het project regelmatig te herhalen, waardoor steeds nieuwe deelnemers dezelfde ervaring hebben. Tot slot proberen verschillende musea het resultaat van de projecten te delen met een grotere groep mensen, door er bijvoorbeeld iets van te laten zien in het museum of tijdens een presentatie in de wijk.

Het lijkt goed mogelijk om binnen een intensief project met een beperkt aantal deelnemers te zorgen voor een doorwerking van dit effect op een grotere groep. Presentaties van de projecten in het museum of op andere locaties kunnen daarvoor bijvoorbeeld een goede methode zijn, maar hier kan wel het een en ander verbeterd worden (zie aanbeveling verderop).

De doelstellingen en doelgroepen van de projecten en de plaats ervan in het museumbeleid zijn nog lang niet altijd even helder gedefinieerd

In de twaalf jaar dat Musea in de wijken heeft gelopen zijn met de projecten verschillende doelstellingen nagestreefd met meer en minder succes. In de laatste jaren is veel vooruitgang geboekt bij het opstellen van projectplannen met daarin helder geformuleerde doelstellingen en met het achteraf evalueren van het resultaat. Toch is hier nog steeds wel veel te winnen. De doelstellingen zijn bijvoorbeeld soms zeer breed geformuleerd of er worden te veel verschillende doelstellingen tegelijk nagestreefd. Een duidelijke definitie van de doelgroep ontbreekt soms of er blijkt niet goed te zijn nagedacht over goede selectiemethoden van deze doelgroep, waardoor die uiteindelijk niet optimaal bereikt wordt. Ook lijkt er binnen de musea soms enige verwarring te bestaan over welke rol de projecten precies vervullen binnen het museumbeleid en hoe ze aansluiten op andere activiteiten. Hierdoor ontstaat het gevaar dat de projecten te veel los komen te staan van de centrale activiteiten van het museum en ze gezien worden als het project van een bepaalde medewerker, waar verder niemand iets mee te maken heeft. Dit verklaart ook waarom het draagvlak voor dit soort projecten binnen -en als gevolg daarvan ook buiten de musea- soms erg wisselend was.

De musea moeten goed nadenken over de plaats die intensieve projecten met kleine groepen deelnemers innemen binnen het museumbeleid en hiervoor intern en extern draagvlak zien te winnen. Wanneer de doelgroep heel precies geselecteerd wordt -bijvoorbeeld op een kleine kans dat ze al via andere wegen met het museum in aanraking komen, op een grote kans dat het effect door zal werken op andere groepen of op een grote kans dat er interessante verhalen verzameld kunnen worden voor de collectie- is goed te beargumenteren dat voor een kleine groep en een groot effect gekozen wordt.

De musea zijn vaak te weinig zichtbaar als afzender van het project

In dit onderzoek is slechts bij één project onderzocht wat de impact van het project was op toeschouwers tijdens een projectpresentatie. Zij bleken weinig te hebben opgepikt van wat het project behelsde en ook niet door te hebben welk museum dit had georganiseerd. Dit laatste probleem speelt bij meer projecten. Ook de directe deelnemers hebben soms niet door welk museum het project heeft georganiseerd. Vaak is de doelstelling niet om deze mensen onmiddellijk tot reguliere museumbezoekers te maken -dat zou niet realistisch zijn- maar het is wel heel gunstig als ze de naam van het museum associëren met dat prachtige project waaraan ze mee hebben gedaan, al is het maar om daarmee het draagvlak voor musea te vergroten. Wanneer dit wel gebeurde, zo blijkt uit het onderzoek, was het effect vaak redelijk groot: men ging anders denken over het betreffende museum en was positief verrast. Hierin is in de onderzochte projecten vaak nog veel te winnen. Zo wordt soms ook over het hoofd gezien hoe belangrijk het is om ook een museumbezoek aan te bieden aan de deelnemers van een wijkproject. Vaak blijkt dit een van de onderdelen met de grootste impact en het moment waarop de link tussen museum en project door de deelnemers wordt gelegd.

Het is een gemiste kans als niet duidelijk wordt welk museum er achter een prachtig project zit. Tijdens de wijkprojecten zouden de musea meer naar buiten moeten treden en duidelijker moeten communiceren aan publiek en stakeholders wat het project behelst en wie het heeft georganiseerd.

Het succes wordt nog te weinig gedeeld en aangetoond

Het lijkt erop dat de organisatoren van de wijkprojecten soms zo bezig zijn met het zorgen voor een succesvol project voor de directe betrokkenen, dat vergeten wordt dit succes intern en extern zichtbaar te maken. Er wordt veel te weinig getoond wat de projecten opleveren. Als er al een heldere doelstelling is geformuleerd, wordt niet of nauwelijks onderzocht of die doelstelling ook gehaald is. Bij verschillende musea ontstaan daardoor problemen op het vlak van intern dan wel extern draagvlak voor dit soort projecten. Er ontstaat dan al snel de neiging om alleen af te rekenen op kwantitatief bereik. Het zijn relatief dure en intensieve projecten, die, zoals in dit onderzoek te lezen is, vaak ook een bijzonder effect hebben. Dit mag wel meer waardering krijgen. Inmiddels wordt wel altijd in de werkgroep geëvalueerd wat de musea zelf van het project vonden, maar de mening van de deelnemers en samenwerkingspartners wordt vaak niet formeel in kaart gebracht. Daardoor ontstaat ook bij de musea zelf het idee dat ze het succes niet kunnen aantonen.

Het is belangrijk dat naast de kwantitatieve deelnemersaantallen ook het kwalitatieve effect van de projecten op de deelnemers meer getoond wordt. Dat hoeft niet per se door duur en arbeidsintensief onderzoek te laten doen. Het kan ook prima door een stagiaire in te zetten of de reacties van de deelnemers zelf te documenteren. Deze gegevens kunnen vervolgens gepubliceerd worden in bijvoorbeeld evaluatieverslagen, jaarverslagen, nieuwsbrieven en subsidieaanvragen en gepresenteerd worden tijdens interne en externe overleggen en bijeenkomsten.

Het succes van de ontwikkelde methoden zit hem vaak in de intensieve, bottom-up benadering en de interdisciplinaire aanpak

In de meest succesvolle projecten werd geen top-down methode gehanteerd, maar werd (ook) uitgegaan van wat de doelgroep bezig houdt. Vaak werd bijvoorbeeld aangesloten op een thema waarin al interesse was bij de doelgroep, bijvoorbeeld voetbal, muziek of de eigen woonomgeving en werd vanuit daar succesvol een verbinding gelegd met de collectie of het verhaal van het museum. Opvallend was hoe vaak gekozen werd voor een multidisciplinaire benadering, waarbij bijvoorbeeld een combinatie tussen muziek en een museum, dans en een museum, fotografie en een museum of mode en een museum centraal stonden in het project. Dit werkt vaak heel goed, omdat een thema dan vanuit verschillende invalshoeken kan worden benaderd. De georganiseerde projecten waren doorgaans intensief -ze bestonden vaak uit een heel traject-, waardoor het goed lukte om de deelnemers ook echt de gewenste ontwikkeling te laten doormaken. In die projecten waarin een minder intensieve of meer top-down benadering werd gekozen, was de impact van het project op zowel de deelnemers als de musea doorgaans kleiner.

Een intensieve, interdisciplinaire, bottom-up benadering is aan te bevelen om zo een maximale impact van het project op de deelnemers te realiseren.

Samenwerking met verschillende partners is een zeer belangrijk onderdeel van de projecten

In alle geëvalueerde projecten spelen samenwerkingspartners een belangrijke rol. Waar musea voorheen vaak geneigd waren alles intern te organiseren, zijn de deelnemende musea er door de jaren heen heel goed in geworden om de juiste samenwerkingspartners te vinden en die optimaal in te zetten. Ze gedragen zich hier echt als netwerkmusea, om de term van Arnoud Odding nog eens te gebruiken. Samenwerkingspartners zijn met name onmisbaar als toegangspoort tot de beoogde doelgroepen van de projecten. In de projecten waarin geprobeerd werd deelnemers te werven via een 'open oproep' lukte dat altijd veel minder goed dan wanneer werd samengewerkt met organisaties die de betreffende doelgroep al goed bereiken. Daarnaast zijn de partners vaak zeer waardevol in het inbrengen van kennis of vaardigheden in het project en regelmatig voeren zij daarom ook een deel van het project uit. Samenwerking met onderwijsinstellingen, eigenlijk uitgesloten van het programma Musea in de wijken, blijkt keer op keer een zeer goede keuze, omdat dit voor veel doelgroepen een van de belangrijkste en meest centrale plekken in hun leven is. Ook sluiten de doelstellingen van scholen en musea vaak mooi op elkaar aan.

Als toegangspoort tot bepaalde doelgroepen, maar ook als inbrenger van kennis is het aan te bevelen om samen te werken met verschillende soorten organisaties buiten de museumwereld. Scholen zijn en blijven daarbij erg belangrijk.

Het delen van ervaringen tussen de musea heeft goed gewerkt

De geïnterviewde musea zijn allemaal erg te spreken over het gezamenlijk met andere musea experimenteren met methoden dat door het programma Musea in de wijken mogelijk gemaakt werd. In de werkgroep werden alle plannen steeds besproken en werd veel kennis en ervaring gedeeld,

bijvoorbeeld over geschikte samenwerkingspartners of experts. Dit stimuleerde de deelnemende musea om door te gaan en om goede projecten te realiseren. De musea die later aanhaakten hebben ook duidelijk veel baat gehad bij de kennis die werd opgedaan tijdens eerdere experimenten. Zij konden sneller sprongen voorwaarts maken. Ook zijn er verschillende projecten uitgevoerd waarin meerdere musea participeerden. Ook de cultuurscouts hadden hierin een grote rol. Zij brachten partners aan en adviseerden over de invulling van de projecten.

Het is te hopen dat de musea doorgaan met het onderling uitwisselen van kennis en ervaring. Dit heeft duidelijk een groot effect op zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de projecten. Ook een doorlopende betrokkenheid van de cultuurscouts is aan te bevelen.

Een goede follow-up blijft regelmatig achterwege

Succesvolle projecten verdienen, zowel volgens de musea zelf als volgens de deelnemers en samenwerkingspartners, een vervolg. Vaak is er veel tijd en energie geïnvesteerd om een goed project neer te zetten. Die investering wordt meer de moeite waard als het project herhaald wordt. Ondanks dat, op aanbeveling van Letty Ranshuysen, de eis van vernieuwing binnen het Programma Cultuurbereik de laatste jaren werd losgelaten, blijft het in verschillende gevallen toch bij een eenmalig project. Villa Zebra en Museum Rotterdam zijn tot nu toe de enige musea die uit de uitgevoerde projecten steeds nieuwe projecten laten voortkomen en dit als vaste werkwijze hebben ingevoerd.

De geïnvesteerde tijd en moeite en de opgebouwde contacten kunnen veel meer waarde krijgen voor de musea wanneer succesvolle projecten herhaald worden met nieuwe groepen deelnemers of er een vervolgproject wordt opgestart met dezelfde partners of deelnemers.

De financiering van projecten wordt lastiger nu de subsidie stopt

Dat heeft niet alleen te maken met het einde van het Programma Cultuurbereik, maar misschien nog wel meer met de algemene subsidiekortingen waar de musea mee te maken krijgen. Het is een uitdaging voor de musea om ondernemender te worden. Aan de ene kant zijn de wijkprojecten prima voorbeelden van cultureel ondernemerschap en lijken ze daarom mooi aan te sluiten op de tijdgeest. Er wordt immers samengewerkt met verschillende partijen en doelgroepen buiten de museumwereld en zo wordt voor meer maatschappelijk draagvlak gezorgd. Echter, het blijkt lastiger om ook de financiële kant van het ondernemerschap goed naar voren te laten komen vanwege de kleinschaligheid en relatieve onzichtbaarheid van de projecten tot nu toe. De meeste musea zijn er tot nu toe wel in geslaagd voldoende financiers te vinden voor hun projecten en, omdat het lang niet altijd om de gemeente ging, zien ze dit na het wegvallen van het Programma Cultuurbereik, ook als mogelijkheid. Toch lijkt het erop dat ook hier nog wel veel te winnen is. Wanneer het de musea beter lukt om heldere doelstellingen en doelgroepen te formuleren en de effecten van de projecten zichtbaar te maken, zal het ook makkelijker worden daarvoor partners te vinden die ook financieel willen bijdragen. Dit is op kleine schaal al te zien bij Villa Zebra, waar bijvoorbeeld welzijnswerk en woningcorporaties bereid zijn te investeren in projecten die bijdragen aan doelstellingen die ook voor deze partijen van belang zijn, zoals bijvoorbeeld het betrekken van bewoners bij hun wijk.

De musea zullen de komende tijd goed moeten kijken welke financiers het beste passen bij de doelstellingen en doelgroepen die ze willen bereiken met hun wijkprojecten. Het beter zichtbaar maken van de waardevolle resultaten is daarbij een belangrijke eerste stap.

Bijlage: bestudeerde bronnen en geïnterviewde personen

Geraadpleegde documenten

Agenda voor de OPENBARE vergadering van de Commissie voor Kunstzaken en Mediabeleid op: donderdag 26 april 2001.

Gemeente Rotterdam, dienst Kunst en Cultuur (2009) *Meer Rotterdammers doen mee(r) aan cultuur. Het Rotterdamse Programma Cultuurbereik 2009-2012* Rotterdam: Gemeente Rotterdam

Gemeente Rotterdam, dienst Kunst en Cultuur (ongedateerd) *Aanvraag Actieplan Cultuurbereik 2005-2008* Rotterdam: Gemeente Rotterdam

Gemeente Rotterdam, dienst Kunst en Cultuur (2001) *Het Rotterdamse Actieprogramma Cultuurbereik 2001-2004* Rotterdam: Gemeente Rotterdam

Huysmans, F. e.a. (2005) *Het Actieplan Cultuurbereik en cultuurdeelname, 1999-2003. Een empirische evaluatie op landelijk niveau*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Lubbers, A. (2008) *Het is om de hoek – Acht jaar Actieplan cultuurbereik*.

Odding, A. (2011) *Het disruptieve museum*. Den Haag: O dubbel d

Ranshuysen, L. (2008) *Wijk in / Wijk uit. Slotrapportage in het kader van de kwalitatieve evaluatie van de wijkgerichte activiteiten binnen het Rotterdamse Actieplan Cultuurbereik*. Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen

Ranshuysen, L. (2007) *Kunstinstellingen de wijken in. Evaluatie van Cultuurbuur en Musea in de wijken. Tweede rapportage in het kader van de kwalitatieve evaluatie van het Rotterdamse Actieplan Cultuurbereik* Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (2012) *Cultuurplanadvies 2013-2016* Rotterdam: RRKC

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (2010) *Rotterdam 2025 visie op kunst en cultuur 'het DNA van de stad'* Rotterdam: RRKC

Simon, N. (2010) *The participatory museum* Santa Cruz: Museum 2.0

Visser-van Doorn, M. et.al. (2007) *Van stolling naar stroming, evaluatie Actieplan Cultuurbereik 2005-2008*, Commissie Cultuurbereik

Wergroep Musea in de wijken (2009-2012) *Diverse plannen en evaluatieverslagen Musea in de wijken 2009-2012*

Geïnterviewde personen

Project Kunstouders, Villa Zebra:

Deelnemers:

Wilma, Nederlandse moeder

Pakistaanse moeder

Nederlandse moeder

Bosnische moeder

Turkse moeder

Sevda, Turkse moeder

Fatima, Marokkaanse moeder

Marjan, Nederlandse moeder

Sultan, Turkse moeder

Fatma, Turkse moeder

Betrokkenen:

Gülay, ouderconsulent Heemskerkschool
Karin, ouderconsulent Agnesschool
Cindy, ouderconsulent CBS de Sleutel

Project Havenstad versus Wereldstad, Maritiem Museum:

Deelnemers:

Nelline (28) e-mail interview
Dylan (19) duo interview
Jevendro (20) duo interview
Rieneke (68) groepsinterview
Nelly (66) groepsinterview
Franny (74) groepsinterview
Mavis (50+) groepsinterview
Angela (50+) groepsinterview
Iris (50+) groepsinterview
Franklin (50+) groepsinterview

Interviews betrokkenen:

Paul Mayer, arrangeur/dirigent Euro+ Songfestival

Project Voetbal is Kunst, Chabotmuseum:

Interviews deelnemers kunstworkshops Wielslag:

Zakariya, (jongen) 15 jaar, uit Somalië
Karmon, (jongen) 13 jaar, uit Liberia
Zeijnad, (jongen) 13 jaar, uit Egypte
Adelino, (jongen) 16 jaar, uit Kaapverdië
Mustafa, (jongen) 13 jaar, uit Bulgarije
Aron, (jongen) 13 jaar, uit Polen

Groepsinterview deelnemers Wielslag dansworkshops:

Asparuh (jongen) 16 jaar, Bulgarije,
Imen (meisje) 15 jaar, Tunesië,
Bozhana (meisje) 16 jaar, Bulgarije,
Melisa (meisje) 12 jaar, Oost-Europa

Frederic (jongen) 14 jaar uit Burundi,
Hilda (meisje) 14 jaar uit Litouwen,
Özgür (jongen) 14 jaar uit Turkije,
Abdelkader (jongen) 14 jaar uit Somalië
Ali (jongen) 17 jaar uit Somalië
Sibelle (meisje) 16 jaar uit Bulgarije
Gali (meisje) 16 jaar uit Somalië
Sihua (meisje) 15 jaar uit China

Duo interview deelnemers Nieuwe Kans beeldende kunstworkshops:

Daniel, 21 jaar en Junaid, 25 jaar

Duo interview deelnemers Nieuwe Kans dansworkshops:

Igor, 26 jaar en Nick, 24 jaar

Interviews betrokkenen:

Joyce Sikken en Woosje Stuart, Beeldende kunst- en dramadocent Wielslag
Toine Bakermans (docent) en Ad Kooimans (projectmanager) Nieuwe Kans
Conny Janssen, choreografe, begeleider dansworkshops
Peggy Verzett, kunstdocent, begeleider kunstworkshops

Project Museum Rotterdam op locatie:

Deelnemers Panorama Rotterdam 2011:

Conny, 52 jaar

Jan, 64 jaar

Marianne, 62 jaar

Deelnemers workshop Pendrecht:

Peter, 40+

Sarah, 30+

Hanny, 61

Marga, 50+

Winston, 30

Museuminterviews:

Chabot Museum: Jisca Bijlsma (directeur), Clint van der Hartt (educator)

Maritiem Museum: Frits Looimeijer (directeur), Robert van Herk (educator)

Museum Boijmans Van Beuningen: Catrien Schreuder (hoofd educatie en publieksbegeleiding ad interim), Fieke Dieleman (activiteiten en evenementen)

Museum Rotterdam: Paul van de Laar (directeur collecties), Jacques Börger (hoofd communicatie en educatie)

Nederlands Fotomuseum: Ruud Visschedijk (directeur), Nicolette Dons (educator)

Onderwijsmuseum: Tijs van Ruiten (directeur), Petra Reijnhoudt (coördinator presentatie, educatie en evenementen)

Villa Zebra: Fred Wartna (vertrekkend directeur), Ester Huijnen (educator)

Bedankt:

Christel Meijer, voor het uitvoeren van het veldwerk op Jeugdvakantieland

Kim de Vries, voor het uitvoeren van het veldwerk bij het project Op locatie

Koen van Eijck, voor zijn begeleiding en werving vanuit de Erasmus Universiteit

Alle geïnterviewden, voor hun tijd en input

Alle contactpersonen van de onderzochte projecten: Clint van der Hartt, Jisca Bijlsma, Robert van Herk, Ester Huijnen, Jacques Börger, Nicolette Dons, Inez Veldman, voor hun openheid en ondersteuning tijdens het uitvoeren van het onderzoek

De Dienst Kunst en Cultuur van de Gemeente Rotterdam, in het bijzonder Olga Smit, Louise Henderickx en Nathalie de Korte, voor het mogelijk maken van dit onderzoek en het kritisch meedenken en -lezen

Vera Haket, voor de eindredactie van het rapport